magazin istoric

ANUL XIII Nr. 12 (153) DECEMBRIE 1979

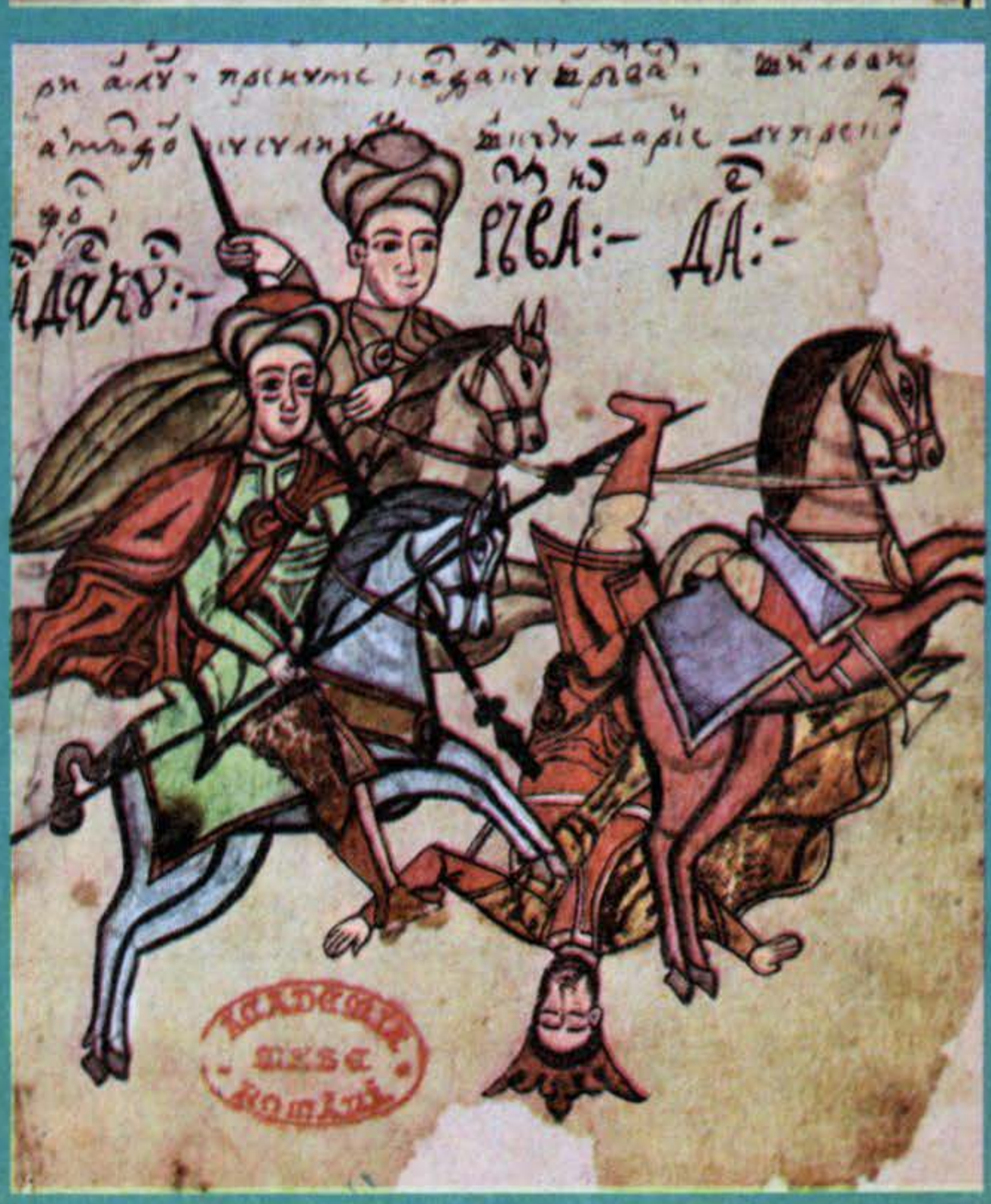
РЂВА:-
ДА:-

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIII - Nr. 12 (153)

decembrie 1979

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Eveniment de uriaşă importanţă în viaţa partidului şi a poporului român, Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, care a reales în cea mai înaltă funcţie ca secretar general al partidului pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu, eminent conducător revoluţionar şi patriot, personalitate proeminentă a lumii contemporane, a trasat, prin istoricele documente adoptate, noile etape ale ascensiunii naţiunii noastre în făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, pe calea întăririi şi înfloririi continue a patriei. **Uzine,** compoziţie de pictorul Ion Gheorghiu ce evocă noul chip industrial al României socialiste **(19-23 noiembrie 1979 — zile istorice,** p. 2)

②③ Circulînd în tot spaţiul locuit de români, cartea românească din evul mediu a constituit un puternic factor de păstrare şi afirmare a unităţii poporului nostru. Imagini din vechi scrieri româneşti: portretul lui Neagoe Basarab (dreapta sus), două miniaturi, precum şi iniţiale bogat ornamentate din paginile unor scrieri din sec. XV-XVIII, aflate în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S.R. **(Cartea românească în spaţiul românesc,** p. 22)

④ Făurirea statului naţional unitar român, prin unirea Transilvaniei cu patria la 1 decembrie 1918, la capătul unui îndelungat proces istoric, evocat şi în numerele 11 şi 12/1978 ale revistei, a inspirat pictorului Dimitrie Gavrilean un vibrant **Omagiu Marii Uniri (Figuri luminoase ale Marii Uniri,** p. 17)

sumar

19-23 noiembrie 1979 — zile istorice: CRISTIAN POPIŞTEANU 2
Partidul Comunist Român — marele arhitect al României socialiste: GHEORGHE SURPAT 5
Ioan Nădejde — 125 ani de la naştere: VASILE NICULAE 10
Figuri luminoase ale Marii Uniri — Vasile Goldiş: GHEORGHE ŞORA, GHEORGHE UNC 17
Un cadet îşi aminteşte: THEODORE ANDRICA 21
Cartea românească în spaţiul românesc — simbol al unităţii: MARIETA ADAM 22
Ediţie Coresi, **exemplarul cu numărul 9:** ION HĂŞFĂLEAN 25
1939-1945 — refugiaţi militari polonezi în România: DUMITRU TUŢU 26
La Ankara, istorie Sud-Est europeană 29
Dave şi stăpînii lor — Tamasidava: VIOREL CĂPITANU 31
1789 — înainte şi după....: ADAM SCHAFF, VIRGIL CÂNDEA 34
Pe urmele vikingilor: V. ILEASĂ 41
Ultimele ore ale oraşului Pompei: ROBERT ETIENNE 45
Înşelătoarea linişte dinaintea furtunii. Antanta demarează: ANDRÉ MAUROIS 49
Moartea ţareviciului Dimitrie. Asasinat sau accident?: A. A. ZIMIN 54

● **Cărţi sosite la redacţie ... 33** ● **Poşta** Magazin istoric **... 58** ● **Sumarul sumarelor ... 60**

Congresul XII al P. C. R.

ZILE ISTORICE

CRISTIAN POPIȘTEANU

Istoria a încredințat tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, întîiul președinte al Republicii Socialiste România, menirea de a rosti, la 19 noiembrie 1979, de la tribuna celui mai înalt forum comunist al poporului nostru, acea complexă definire a tabloului ultimelor trei decenii și jumătate din viața multimilenarei noastre patrii: **„În cele trei decenii și jumătate care au trecut de la revoluția de eliberare, România a parcurs mai multe etape istorice, jalonate de uriașe prefaceri revoluționare, de măreț realizări în toate domeniile de activitate. Dînd dovadă de înaltă abnegație și devotament pentru cauza socialismului, a înfloririi patriei, învingînd greutăți de tot felul, clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea, întregul nostru popor, urmînd cu încredere partidul, au înfăptuit revoluția democratică și revoluția socialistă, au desfășurat cu succes opera istorică de construcție socialistă, lichidînd pentru totdeauna exploatarea omului de către om, consolidînd noua orînduire și trecînd cu succes la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România".**

„Marile realizări obținute în anii socialismului în dezvoltarea forței economice a țării sînt rodul activității neobosite, pline de abnegație a clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității, a tuturor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate, ai eforturilor considerabile, materiale și umane, ale întregului popor pentru ridicarea economico-socială a patriei. Nimic nu am primit din afară în mod gratuit, nimic nu a căzut din cer! Stadiul la care am ajuns este expresia muncii eroice a poporului nostru, a hotărîrii și încrederii cu care toți oamenii muncii urmează și înfăptuiesc neabătut politica partidului, a tăriei și a forței socialismului, a capacității noii orînduiri de a asigura întregii națiuni un înalt nivel de civilizație materială și spirituală".

Reînvestindu-l, în mod unanim, pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu întreaga adeziune a minții și a sufletului, în funcția de cea mai înaltă răspundere de secretar general al partidului, delegații la Congres, care exprimau nu doar voința partidului, ci și a întregului popor, au făcut operă de legitimitate istorică. Alegîndu-l din nou în fruntea partidului pe omul de care se asociază, în mod indisolubil, excepționalele realizări din țara noastră din perioada cea mai rodnică în împliniri din întreaga istorie românească, inaugurată de Congresul IX al P.C.R., Congresul XII a subliniat că tovarășul Nicolae Ceaușescu, cel mai iubit fiu al poporului, întruchipează cele mai alese virtuți ale națiunii noastre, fiind un strălucit conducător și un eminent revoluționar, un patriot înflăcărat și un internaționalist consecvent, un militant de seamă al mișcării muncitorești și comuniste internaționale, al luptei pentru pace și colaborare între popoare, o personalitate de înalt prestigiu și autoritate a vieții politice contemporane.

Dobîndind semnificațiile unui profund act politic de înaltă responsabilitate comunistă, realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului reprezintă, după cum subliniază Rezoluția Congresului XII al P.C.R., **„cea mai sigură garanție a înfăptuirii ferme a Programului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, a ridicării patriei noastre pe trepte tot mai înalte de progres și civilizație, a întăririi independenței și suveranității naționale a țării, a afirmării idealurilor nobile de pace, libertate și colaborare internațională ale poporului român".**

Prezența, timp de cinci zile, în sala Congresului — ale cărui lucrări pot fi echivalate cu o adevărată și esențială universitate politică — mi-a evidențiat din nou multiplele valențe istorice ale operei vaste și de profunzime înfăptuită în societatea românească contemporană de către centrul ei vital, inima națiunii noastre socialiste, Partidul Comunist Român. Acum, în aceste prime reflecții[1], se impune cu necesitate a releva **noua calitate pe care Partidul Comunist Român o dă umanismului românesc de cînd tovarășul Nicolae Ceaușescu se află în fruntea sa.** Dînd o expresie istorică magistrală umanismului revoluționar care străbate întreaga construcție a societății socialiste multilateral dezvoltate, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea în fața celui de-al XII-lea Congres: **„Noi facem totul pentru a dezvolta în om spiritul de omenie — cum spune poporul nostru. Realizăm socialismul și comunismul în care omul reprezintă figura centrală, preocuparea primordială. Tot ceea ce întreprindem este consacrat omului, libertății, bunăstării și fericirii lui".**

Este relevantă în acest sens profesiunea de credință făcută de tovarășul Nicolae Ceaușescu Congresului XII: **„Asigur partidul și întregul nostru popor că voi face totul pentru a îndreptăți această încredere și pentru a-mi îndeplini misiunea ce mi s-a încredințat de către partid, de către Congres, de către popor. Ca și pînă acum, voi acționa pentru a înfăptui socialismul în adevărata lui lumină, pe baza principiilor umanitare, socialismul și comunismul de omenie! Aceasta este condiția esențială pentru ca socialismul să se afirme drept cea mai umană, superioară societate din lume. Noi, națiunea noastră, poporul nostru, cînd vorbim de om, de ome-**

---

[1] Revista noastră a consacrat documentelor Congresului XII al P.C.R. și însemnătății lor în contextul istoriei contemporane articolele: **Nicolae Ceaușescu: 23 August 1944-23 August 1979** (nr. 9/1979); **Nicolae Ceaușescu: Eroic drum de lupte, jertfe și victorii** (nr. 11/1979); Cristian Popișteanu, **Istoria împlinirilor noastre** (nr. 10/1979); Gheorghe Rădulescu, **O glorioasă aniversare revoluționară** (nr. 11/1979); Gheorghe Surpat, **Partidul Comunist Român — marele arhitect al României socialiste** (nr. 12/1979).

nie, vorbim de Om cu O mare, pentru că e om acela care-și servește patria, care nu o trădează niciodată! Voi face totul pentru a rămîne comunist de omenie, fiu al poporului meu!".

Nu numai participanții la Congres, ci întreaga țară și, prin oaspeții de peste hotare, prezenți la lucrările Congresului, ca și prin sutele de corespondenți de presă, întreaga lume au luat cunoștință de vigoarea și robustețea cu care, într-o epocă saturată de atît de complexe, profunde și contradictorii tendințe, Partidul Comunist Român își elaborează politica de anvergură într-un mod larg democratic și de amplă perspectivă. Iată un singur exemplu din presa mondială: „Al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român l-a reales în mod triumfal în funcția de secretar general pe Nicolae Ceaușescu, exprimînd prin aceasta continuitatea politicii naționale de independență și suveranitate pe care acesta o promovează de 15 ani" — transmite Agenția France Presse, într-un comentariu intitulat **Bilanțul Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român.**

Așadar, Congresul XII al partidului nostru comunist rămîne în semnificația sa majoră nu numai un eveniment istoric în dezvoltarea României pe calea socialismului și comunismului, ci și o puternică expresie a angajării active a poporului român în făurirea unei lumi a egalității, a păcii și dreptății.

Găsim în Raportul Comitetului Central prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, în celelalte documente adoptate în unanimitate de Congresul XII — ansamblu coerent și armonios de directive și soluții științifice pentru cea mai stringentă problematică a deceniului următor, în care România urmează să ajungă în stadiul țărilor cu dezvoltare medie — o reală dezvoltare creatoare a Programului partidului, adoptat acum cinci ani. Iar linia realistă și profund responsabilă în care Congresul XII a abordat prezentul și viitorul societății românești — a cărei forță conducătoare o constituie P.C.R., care a demonstrat din nou că se situează pe deplin la altitudinea exigențelor misiunii sale istorice — este ilustrată elocvent de sarcina de cea mai mare răspundere anticipativ științifică ca pînă la viitorul Congres să fie elaborat Programul de dezvoltare a țării la nivelul anului 2000 sau 2010. Pornind de la faptul că în deceniul următor se vor realiza în linii mari sarcinile făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, noul Program va urmări să traseze căile și direcțiile consolidării în continuare a acesteia, ale trecerii treptate la înfăptuirea principiilor comuniste de muncă și de viață în țara noastră.

Pentru noi istoricii — cărora ne revin cu atît mai stăruitoare și serioase sarcini, cu cît documentele și lucrările Congresului au subliniat imperios necesitățile înmulțirii analizelor materialist istorice și dialectice ale fenomenelor societății românești în context universal — devine un criteriu fundamental de apreciere a istoriei contemporane faptul că, într-o perioadă de aproximativ o jumătate de secol de la revoluția de eliberare socială și națională, se va produce un uriaș salt în istoria României, în destinele poporului nostru. Prin acest uriaș avans istoric se confirmă în fapt superioritatea noii orînduiri sociale care asigură punerea deplină în valoare a bogățiilor naționale în folosul întregii societăți, crearea unei vieți libere și fericite pentru toți cei ce muncesc, împlinirea celor mai nobile idealuri de dreptate și echitate socială ale întregului nostru popor.

În același spirit de răspundere pentru soarta socialismului și păcii a abordat Congresul și marile probleme ale vieții internaționale, definind poziția României socialiste, cu claritate și inițiativă, în același mod principial propriu Partidului Comunist Român.

Dealtfel, participarea a 162 delegații și reprezentanți din 105 țări ale lumii la lucrările Congresului reprezintă o puternică manifestare a solidarității militante a acestor partide și organizații cu partidul nostru. Apelul solemn adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu tuturor statelor și popoarelor, tuturor forțelor progresiste, antiimperialiste de a întări colaborarea și solidaritatea, de a acționa împreună, în mod ferm, pînă nu este prea tîrziu, pentru oprirea cursei înarmărilor, exprimă elocvent acțiunea sa neobosită pe arena mondială.

Găsim în orientările stabilite de Congres substanța însăși a politicii externe românești. O spune secretarul general al partidului: **„În spiritul orientărilor stabilite de Congres, Comitetul Central, Guvernul Republicii Socialiste România vor acționa neabătut pentru dezvoltarea relațiilor cu toate statele socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu statele capitaliste dezvoltate, cu toate țările lumii, fără deosebire de orînduire socială. Mai mult ca oricînd, vom face totul pentru afirmarea în relațiile internaționale a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, pentru renunțarea cu desăvîrșire la politica de forță sau de amenințare cu forța".**

Încercînd acum o definire metaforică a însemnătății Congresului XII în istoria românească, l-am putea numi forumul întregului popor, care a trasat programul unei noi calități a vieții și realității în România deceniilor viitoare, care a formulat viziunea unei noi calități a vieții pe planetă.

Și în fața acestei admirabile lecții de unitate și democrație, de spirit analitic și științific anticipativ, în fața acestei admirabile lecții creatoare de socialism științific și spirit consecvent revoluționar, de demnitate națională și solidaritate internaționalistă, în fața acestei minunate lecții de umanism revoluționar și cutezanță oferită de Congresul XII al Partidului Comunist Român, **nu putem să nu ne simțim mîndri de a trăi și munci într-una din cele mai dinamice societăți contemporane, de a trăi și munci într-o țară total liberă și suverană, cum este Republica Socialistă România. Mîndri de a trăi și munci împreună cu toți fiii acestui pămînt strămoșesc, a cărui devenire este luminată de strălucirea luceafărului istoriei românești,**

NICOLAE CEAUȘESCU.

Congresul XII al P. C. R.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — marele arhitect al României socialiste

Dr. GHEORGHE SURPAT

Marea regenerare a societății românești în evul său socialist, propulsarea țării la noi altitudini de creație istorică în anii ce vin — direcție științific și sigur proiectată în documentele recentului forum al comuniștilor români, Congresul XII — detașează cu distinsă strălucire rolul Partidului Comunist Român de suprem promotor și luminator al evoluției și exercitării noastre depline ca popor în lumea de azi și de mîine. Chintesență a întregii istorii revoluționare a poporului nostru, din care își trage obîrșia și puterea, partidul comuniștilor români s-a identificat, în totul și în toate, prin însăși menirea lui, prin vocația lui, cu chemarea acestei istorii, cu năzuințele națiunii. Este primul partid politic al acestor meleaguri care și-a făcut un titlu de cinste și de demnitate revoluționară din lupta pentru necontenita înaintare a țării pe treptele cele mai de sus ale timpurilor moderne și contemporane, pentru statornicirea și întărirea independenței naționale, pentru o nouă condiție, de prosperitate și libertate a fiilor țării. Sub conducerea sa, poporul român a înfăptuit, în anii socialismului, o operă materială și spirituală care se adevărește drept cea mai importantă împlinire a evoluției sale sociale. Prin rolul de mesager al vrerii și intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, ale întregului popor, partidul este inima țării, centrul vieții naționale. Tăria partidului este tăria națiunii. În frunte cu partidul comunist, forța cea mai vie de proiecție istorică, poporul român abordează cu certitudine perspectivele, avînd garanția izbînzii pe măsura aspirațiilor sale de edificare a socialismului multilateral dezvoltat în țara noastră și de înaintare spre comunism.

Pe firul procesului revoluționar unic de luptă al poporului român, care, de la etapă la etapă, a cunoscut trepte noi, superioare, revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, din august 1944 desemnează inaugurarea noii noastre istorii. Prin ea s-a deschis calea împlinirii idealurilor sociale și naționale ale făurarilor istoriei românești, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale, a afirmării României ca țară liberă și demnă în lume. Faptul că în actul revoluționar din august 1944 rolul decisiv l-au avut masele largi, forțele politice revoluționare, muncitorești-țărănești, în frunte cu partidul comunist, a influențat în adîncime cursul istoric ulterior. Sub conducerea comuniștilor, marile mișcări sociale desfășurate de mase în cadrul amplului proces înnoitor din perioada 1944-1947 au avut ca țel primordial mersul spre transformarea revoluționară de structură a societății românești.

Încă din acei ani, Partidul Comunist Român s-a preocupat de găsirea și aplicarea unor soluții revoluționare originale, conforme imperativelor specifice societății românești în mersul ei spre socialism. În această primă etapă, comuniștii, împreună cu celelalte forțe revoluționare și democratice, au reunit în lupta antifascistă, democratică, principalele forțe ale națiunii — clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, păturile mijlocii de la orașe și sate și chiar unele cercuri ale burgheziei. Era ridicarea pe o nouă treaptă și în noi condiții istorice a orientării realiste a P.C.R. de polarizare, în forme caracteristice, a celor mai largi forțe sociale, în frunte cu clasa muncitoare, în scopul abordării datelor cardinale ale evoluției istorice a țării pe traiectoriile progresului. Aceasta a creat posibilitatea realizării unor profunde mutații politice, a materializării unui șir de reforme economice și sociale în interesul poporului. Monarhia și partidele burgheze nu și-au mai putut menține rolul de forță capabilă să orienteze mersul evenimentelor politice și social-economice ale țării, acest rol revenind partidului comunist, forțelor populare, revoluționare, democratice.

Ca rezultat firesc al acțiunii revoluționare a maselor, la 6 martie 1945, a fost instaurat primul guvern revoluționar-democratic cu un accentuat caracter muncitoresc-țărănesc din istoria României. S-a produs atunci o schimbare a însuși regimului politic, *instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor*.

După încheierea victorioasă a războiului antihitlerist și în condițiile consolidării regimului popular-democratic, partidul comunist a fost forța politică ce a pătruns clarvăzător datele cursului istoric al României, înfățișînd poporului programul de reconstrucție economică a țării, modul de soluționare în

perspectivă a problemelor economice și sociale fundamentale ale societății românești. Linia politică de industrializare, de electrificare a țării adoptată de Conferința Națională a partidului din octombrie 1945, răspundea comandamentelor de stringență ale etapei, dar proiecta, în același timp, un mare arc de cerc spre viitor, configurînd pregătirea condițiilor materiale necesare trecerii la edificarea socialismului. Conferința a elaborat un punct de vedere original asupra rolului hotărîtor ce revenea forțelor revoluționare dinăuntrul fiecărei țări în stabilirea opțiunilor de viitor, în elaborarea de sine-stătătoare a politicii interne și externe.

Republica — un vis devenit realitate

Victoria categorică a forțelor democrate în alegerile parlamentare din noiembrie 1946 — principala bătălie politică desfășurată după instaurarea noului regim de la 6 martie 1945 —, lupta pentru desăvîrșirea reformelor democratice în folosul maselor, pentru depășirea marilor greutăți economice, complexa activitate politico-diplomatică la Conferința de pace de la Paris — toate acestea s-au detașat ca obiective majore determinate de evoluția ascendentă a revoluției popular-democratice în România.

Măsurile anticapitaliste adoptate de noul Parlament în prima jumătate a anului 1947, creșterea rolului puterii de stat în dirijarea și controlul vieții economice au dus la slăbirea în ansamblu a forțelor reacționare. Lichidarea resturilor moșierești prin reforma agrară, legiferată de puterea revoluționar-democratică în martie 1945 și încheiată pînă la începutul anului 1947, victoria forțelor democratice în alegerile generale din 1946 au dus partidele burgheze de opoziție în pragul dispariției lor din viața politică. Încetarea existenței acestor organisme politice ale burgheziei, care în perioada 1944-1947 s-au opus înfăptuirii transformărilor social-economice în favoarea maselor, a înlesnit forțelor muncitorești înaintarea cu și mai mare repeziciune spre revoluția socialistă.

Ca urmare a mutațiilor social-economice și politice petrecute spre sfîrșitul anului 1947, înlăturarea monarhiei — stavilă în calea progresului social — devenise nu numai necesară, ci și posibilă. La 30 decembrie 1947, a fost proclamată republică populară, moment care marca preluarea întregii puteri de stat de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea și cu celelalte categorii de oameni ai muncii și trecerea la înfăptuirea revoluției socialiste în România.

Instaurarea Republicii a corespuns, practic, cu asumarea de către clasa muncitoare a misiunii istorice de a conduce națiunea pe calea făuririi noii orînduiri sociale. Noua etapă istorică — a revoluției și construcției socialiste — a impus ridicarea pe o treaptă superioară a unității clasei muncitoare și a detașamentului ei de avangardă. Acest obiectiv s-a realizat prin unificarea deplină — organizatorică, politică și ideologică — a clasei muncitoare, și făurirea, în februarie 1948, a partidului unic, ca rezultat al unificării Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, pe baza concepției materialismului dialectic și istoric, a socialismului științific. Aceasta a asigurat forțelor revoluționare din România statul major capabil să conducă revoluția socialistă și opera complexă de edificare a socialismului în patria noastră.

Alegerile generale din același an au demonstrat vibrant adeziunea maselor la programul de transformări revoluționare propus de partid. În aceste condiții, la 13 aprilie 1948, a fost adoptată Constituția Republicii Populare Române, care a consacrat, din punct de vedere legislativ, instaurarea puterii politice a oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare, principiile socialiste de organizare a statului și a statornicit noile organe ale puterii de stat. Prin prevederile sale, Constituția deschidea perspectiva unor noi prefaceri social-economice pe drumul progresului social. Ea reprezenta actul juridic care înscria trecerea în proprietatea statului român, ca un bun al poporului, a unei părți însemnate din avuția țării. La 11 iunie 1948, clasa muncitoare cu sprijinul celorlalte categorii sociale a înfăptuit naționalizarea principalelor mijloace de producție, act revoluționar care avea să pună temelie trainică viitoarei dezvoltări socialiste a României, consolidării unității social-politice a poporului în jurul partidului.

Tăria partidului — tăria națiunii

Prin linia sa politică, P.C.R. a dat întregului popor un țel clar, a organizat și a diriguit forțele poporului spre înfăptuirea societății noi, socialiste. Fiecare victorie a sporit încrederea maselor în partid, le-a strîns tot mai puternic în jurul său. Partidul nostru a ținut seama de adevărul fundamental al materia-

Momente semnificative ale revoluției și construcției pe pămîntul strămoșesc: oamenii muncii își manifestă sprijinul pentru guvernul revoluționar democrat condus de dr. Petru Groza

lismului dialectic și istoric potrivit căruia socialismul, care exprimă o esență comună, există și se exprimă numai în diversitate, în multitudinea de manifestări concrete, specifice fiecărei țări. „Am avut întotdeauna în vedere — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — de a ține seama de legitățile generale, de legitățile dialectice ale dezvoltării societății, dar întotdeauna am studiat bine condițiile concrete din țara noastră — economice, sociale, naționale, istorice — inclusiv gradul de dezvoltare al poporului și am căutat ca aceste legități generale să le aplicăm la condițiile din țara noastră, să găsim pentru problemele pe care le avem în față acele soluții care corespund condițiilor din România. Noi am pornit și pornim de la faptul că nu există un șablon obligatoriu pentru construcția socialismului, că fiecare popor va aduce întotdeauna ceva nou și va construi socialismul potrivit condițiilor în care trăiește, felului său de a judeca și de a gîndi și numai un asemenea

Capitala trăiește momentul istoric al proclamării Republicii Populare Române

socialism va fi împărtășit de popor, va fi trainic și de neînvins".

Bazîndu-se pe analiza realităților nemijlocite ale țării noastre, partidul a situat *industrializarea socialistă a țării în centrul politicii sale economice* — singura cale a valorificării superioare a resurselor naturale, a sporirii rapide a avuției naționale și ridicării nivelului de viață al poporului, a întăririi independenței naționale. Promovînd imperativul dezvoltării industriei, partidul nu a contrapus-o celorlalte componente ale economiei, ci, dimpotrivă, a conceput-o ca unica modalitate a făuririi condițiilor materiale necesare avîntului tuturor ramurilor economiei, inclusiv al agriculturii. Istorica Plenară din 3-5 martie 1949 a trasat *programul organizării treptate a agriculturii pe baze socialiste.*

În cursul etapei istorice cuprinse între anii 1948-1965, planurile economice au asi-

Congresul de făurire a partidului revoluționar unic al clasei muncitoare din România

gurat crearea bazei tehnico-materiale a socialismului în țara noastră. Economia națională a înregistrat realizări importante, rod al muncii pline de abnegație a maselor. S-a înfăptuit economia socialistă unitară, care a marcat victoria socialismului în toate sectoarele de activitate, abolirea exploatării omului de către om prin lichidarea pentru totdeauna a claselor exploatatoare, afirmarea principiilor socialiste în viața socială.

Desfășurată în condiții interne și externe complexe, de loc ușoare, ampla activitate de construcție socialistă a marcat în istoria țării o etapă superioară, pe multiple planuri, celorlalte epoci ale existenței poporului nostru. Tocmai de pe terenul solid al unei istorii de constantă creație și luptă în numele progresului și libertății, poporul nostru — în frunte cu partidul comunist — a găsit făgașul de certitudine și eficiență al devenirii sale socialiste. Partidul a desfășurat o intensă activitate politico-organizatorică pentru generalizarea și consolidarea relațiilor socialiste de producție, reușind să soluționeze corespunzător multiplele probleme ale făuririi noii orînduiri sociale. Sutele de mii de comuniști, dînd dovadă de înalt devotament pentru cauza socialismului, s-au aflat în posturile cele mai avansate ale luptei pentru construirea noii societăți. Cu fiecare nouă treaptă urcată pe drumul socialismului, s-a cimentat și mai mult coeziunea poporului în jurul partidului, au crescut și mai mult prestigiul și autoritatea sa în mase. Poporul a văzut în partidul comunist singura forță politică în stare să asigure înaintarea țării pe calea făuririi unei vieți libere și independente.

Epoca de aur a istoriei românești

Triumful socialismului în România, materializat prin generalizarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie și făurirea economiei socialiste unitare, prin adop-

tarea Constituției din 1965 și proclamarea țării republică socialistă, au pus în fața tuturor comuniștilor, sarcini noi, complexe, cerute de soluționarea, în continuare, a multiplelor probleme de natură economică, socială, politică, ideologică și culturală pe care le implică vasta operă de *înfăptuire plenară a principiilor socialiste*. Partidul a apreciat că, după generalizarea relațiilor de producție socialiste în toate domeniile de activitate, este imperios necesară o perioadă de *consolidare a societății socialiste, a bazei sale tehnico-materiale*. În orientarea eforturilor poporului în această direcție, un rol de cea mai mare importanță l-a avut *Congresul IX al partidului*, din iulie 1965, moment care a inaugurat o nouă perioadă în dezvoltarea socialistă a țării, în activitatea partidului, caracterizată prin dinamism fără precedent și schimbări calitative profunde în întreaga viață economică și social-politică. Este perioada în care poporul român a înălțat cea mai grandioasă creație istorică din întreaga sa existență. Impresionantele succese dobîndite în această adevărată epocă de aur a țării se leagă intrinsec de gîndirea științifico-creatoare, de activitatea practică desfășurată în fruntea partidului și a statului de marele fiu al națiunii noastre socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, strălucit conducător revoluționar, înflăcărat patriot și militant internaționalist, luptător neobosit pentru înflorirea României socialiste, pentru apărarea dreptului imprescriptibil al popoarelor la viață proprie, de sine-stătătoare, la prosperitate, progres și fericire.

Congresul X al partidului, din august 1969, dînd o înaltă prețuire muncii depuse de poporul român sub conducerea P.C.R., a apreciat că s-au creat condițiile necesare pentru trecerea la o etapă nouă, superioară, obiectiv necesară în progresul țării noastre — *etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate*. Strategia și orientările tactice ale acțiunii istorice a poporului român în această etapă și-au găsit o formulare amplă în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, adoptat de Congresul XI al partidului din noiembrie 1974. Exprimînd voința și interesele întregii națiuni române, *Programul P.C.R.* a fost, pe drept cuvînt, denumit *Programul poporului român* de ridicare a patriei pe culmile luminoase ale civilizației socialiste și comuniste.

Ceea ce a cucerit poporul român în timpul ascensiunii sale robuste și eficace din anii socialismului și, în chip deosebit, în perioada marcată de Congresele IX, X și XI ale partidului, ilustrează palpabil strălucita capacitate a partidului nostru comunist de a organiza și conduce procesul complex de edificare a noii orînduiri. Condusă cu înțelepciune, România oferă — la sfîrșitul acestui an, cînd a avut loc cel de-al XII-lea Congres al partidului, eveniment de o deosebită semnificație în viața social-politică a țării noastre — tabloul relevant al unei țări industrial-agrare în plin avînt, în care graiul cifrelor condensează o istorie glorioasă, făurită de un popor stăpîn pe avuția națională și pe roadele creației sale, avînd în partidul comuniștilor români călăuzitorul și deschizătorul de noi și generoase orizonturi. Ritmul mediu anual a atins la producția industrială cota înaltă de 12,7%, venitul național de 10%, fapt care a făcut ca, în 1979, producția industrială să fie de 42 ori mai mare decît în 1938, anul de vîrf al producției în România antebelică, iar cea agricolă să sporească de aproape 3,5 ori, în raport cu cea obținută în 1950. Veniturile reale pe locuitor au sporit de peste șase ori, față de același an 1950. A fost dezvoltat puternic și perfecționat continuu învățămîntul de toate gradele, gratuit și larg deschis tuturor tinerilor, indiferent de sex și naționalitate, a avut loc ridicarea culturală a întregului popor, s-au format cadrele necesare dezvoltării materiale și spirituale a societății noastre. Întreaga politică a partidului și statului, tot ce se făurește pe plan material și spiritual este consacrat omului, dezvoltării sale multilaterale.

Este elocvent și plin de mîndrie pentru noi și faptul că țara are o democrație nouă, de tip superior, care asigură participarea clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la conducerea unităților economice, a instituțiilor științifice, cultural-educative, a unităților administrativ-teritoriale, la elaborarea și la înfăptuirea politicii interne și externe a statului nostru, la conducerea întregii societăți. S-au asigurat autoconducerea muncitorească a întreprinderilor, îmbinarea armonioasă a autonomiei fiecărei unități cu conducerea unitară a întregii vieți economice-sociale. Democrația noastră socialistă oferă tuturor oamenilor muncii posibilitatea să-și spună liber și nestingherit cuvîntul în problemele fundamentale ale politicii interne și externe a statului, să-și exprime opinia asupra modului în care se gospodăresc treburile țării.

Naționalizarea principalelor mijloace de producție, istoric act revoluționar care a stat la temelia trainică a dezvoltării socialiste a țării

Exercitîndu-și prin puterea exemplului și a argumentului științific rolul conducător, Partidul Comunist Român își împletește tot mai strîns existența sa cu existența societății, munca sa cu munca tuturor colectivelor de oameni din producția materială și spirituală. Dialogul neîntrerupt și în formele cele mai variate cu masele cele mai largi, angajat de partid la scara întregii societăți, formează principala metodă de cîrmuire a țării. Contopindu-se cu viața și interesele poporului, partidul găsește aici surse inepuizabile de inspirație, învățăminte și experiență. „Partidul — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — se regenerează continuu sub impulsul puternicelor fascicule de energie și lumină ce se îndreaptă continuu spre el din rîndul națiunii noastre socialiste". Unirea de către partid într-un singur șuvoi, într-o singură voință, a forței uriașe a poporului, este factorul deter-

Congresul IX al partidului a inaugurat o nouă perioadă în activitatea întregii vieți economice și social-politice a României, perioadă în care poporul român a înălțat cea mai grandioasă creație istorică din întreaga sa existență

minant a tot ceea ce am realizat, garanția înaintării României pe calea civilizației socialiste.

În deplină concordanță cu politica sa internă, partidul și statul nostru se manifestă ca un factor activ în viața internațională, promovează relații largi de conlucrare rodnică cu toate țările socialiste, cu statele în curs de dezvoltare, cu cele nealiniate, cu toate țările lumii, indiferent de orînduirea socială, la baza acestora aflîndu-se, în mod ferm, principiile independenței și suveranității naționale, deplinei egalități în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, respectării dreptului fiecărui popor de a-și hotărî de sine-stătător destinele.

Participînd activ la viața internațională, România s-a impus prin spiritul constructiv și pozițiile principiale susținute în abordarea marilor probleme ale lumii contemporane, prin

Congresul XI al partidului a adoptat Programul de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism

preocuparea constantă de a se găsi acestora soluții corespunzătoare cu interesele tuturor popoarelor. Înalta principialitate și dinamismul politicii externe promovate de partid, inițiativele și propunerile judicioase au făcut să crească la un nivel fără precedent prestigiul României socialiste în lume, exprimat în înaltele aprecieri făcute pe toate meridianele la adresa politicii externe românești.

Vastul și impunătorul program jalonat de documentele de importanță istorică ce au fost adoptate de Congresul XII desemnează intrarea societății românești într-o fază nouă, superioară a dezvoltării sale, în care vor avea loc afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice în toate domeniile, accelerarea trecerii, pe baza acumulărilor cantitative obținute în cincinalele precedente, la o nouă calitate a activității economico-sociale, dezvoltarea puternică și modernizarea industriei, agriculturii, a tuturor ramurilor economice, ridicarea pe o treaptă și mai înaltă a gradului de bunăstare al întregului popor, înflorirea puternică a științei, învățămîntului și culturii, adîncirea, în continuare, a democrației socialiste, perfecționarea tuturor raporturilor sociale. Pe baza creșterii rapide, echilibrate și eficiente a economiei naționale, se va realiza un important pas înainte pe drumul apropierii țării noastre de nivelul economic al țărilor dezvoltate.

Atașat prin tradițiile sale, prin întreaga sa ființă, cauzei libertății și fericirii națiunii, progresului necontenit al țării, partidul nostru — în jurul căruia poporul formează un tot indestructibil — stă scut și garant acestui curs istoric mereu proaspăt și viguros al României contemporane. Avem astfel siguranța unei vieți de împliniri istorice ca popor, ca țară liberă și independentă, cu perspective larg luminate pe drumul construcției socialiste și comuniste.

Ioan Nădejde

125 ani de la naștere

UBI PATRIA, IBI BENE

VASILE NICULAE,
doctor in istorie

Elogiul lui Eminescu

Născut cu 125 ani în urmă, la 18 decembrie 1854, în Tecuci, Ioan Nădejde descindea dintr-o veche familie de răzeşi din Certieni-Neamţ, atestaţi documentar cu mai bine de două veacuri în urmă. Intr-o notă cu caracter autobiografic, publicată în 1922, el scria: „Nădejdeştii se pot urmări pînă în veacul al XVII-lea sub acest nume... De altfel, Nădejdeştii se coboară din Ivanoş Viteazul din veacul al XIV-lea". Gheorghe Nădejde, tatăl lui Ioan, era administratorul moşiei Dersca din Dorohoi, iar mama sa, Elena, era fiica lui Iorgu Ghica, nepot al domnitorului Grigore III Ghica[1], asasinat în 1777 de emisarii Înaltei Porţi.

După absolvirea şcolii primare şi apoi a Liceului „Laurian" din Botoşani, în 1873 îşi susţine examenul de bacalaureat la Iaşi, fiind clasificat primul, „cu mari laude". Deosebit de înzestrat pentru studiu, pasionat pentru domenii diverse ale cunoaşterii, îşi uimeşte examinatorii prin vastele sale cunoştinţe, în-deosebi în domeniul limbilor clasice; citise *Iliada* şi *Odiseea* în limba greacă. Imediat este solicitat de profesorii săi ca suplinitor de limbă greacă la Gimnaziul „Alexandru cel Bun" din Iaşi, unde, în octombrie 1874, obţine, prin concurs, şi catedra de limba franceză; în 1876 devine profesor de limbă română la Liceul Naţional din Iaşi.

La 10 noiembrie 1874 se căsătoreşte cu Sofia Nădejde[2], născută Băncilă-Gheorghiu, sora marelui pictor Octav Băncilă. După stabilirea la Iaşi, tînăra familie îşi construieşte o modestă casă în Sărărie.

Anii de şcoală, de formare intelectuală, îi permit cele

În imagine: Ioan Nădejde (în rîndul trei, primul din stînga) în mijlocul delegaţilor la Congresul II al P.S.D.M.R. (1894).

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1975; 10 şi 11/1969.

Adunarea Deputaților, ședința din 29 decembrie 1928. Deputatul Emil D. Fagure, în tinerețe membru al mișcării socialiste: „Nu cer Camerei un bust pentru Ioan Nădejde, ar fi, poate, prea pretențios și prea banal. El și-a ridicat o amintire în țara noastră prin contribuția lui la luminarea poporului românesc". Intervine Nicolae Iorga, care, cu ani în urmă, îl cunoscuse și el pe Nădejde, la Iași: „În adevăr, spune marele istoric, de la dînsul și un grup de tineri din Iași, prin revista Contemporanul... **a plecat o mare mișcare de onestitate în știința și în cultura românească... Mă unesc și eu cu omagiul care se aduce unui om care merita o soartă mai bună, comparată cu a acelora care i-au luat-o înainte". I. Gh. Duca se asociază și el, „cu emoțiune, la omagiul ce se aduce memoriei lui Ion Nădejde. În adevăr, Ion Nădejde a fost unul dintre cei mai vechi și dintre cei mai hotărîți apărători ai chestiunii țărănești. Afară de aceasta, el și-a consacrat întreaga viață cercetărilor istorice cu un devotament, cu o dezinteresare de adevărat apostol".**

Puternica influență a ideilor lui Ioan Nădejde, prestigiul de care s-a bucurat în timpul vieții sale îl determină pe Ștefan Ciceo-Pop, președintele Adunării, să declare: „Domnilor deputați, cred că sînt în asentimentul d-voastre dacă, în numele Camerei, mă asociez și eu omagiului adus memoriei regretatului Ion Nădejde și, dacă mă autorizați, vom depune o coroană pe mormîntul lui (aprobări)".

Atunci, ori mai tîrziu, numeroase articole omagiale reliefează personalitatea marelui dispărut. În Socialismul **din 13 ianuarie 1929, Nicolae Deleanu aprecia că Nădejde a fost „șeful necontestat al mișcării socialiste din 1881-1900", al acelei mișcări căreia „țara românească îi datorește extrem de mult. Culturalicește ea a dat un reazem — idealul socialist — intelectualilor, a îndemnat literatura pe o cale nouă, a renovat gazetăria[1]... Politicește, pentru prima dată ea a chemat la viață clasa țărănească. Muncitorilor le-a ridicat nivelul moral, intelectual și social. În toată această operă, Ioan Nădejde a avut rolul principal. Dotat cu o cultură extraordinară și cunoscător al doctrinei socialiste..., militant activ și dotat cu o fenomenală putere de muncă el a dominat timp de două decenii mișcarea socialistă".**

dintîi contacte cu ideile avansate ale timpului; îl atrage în mod deosebit concepția materialistă promovată de Vasile Conta, considerat de Nădejde drept „unul din cei mai adînci cugetători ai veacului nostru". În climatul ideologic alimentat de tradițiile progresiste din gîndirea românească, strălucit reprezentată de generația de la 1848, sînt receptate, se răspîndesc și se aplică creator ideile socialismului științific[2].

La Iași, I. Nădejde intră, încă din 1876, în contact cu membrii cercului socialist local, al cărui reprezentant de frunte este Eugen Lupu. Devenit membru al Clubului studenților ieșeni, înființat în 1875, el ajunge curînd unul dintre animatorii acestei organizații, aflate sub directa influență a ideilor socialiste. Colaborează îndeaproape cu fratele său, Gh. Nădejde, și el profesor în Iași, cu Th. Speranția, Al. Bădărău, C. Mille și alții. Printre acțiunile deosebite ale clubului amintim strîngerea de ajutoare materiale pentru ostașii aflați pe front în timpul războiului independenței.

În anii 1878-1880 I. Nădejde devine figura centrală a Clubului și este ales președinte. Se afirmă ca un bun organizator și înzestrat conferențiar, în ale cărui expuneri își fac tot mai mult loc ideile socialiste. Împreună cu fratele său și cu dr. Nicolae Russel, editează, în 1879, gazeta *Besarabia*, prima publicație socialistă ieșeană, în paginile căreia sînt dezbătute, în spiritul ideilor formulate la Consfătuirea socialistă din februarie 1879 de la Ploiești și București și la Congresul socialist de la Iași din octombrie 1879 (la care au participat, între alții, Eugen Lupu, Ioan, Gheorghe și Sofia Nădejde, dr. N. Russel, Zamfir Arbore-Ralli, Th. Speranția), principiile programatice ale viitorului partid socialist român, ce urma să grupeze atît muncitori, cît și intelectuali. În esență, se preconiza: „Mîntuirea poporului prin el însuși. Emanciparea lui economică... Solidaritatea poporului muncitor din toată lumea, fără deosebire de naționalitate".

Rodnica activitate propagandistică și organizatorică a socialiștilor ieșeni, ca dealtfel a întregii noastre mișcări socialiste, din anii imediat următori războiului neatîrnării, începe să alerteze autoritățile. După ce, în martie 1881, socialiștii din Iași încearcă să organizeze o manifestare de cinstire a Comunei din Paris, de la proclamarea căreia se împlineau zece ani, Parlamentul votează o lege prin care pot fi expulzați din țară străinii ce nu dețineau cetățenia română și care „ar compromite siguranța interioară sau exterioară a statului"; printre cei dintîi care suferă rigorile acestei legi se află dr. N. Russel. Profesorii Ioan și Gheorghe Nădejde și Theodor Speranția sînt suspendați din învățămînt; ulterior, ca urmare a hotărîrii juriului universitar din Iași, se dispune îndepărtarea fraților Nădejde din corpul profesoral (doar Gh. Nădejde va fi reintegrat); tot atunci, studenții C. Mille și Al. Bădărău sînt eliminați din Universitate. La proces, folosind argumentele socialismului științific, frații Nădejde își manifestă încrederea în transformarea revoluționară a societății: „O revoluție socială — declară ei —

[1] Activitatea ziaristică a lui Nădejde, întinsă pe o perioadă de cinci decenii, s-a materializat în mii și mii de articole, eseuri, studii, apărute sub semnătură proprie sau pseudonime ca: I.N., T.U., Audai, Audetot, I. Cîrvovă, I. Delescu, I. Dimitriu, Mordax, Simbad, Verax, Vedetot, Veritas, Vindex etc.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1979.

este inevitabilă, mai devreme sau mai tîrziu". Această revoluție „nu poate sfîrși decît prin victoria socialismului".

Măsurile luate împotriva militanților socialiști, departe de a discredita, cum, desigur, se spera ideile socialiste și pe promotorii lor, determină creșterea simpatiei multor reprezentanți ai cercurilor democrate față de aceste idei, apropiindu-i de mișcarea socialistă. Combătînd aceste măsuri abuzive, Mihai Eminescu, pe atunci redactor la ziarul *Timpul*, scria: „Frații Nădejde, de exemplu, sînt amîndoi tineri cu știință de carte; am putea zice că în degetul lor cel mic au mai multă știință decît Costinescu ori Crăciunescu în capete". Acești tineri, conchidea marele nostru poet, „nu sînt pretinsă nație și pretins popor, ci sînt adevărat popor".

Un mare enciclopedist

Ioan Nădejde n-a mai revenit în învățămînt. Pentru el și numeroasa sa familie a început o viață plină de privațiuni materiale, care n-au putut fi compensate decît prin marile satisfacții pe care și le-a găsit în tumultuoasa activitate desfășurată în cadrul mișcării socialiste și ca om de știință și cultură.

La 1 iulie 1881, apare *Contemporanul*, acea revistă care a făcut epocă la Iași și în întreaga țară. De la început revista se află sub directa conducere a lui I. Nădejde, ajutat, pentru partea literară, de C. Mille și, apoi, de V.G. Morțun. Colaboratori constanți ai revistei: C. Dobrogeanu-Gherea, Sofia Nădejde, I. Păun-Pincio, Th. Speranția, A. Bacalbașa, N. Beldiceanu, Șt. Bassarabeanu, I. Catina. Publicația găzduiește și pagini din opera unor mari scriitori: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Nicolae Iorga ș.a.

Scopul revistei, definit în editorialul primului său număr, scris de I. Nădejde: „Coloanele *Contemporanului* sînt deschise tuturor acelora care ne vor trimite producțiuni *ce vor avea aceleași scopuri ca ale noastre* [subl. *ns.*]. Lupta o începem cu încredere și sperăm că vom fi ajutați materialmente și moralmente de toți acei care vroiesc adevăratul progres". Se urmărea, evident, reunirea, în paginile unei publicații de prestigiu, a tuturor adepților ideilor socialiste, ale căror scrieri (politice, științifice, literare) trebuiau să oglindească, cu mijloace specifice, realitatea prin prisma socialismului științific, să formeze un larg curent de opinie, capabil să contribuie la asimilarea și larga răspîndire a ideologiei clasei muncitoare, mijloc eficace de ridicare a condiției generale a proletariatului[1].

Prin *Contemporanul*, personalitatea lui I. Nădejde — el scrie singur mai bine de jumătate din conținutul fiecărui număr, în toate domeniile abordate, mai puțin partea literară — se afirmă tot mai puternic. Profesorul, nedreptățit pentru ideile sale, este acum dascălul unei veritabile școli de formare a unor gînditori și oameni de acțiune socialiști. Tineretul, mai ales, este atras de uriașa sa personalitate, din rîndurile acestuia recrutîndu-se marea majoritate a cititorilor revistei.

Cunoscîndu-l în acei ani, îndeosebi prin intermediul scrierilor sale, Eugen Botez (viitorul scriitor Jean Bart) avea să-l definească drept „ultimul enciclopedist român", un „mare cărturar, dascăl și îndrumător, c-o putere de muncă uimitoare, sobru, de un autentic stoicism", iar modesta casă din Sărăria Iașilor, sediul *Contemporanului*, s-o prezinte drept „un cald cămin de cultură, un mare focar de lumină, o pildă pură de viață morală, de intensă și nobilă muncă, de idealuri mărețe, de sacrificiu și apostolat pentru dreptate, adevăr și frumos". Aici, în casa soților Nădejde, se întîlnesc toți colaboratorii permanenți ai *Contemporanului*. Oaspete al casei din Sărărie este și Ion Creangă; el îl numește pe I. Nădejde „prietenul Nădejde", așa cum obișnuiau, după spusele lui Octav Băncilă, să i se adreseze „toți socialiștii". În amintirile sale, Victoria Nădejde-Beldiceanu, o altă fiică a lui Ioan și a Sofiei Nădejde, reține prezența în casa tatălui său și a lui Mihai Eminescu („bădia Mihai").

Tot aici, în casa din Sărărie, se editează, în anii 1884-1887, publicația teoretică *Revista socială*, aflată sub direcția lui Ioan Nădejde. În paginile ei apar studii originale de aplicare creatoare a socialismului științific la condițiile românești, între care lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea *Ce vor socialiștii români*[2], menită a constitui „programul partidei socialiste muncitoare din România".

Militînd pentru făurirea, în baza acestui program, a „partidului muncitorilor", acțiune începută încă din anii 1877-1880, conducătorii socialiști, între care și I. Nădejde, trec la constituirea, într-o primă etapă, a unor organizații locale — cercurile muncitorești (1887) — la București, Iași, Brăila, Galați, Turnu Severin, avînd organe de presă proprii. La Iași, I. Nădejde scoate gazeta *Muncitorul*, ce se subintitulează organ al „partidei muncitorilor".

Informat de I. Nădejde despre aceste succese și pus la curent cu literatura socialistă care circulă în țara noastră, în limba română (se știe că I. Nădejde a tradus, integral, lucrarea lui Fr. Engels *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, pe care a publicat-o în *Contemporanul*, fiind una din primele traduceri din lume ale acestei opere), Fr. Engels îi trimite o scrisoare în care afirmă: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din

---

[1] Totodată, I. Nădejde, elaborează el însuși o seamă de lucrări, multe dintre ele manuale didactice, care se bucură de o deosebită apreciere. Iată cîteva titluri: *Viața lui Ștefan cel Mare și cel Bun, domnul Moldovei* (1883), *Gramatica limbii române* (1884), *Geografia județului Iași* (1885), *Elemente de botanică* (1886), *Elemente de zoologie* (1886 — în colaborare cu Gh. Nădejde), *Istoria limbii și literaturii române* (1886), *Schiță despre Miron Costin și vremea lui* (1888), *Elemente de geologie* (1890), *Dicționar latin-român* (1894). Multe dintre ele sînt tipărite în numeroase ediții (*Dicționarul latin-român*, de pildă cunoaște 20 ediții, unele în colaborare cu fiica sa, Amelia Nădejde-Gesticone).

[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1973 și 9/1979.

România adoptă, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx".

Deputat al muncitorilor și țăranilor

Afirmarea clasei muncitoare și a organizațiilor sale în viața politică a țării impune în cîmpul acțiunii politice desfășurate de mișcarea socialistă și abordarea domeniului electoral-parlamentar. Cea dintîi participare[1] a socialiștilor în alegerile parlamentare, în calitate de reprezentanți ai „partidului muncitorilor", se produce în cadrul scrutinului electoral din 23-25 ianuarie 1888, ultimul organizat de liberali în lunga lor guvernare din anii 1876-1888. Inițiativa aparține „partidei muncitorilor" din Iași și, îndeosebi, lui I. Nădejde. „După cercetările făcute — aprecia el încă din august 1887 — vedem că trebuie să se amestece și partida socialistă în alegerile viitoare pentru Cameră; sînt mari șanse de succes în Colegiul al III-lea și în al doilea. Dar trebuie lucrat".

Scrutinul din ianuarie 1888 marchează prima izbîndă socialistă pe plan parlamentar — alegerea lui V.G. Morțun ca deputat socialist la Colegiul II Roman.

Cîteva luni mai tîrziu, la alegerile din 12-14 octombrie 1888, organizate de cabinetul conservator junimist, aflat atunci la putere, I. Nădejde candidează la Colegiile II și III Iași, și întrunește majoritatea sufragiilor la acest din urmă colegiu, înfrîngînd pe candidatul guvernamental, Grigore Buicliu. Izbînda sa, împreună cu aceea, reînnoită, a lui V.G. Morțun, la Roman, demonstrează creșterea influenței politice a socialiștilor în rîndul muncitorilor și țăranilor. Reușitele lor, scrie gazeta *Muncitorul*, reprezintă „semnele deșteptării norodului".

Cariera parlamentară a lui I. Nădejde, în calitate de deputat socialist, este scurtă, dar deosebit de fructuoasă. În perioada noiembrie 1888-martie 1891, singur, sau împreună cu V.G. Morțun (pînă în martie 1889, cînd acesta demisionează din Parlament în semn de protest împotriva invalidării mandatului celui de-al treilea deputat socialist, Lascăr Veniamin, ales în ianuarie 1889 de Colegiul III Roman), desfășoară o intensă activitate parlamentară, vizînd apărarea intereselor fundamentale ale țării și poporului, în general, ale clasei muncitoare și țărănimii, în special.

I. Nădejde susține inițiativele care vizează întărirea capacității de apărare a țării. Adept, ca întreaga noastră mișcare socialistă, al sistemului militar bazat pe înarmarea poporului, el înțelege că, pînă la înfăptuirea acestui deziderat, România trebuie să dispună de o armată permanentă și de fortificațiile necesare menținerii sale ca stat independent. „Eu — subliniază deputatul socialist într-o intervenție din iunie 1889 — socotesc că avem datoria să avem și noi armată".

Cît privește problemele specifice clasei muncitoare, ele formează subiectul unui mare număr de interpelări și discuții în Adunarea Deputaților. Nădejde cere forului legislativ să ia măsuri de îmbunătățire a situației materiale a lucrătorilor de la Atelierele Centrale ale Căilor Ferate (care desfășuraseră marea grevă din 1888), de la Tipografia statului, Arsenalul armatei și de la alte întreprinderi industriale. El se află, în 1890 și 1891, în fruntea grupului de deputați care cer legiferarea repausului duminical, inițiind o vastă campanie, în Parlament și în afara acestuia, în favoarea legii respective, ce va fi adoptată abia în 1897.

Preocuparea mișcării noastre socialiste față de problema agrară, de viața și lupta țărănimii, ca și faptul că debutul parlamentar socialist se realizează în împrejurările răscoalei din 1888, fac ca în intervențiile deputaților socialiști, ale lui I. Nădejde, în special, să-și găsească loc cu insistență aspecte legate de lumea satului românesc. Interpelînd, la 15 noiembrie 1889, guvernul conservator-junimist în legătură cu represiunea brutală împotriva răsculaților, I. Nădejde face o caldă pledoarie în favoarea țărănimii. Cauza răscoalei, arată deputatul socialist, trebuie căutată în „exploatarea neomenoasă a țăranilor de către proprietari", pe fondul unei nedrepte împărțiri a pămîntului, motiv pentru care „țăranii au ajuns o materie de exploatat, cu desăvîrșire în mîna proprietarilor mari". Nu prin măsuri represive se va stinge situația explozivă din satele țării, ci prin soluții de esență, între care deputatul socialist enumeră: efectuarea unei anchete parlamentare privind răscoala și acordarea amnistiei pentru țăranii arestați, respectarea legilor de către autoritățile locale și, lucrul cel mai important, să se dea țăranilor „pămînt și mijloace de a-l lucra".

Unul din ctitorii partidului proletar

Deși continuă să locuiască în Iași, activitatea politică a lui I. Nădejde și autoritatea sa de conducător socialist se exercită asupra mișcării muncitorești din întreaga țară. La începutul anului 1890 el se află printre inițiatorii transformării Cercului muncitorilor din București în Clubul muncitorilor, organizație care, prin statutul adoptat la 17 februarie 1890, se angajează „să statornicească frăția și solidaritatea între toți muncitorii din țară, ... să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile partidului muncitorilor". Cînd, la 25 februarie 1890, apare la București săptămînalul *Munca*, cu rol de organ central de presă al mișcării noastre muncitorești, I. Nădejde se află printre membrii redacției, alături de C. Mille, Al. Ionescu, I. Catina, P. Mușoiu; este, de ase-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

menea, membru al Comitetului Executiv al Clubului.

Scurt timp după aceasta, se înființează cluburi ale muncitorilor la Iași, Ploiești, Galați, Craiova, Bacău, Botoșani, Roman, care au publicații proprii. La Iași, sub conducerea lui I. Nădejde și V.G. Morțun, în perioada decembrie 1891 - aprilie 1893, este editată revista teoretică *Critica socială*, în paginile căreia văd lumina tiparului articole de analiză a realităților românești prin prisma socialismului științific.

În anii 1890-1893 dominanta activității mișcării noastre muncitorești o constituie munca de pregătire a congresului socialist național care să statueze direcțiile de activitate ale partidului politic proletar. Împreună cu ceilalți conducători, I. Nădejde ia cuvîntul la întrunirile muncitorești, la manifestațiile de 1 Mai, scrie numeroase articole în care demonstrează necesitatea realizării acestui obiectiv de seamă al clasei noastre muncitoare.

Lucrările Congresului se desfășoară la București[1], în localul Clubului muncitorilor din Piața Amzei, în prezența a 63 delegați ai organizațiilor muncitorești din întreaga țară. Nădejde, care prezidează ședința din prima zi a Congresului, contribuie la dezbaterea temeinică a documentelor înscrise pe ordinea de zi (programul și statutul partidului, în primul rînd), pronunțîndu-se, în consens cu voința tuturor delegaților, a întregii clase muncitoare organizate, pentru făurirea partidului politic proletar, propunînd ca acesta să poarte numele de Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.); scopul său fundamental: „întemeierea societății socialiste" în țara noastră.

La încheierea dezbaterilor, el este ales membru al primului Consiliu General al partidului, calitate în care va fi reales și la următoarele congrese din 1894, 1895, 1897, 1898. Preluînd, în noiembrie 1894, direcția cotidianului *Lumea nouă*, organul oficial de presă al partidului, el devine, practic, conducătorul partidului, prima personalitate din cadrul conducerii colective întruchipată prin Consiliul General.

Noua situație impune stabilirea lui Nădejde la București. În 1894, o delegație compusă din C. Dobrogeanu-Gherea, Al. G. Radovici și V.G. Morțun, vine la Iași și îl determină să se mute definitiv în Capitală, unde ia conducerea partidului și a ziarului său.

Din prima clipă, P.S.D.M.R. își asumă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară a clasei muncitoare de la orașe și sate pentru cucerirea puterii politice, pentru transformarea socialistă a societății românești. Partidul concentrează, sub o conducere unitară, toate forțele muncitoare organizate din țară. În anii următori, iau naștere noi organizații, cercuri de propagandă și de studii sociale, sînt îndrumate și conduse mișcările revendicative muncitorești. Sub conducerea lui I. Nădejde și a celorlalți membri ai Consiliului General, partidul se manifestă puternic pe arena politică a țării. El își spune cuvîntul față de marile probleme cu care se confruntă România, afirmînd o concepție proprie, conturată prin raportarea nemijlocită a teoriei socialismului științific la realitatea românească de la sfîrșitul veacului trecut. Ideile exprimate public de Nădejde sînt rodul discuțiilor din partid, ele constituindu-se, de fapt, în puncte de vedere ale întregului partid, ale clasei noastre muncitoare.

În prim-planul preocupărilor politice ale partidului și conducătorilor săi se situează problemele de istorică însemnătate ale apărării independenței, suveranității țării și făuririi statului național unitar român, probleme-cheie atît pentru progresul și propășirea patriei, cît și pentru întărirea și dezvoltarea luptei clasei muncitoare împotriva exploatării, pentru socialism. Nouă, socialiștilor, scria I. Nădejde, „nu ni se potrivește vorba: *Ubi bene, ibi patria*, adică «Unde-i bine, acolo e patria mea»; noi avem altă deviză, mai frumoasă: *Ubi patria, ibi bene*, «Unde e patria, acolo e bine», și dacă nu-i bine încă, lupta noastră are de scop tocmai să aducă binele și fericirea".

De pe aceste poziții patriotice, Nădejde și alți reprezentanți ai partidului se ridică împotriva politicii marilor puteri de dominație și asuprire a altor popoare și proclamă, pe baza argumentelor și dreptății istorice, dreptul imprescriptibil și inviolabil al națiunii române, al tuturor națiunilor, la o viață liberă și independentă. De pe aceleași poziții militează neabătut pentru unirea întregului popor român în cadrul aceluiași stat, proces în înfăptuirea căruia un rol important îl joacă strînsele legături între mișcarea muncitorească de pe ambele versante ale Carpaților, fapt ce permite o dezvoltare unitară a acesteia, peste hotarele vremelnice și nedrepte.

O altă preocupare majoră a socialiștilor este lupta pentru dezvoltarea țării pe temeliile industriei, pîrghie principală a progresului și bază materială a viitoarei societăți socialiste. „Întemeierea industriei se impune la noi cu atîta seriozitate — scrie I. Nădejde — încît nepăsarea în această privință poate aduce cele mai mari nenorociri asupra țării. România nu poate rămînea țară agricolă... Trebuie creată în România industria mare".

Abordarea de către Nădejde și alți militanți socialiști (C. Dobrogeanu-Gherea, îndeosebi) a problematicii agrar-țărănești se realizează pe trei coordonate majore: analiza stărilor de lucruri din lumea satului românesc, pornindu-se de la constatarea că primatul marii proprietăți determină situația materială grea a țărănimii; solidarizarea activă cu țărănimea în timpul ridicărilor sale la luptă; activitatea de organizare a țărănimii pe principii socialiste. Această acțiune, începută în anii 1887-1888, cunoaște un deosebit avînt în perioada 1898-1899, cînd se constituie peste 300 cluburi socialiste în întreaga țară[2], ca organizații în mediul rural ale P.S.D.M.R. În calitate de membru în Comisia agrară a partidului, Nădejde

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1973; 12/1975.

Viitorul României

Activitatea publicistică a socialistului Ioan Nădejde a fost uriașă. Lumea nouă, **organul P.S.D.M.R., a publicat zilnic articole semnate de acesta — atît editoriale politice, semnate cu numele real, cît și articole în diverse probleme social-culturale, politice și științifice semnate cu pseudonime. Dintre cele cîteva sute de editoriale, reproducem unul,** Viitorul României, **care ilustrează sintetic dimensiunile viziunii autorului privind istoria României și a viitorului ei.**

N. C.

Se petrece în zilele noastre un fenomen a cărui însemnătate e uriașă, pe care noi contemporanii nu l-am putea prețui, după cum merită, dacă istoria n-ar fi gata să ne vîre mintea în cap, să ne arate ceea ce altfel ne-ar părea [un] lucru banal.

România e pe cale a fi țara prin care se va face comerțul între: Anglia, Germania, Austro-Ungaria și Orientul apropiat (Turcia europeană și asiatică), Egiptul, Indiile și Australia, iar, după ce rețeaua de căi ferate, plănuită și asigurată prin tractate de Anglia, între Indii și China, va fi gata — și cu aceasta.

Deocamdată, calea ferată pe la Cernavoda-Constanța e cea mai scurtă pentru dus mărfurile scumpe repede între Indii și Anglia. Ce va fi, deci, cînd România va săpa canalul care să lege Dunărea cu Marea Neagră, paralel cu linia ferată pomenită mai sus? Ce va fi cînd Rinul va fi unit cu Dunărea prin un canal navigabil așa ca din Anglia să se poată trece prin Europa continentală cu vapoare pînă la Marea Neagră, mai ales acuma, după ce nu mai e piedica de la Porțile de Fier. Vara pe apă și iarna pe căile ferate, comunicația va fi scurtă și neîntreruptă între marile țări industriale din Apus și Extremul Orient...

Apoi faptul că România, fiind la mijlocul drumului, poate exporta produse industriale spre Extremul Orient sau măcar către Orientul Apropiat și face concurență statelor industriale din Apus, care sînt mai depărtate, de asemenea mărfurile indiene, care vor urma calea aceasta mai scurtă vor putea fi în parte concurate de mărfuri românești, care vor avea cale mai scurtă de făcut pînă către piețele Apusului.

Istoria ne spune că în România și Peninsula Balcanică, Transilvania cu orașele-i comerciale, Germania cu orașele hanseatice ajunseseră la un grad uriaș de dezvoltare atunci cînd nu se descoperise încă drumul la [spre] Indii prin jurul Africei, pe la Capul de Buna Speranță și cînd turcii nu împiedicau încă legăturile vechi cu India și China. Chiar țările noastre, în veacul al cincisprezecelea, erau înfloritoare tocmai pentru că pe acolo se făcea comerțul între Orient și Europa apuseană și nordică.

Să citească numai cineva tractatele comerciale ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare cu Polonia și Ungaria și va putea înțelege ce înseamnă să fie în calea comerțului. Să studieze cineva strălucirea și bogăția Brașovului și a Bistriței, a Lembergului și a Sucevei pe acele vremuri și va pricepe ce ruină a adus pentru aceste țări descoperirea căii pe la Capul de Buna Speranță și descoperirea Americii.

Un fenomen tot de aceeași însemnătate se petrece cu staturnicirea acestei căi prin România, calea cea mai scurtă, și care e încoronarea operei începută prin tăierea istmului de Suez.

Deci un viitor mare economic și, prin urmare, și politic are România.

La vremuri noi, oameni noi

La 21 februarie 1899, *Lumea nouă* insera, sub titlul *Retragerea mea*, o scrisoare deschisă a lui I. Nădejde, prin care acesta își anunța hotărîrea de a se retrage din conducerea partidului. „Partidul trebuie să se organizeze din nou — scria el — și să-și hotărască tactica pe viitor; dar eu nu mai pot fi omul situației. Trebuie la împrejurări noi și oameni noi; iată de ce mă retrag și conduc treburile partidului numai pîn-ce se vor lua toate măsurile menite a regula situația".

Ce determinase această atitudine din partea celui care condusese partidul timp de șase ani și, practic, mișcarea socialistă vreme de două decenii? Care erau acele „împrejurări" ce impuneau acest act politic, cerînd „oameni noi" la cîrma muncitorimii organizate?

Răspunsul îl dă, succint, însuși Nădejde: „În asemenea vremuri de grea cumpănă trebuie să fie la cîrma partidului un om care să se simtă în desăvîrșită înțelegere atît cu șefii, cît și cu soldații". Împrejurările grele asupra cărora stăruie Nădejde fuseseră determinate de represiunile ordonate de guvernul liberal împotriva cluburilor socialiste de la sate, a militanților partidului socialist, care contribuiseră la înființarea lor, și, în general, asupra mișcării socialiste, îndeosebi pentru poziția acesteia față de problema agrar-țărănească. Tocmai atunci, unii conducători ai P.S.D.M.R. (V.G. Morțun, I.C. Atanasiu, G. Diamandi) se pronunțau pentru trecerea lor în Partidul Liberal, încercînd să-l determine și pe Nădejde la o hotărîre similară. Ei

---

își aduce contribuția la făurirea acestor cluburi, iar atunci cînd guvernul liberal ordonă dizolvarea lor, el protestează cu vehemență.

În acțiunea pentru reala democratizare a vieții politice a țării, o direcție de seamă a partidului este lupta pentru vot universal, reformă necesară pentru asigurarea accesului nestingherit al maselor populare la drepturile politice proclamate de Constituție, dar greu de exercitat în condițiile sistemului de vot cenzitar. În 1895, din inițiativa P.S.D.M.R., prin intermediul organului său de presă *Lumea nouă*, se constituie Liga votului universal[1], la care aderă grupările politice democratice din jurul ziarelor *Românul*, *Evenimentul* și *Vremea*. Sub auspiciile Ligii, din al cărui comitet de conducere fac parte socialiștii I. Nădejde și C.D. Anghel, alături de Vintilă C.A. Rosetti și Vasile M. Kogălniceanu, se organizează, în sprijinul votului universal, mari întruniri în numeroase orașe ale țării și se strîng „mai multe mii de iscălituri pentru această reformă" din partea unor categorii sociale diverse (muncitori, țărani, intelectuali, funcționari, studenți).

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

considerau că vor putea înrîuri, din interior, acest partid să proclame necesitatea votului universal. Dar încă de la Congresul P.S.D.M.R. din 1897, Nădejde respinsese o astfel de idee, replicîndu-i lui Morţun: „Dacă vrei să treci la liberali, pînă în cinci ani ai să fii ministru, dar votul universal n-ai să-l realizezi. Rămîi cu mine, Morţun! Rămîi cu mine să fim iarăşi unghie şi carne, cum am fost toată viaţa! Rămîi, Morţun, să lucrăm pentru partidă".

Acum, în 1899, Nădejde respinge din nou trecerea la liberali, fapt ce explică distanţarea sa de ceilalţi conducători ai partidului. El nu participă nici la Congresul VI al P.S.D.M.R. din aprilie 1899, unde se încearcă, zadarnic, transformarea partidului socialist într-o formaţiune politică de orientare burghezo-liberală. Este convins, aşa cum o declară în mai multe rînduri, că partidul, cu sau fără cîţiva dintre conducători, va continua să existe. „Sper că partidul se va reorganiza după plecarea mea — declară el într-un interviu acordat ziarului *Adevărul* — şi va continua mai departe lupta începută". Iar într-un articol publicat în 1901 afirmă că este încredinţat că muncitorii vor avea alţi conducători „care să ia steagul roş în mîinile lor... şi să organizeze din nou clasele dezmoştenite pentru lupta împotriva claselor dominatoare".

În acele împrejurări, criza de conducere nu a afectat bazele organizaţiei şi nici temeiurile revoluţionare ale luptei sale. La acea dată, proletariatul organizat îşi căuta noi făgaşuri de canalizare a energiilor sale revoluţionare, vizînd obiective ce depăşeau cadrul, devenit strîmt, al luptei parlamentare, pentru vot universal, a cărei pondere, exagerată faţă de celelalte forme şi metode de luptă muncitoreşti, era susţinută de o parte a conducerii partidului. Sub îndrumarea altor conducători — I.C. Frimu, D. Marinescu, Şt. Gheorghiu, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu şi a multor altora — s-au căutat şi s-au găsit noi forme organizatorice sub care activitatea partidului s-a desfăşurat fără întrerupere, asigurîndu-se existenţa permanentă a unei singure forţe politice muncitoreşti, ca „vrednic vlăstar al vechii rădăcini socialiste".

Omagiul contemporanilor

Se încheia, astfel, o primă etapă din viaţa şi activitatea lui I. Nădejde. Pe durata unui sfert de veac el reuşise să contribuie din plin la dezvoltarea mişcării noastre socialiste, fusese unul dintre ctitorii partidului politic muncitoresc, îmbogăţise teoria şi practica socialistă prin interpretările creatoare, novatoare pe care le dăduse, în consens cu realităţile româneşti, ideilor socialismului ştiinţific.

După 1899 dominanta activităţii sale o constituie munca ştiinţifică, desfăşurată aproape în totalitate în domeniul istoriei dreptului românesc. Cel care, în 1898, la vîrsta de 44 ani, îşi susţinuse teza de licenţă la Universitatea din Bucureşti, avînd ca temă *Din dreptul vechi român*, devine autor al unor cercetări fundamentale, materializate în studii ca: *Originea dreptului consuetudinar român*, şi ciclul de articole privind evoluţia dreptului românesc publicat în *Pandectele române*. Plănuia o lucrare monumentală avînd ca temă *Originile dreptului român. Despre forma şi alcătuirea lui*, pentru care adună un imens material. Nu mai izbuteşte însă să o scrie.

Ca ziarist, colaborează la *Voinţa naţională*, organul de presă al Partidului Liberal (pe care îl şi conduce un timp), la *Izbînda* şi la *Noua revistă română*. Mai ajunge, o singură dată, deputat şi, după 1918, ocupă un timp funcţia de jurisconsult la Înalta Curte de Casaţie, cu rang de consilier, dar nici una din aceste activităţi nu i-au dat lui Nădejde prestanţa şi autoritatea pe care le avusese ca militant şi conducător socialist.

El rămîne, aşadar, printre personalităţile de seamă ale istoriei noastre, în primul rînd prin ceea ce a înfăptuit în anii cît a fost în muncile de răspundere din mişcarea socialistă. Recunoaşterea posterităţii a fost şi trebuie să rămînă *îndreptată spre acea epocă*, în care el a avut un rol esenţial în evoluţia mereu ascendentă a partidului clasei muncitoare din România.

Ioan Nădejde s-a stins din viaţă la 29 decembrie 1928, în casa sa din Bucureşti, str. Viitorului 97. Trecuse de curînd hotarul a 74 ani. Cariera sa politică era de mult încheiată, ducea o viaţă retrasă, cufundat în lecturi. Moartea lui n-a trecut însă neobservată. A fost consemnată în publicistica de diverse nuanţe, cei care l-au cunoscut au rostit şi scris cuvinte de apreciere la adresa personalităţii sale, iar Adunarea Deputaţilor l-a omagiat ca pe unul dintre membrii săi marcanţi. Toate aceste mărturii subliniază rolul său de fruntaş socialist timp de un sfert de veac. „Ioan Nădejde — scria *Adevărul* la 30 decembrie 1928 — a ocupat un loc de frunte în viaţa politică a ţării româneşti. Înregimentat în vechea mişcare socialistă, Ioan Nădejde se relevă de la început. În cadrul mişcării el desfăşoară o vie activitate în presă şi în întruniri publice. Cu vorba şi cu condeiul, el este unul din cei mai neosteniţi răspînditori ai ideilor socialiste".

Puţine personalităţi din trecutul nostru, în timpul vieţii sau după trecerea lor în eternitate, au născut aprecieri atît de contradictorii ca Ioan Nădejde. De la laude, la rezerve şi contestarea nedreaptă şi furibundă, iată cei doi poli între care s-au fixat multă vreme judecăţile în privinţa celui care a fost Ioan Nădejde. Cu toţii însă, fără excepţie, au recunoscut un adevăr fundamental: Ioan Nădejde a fost un teoretician socialist, un conducător de marcă al mişcării muncitoreşti din România ultimului pătrar al veacului XIX, fruntaş necontestat al partidului politic proletar în primii ani ai existenţei acestuia; a fost, totodată, o personalitate de prim rang a vieţii culturale şi ştiinţifice româneşti. Şi, în toate, a fost şi a rămas un mare patriot.

„Aniversînd acest mare eveniment istoric, ne îndreptăm cu recunoștință gîndurile spre toți cei care, de-a lungul veacurilor, și-au închinat viața acestui ideal și aducem un vibrant omagiu maselor largi populare, militanților progresiști, care au fost adevărații făuritori ai statului național unitar român".

NICOLAE CEAUȘESCU

Figuri luminoase ale Marii Uniri

VASILE GOLDIȘ

GHEORGHE ȘORA,
GHEORGHE UNC

Desăvîrșirea statului național unitar român la 1 decembrie 1918 — eveniment epocal în afirmarea și dezvoltarea istorică a poporului român — a fost un proces legic, obiectiv, impus de dezvoltarea social-economică și politică a societății românești.

Marea Unire a fost rezultatul luptei eroice și îndelungate a maselor populare din toate teritoriile locuite de români, din rîndul cărora s-au ridicat numeroase figuri de seamă.

Printre cei care s-au afirmat în anii grei ai luptei pentru împlinirea marelui ideal al unității naționale s-a aflat și Vasile Goldiș. Întreaga activitate și operă ale acestui cărturar progresist—despre care Nicolae Iorga spunea că a fost „cel mai cult dintre românii generației sale" — oglindesc cu fidelitate interesele vitale ale poporului său. Vasile Goldiș s-a aflat în centrul luptelor politice pentru emanciparea națională a românilor transilvăneni, iar aceștia, recunoscîndu-i meritele, i-au încredințat misiunea de onoare de a da citire la 1 decembrie 1918, pe „Cîmpul lui Horea" de la Alba Iulia, istoricei rezoluții de unire pe vecie a Transilvaniei cu patria mamă. S-a stins din viață la 10 februarie 1934, în locuința sa din orașul Arad, multă vreme sediul ziarului Românul.

Om al cărții și acțiunii

Vasile Goldiș s-a născut în satul Mocirla (azi Lunca Teuz), județul Arad, la 12 noiembrie 1862. Încă din familie (tatăl său era un om luminat, legat de cauza națiunii sale) a fost crescut și educat în spiritul celor mai nobile tradiții naționale. Trăind în mediul țărănesc, a cunoscut de copil necazurile acestei pături oropsite, ce suferea dubla oprimare socială și națională. Ajungînd la vîrsta învățăturii, a urmat școala românească din Cermei (localitate unde slujea ca preot tatăl său), apoi pe cea germană din comuna Panatul-Nou și școala română din Arad. În acest oraș a urmat și cursurile secundare, dovedindu-se un elev eminent, cu aptitudini deosebite pentru istorie, literatură și filozofie. În anul 1881 a absolvit cele opt clase de liceu, ca șef de promoție, și s-a înscris la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Budapesta, trecînd apoi, în anul 1882, la facultatea similară a Universității din Viena. În 1884, s-a reîntors în capitala Ungariei, spre a-și termina studiile. La încheierea cursurilor universitare a obținut diploma de profesor în istorie și limba latină.

Încă din anii de liceu și apoi în cei de facultate, Vasile Goldiș a pășit în arena luptelor pentru emanciparea politică și culturală a românilor din Transilvania. În vremea cît a studiat la Budapesta s-a aflat în fruntea activității desfășurată de Societatea „Petru Maior" a românilor din capitala ungară, iar la Viena a activat în cadrul societății studențești „România jună", fiind membru al comisiei literare a acesteia.

În 1885 și-a început cariera didactică, în funcția de candidat de profesor la liceul de aplicație — Colegiul „Eőtvős" — din Budapesta. După numai un an a renunțat la post, pentru o catedră de profesor suplinitor la Institutul pedagogic din Caransebeș, funcție care-i oferea posibilitatea să acționeze pentru propășirea poporului său.

În anul 1889 a candidat cu succes pentru un post de profesor de istorie, latină și română la Gimnaziul român din Brașov. În puternicul centru românesc de sub poalele Tîmpei a stat pînă în 1901, străduindu-se să îmbunătățească atît condițiile de predare, cît și baza materială a școlii la care funcționa. A redactat numeroase manuale, în care a evocat faptele de vitejie ale poporului român. Pe lîngă munca pe tărîm pedagogic, Goldiș a desfășurat o bogată și diversă activitate culturală. În anul 1889, în *Tribuna* sibiană, a publicat un valoros studiu despre Mihai Eminescu; a depus strădanii în cadrul „Societății pentru crearea unui fond de teatru român", fiind secretarul acesteia între 1895 și 1901 și tot el a editat primele patru anuare ale societății. Împreună cu I. Rusu-Șirianu, a înființat, în 1889, la Orăștie, ziarul *Tribuna poporului* (mutat ulterior la Arad) și a desfășurat o bogată activitate publicistică. Demnă de remarcat este participarea sa tot mai intensă, sub o formă sau alta (inclusiv ca strălucit orator), la viața politică. Între 1891 și 1895, a fost secretar al „Casinei române" din Brașov, iar în perioada procesului memorandist[1] s-a aflat în fruntea luptelor politice din acest oraș și din jur. În 1893 a devenit membru al Partidului Național Român din Transilvania (P.N.R.), în cadrul căruia s-a remarcat prin ideile sale generoase cu privire la propășirea națiunii române.

La 1 septembrie 1901 s-a mutat la Arad, unde a rămas, cu unele intermitențe, pînă la moartea sa, îndeplinind funcția de secretar consistorial, iar între 1901 și 1905 a fost și profesor-director al liceului de fete. În orașul de pe Mureș s-a afirmat în mod plenar ca militant politic al românilor transilvăneni. A luat poziție față de toate marile probleme care frămîntau națiunea română, preconizînd soluții înaintate pentru rezolvarea lor. Astfel, la Conferința P.N.R. de la Sibiu din 1905, Vasile Goldiș s-a pronunțat pentru orientarea partidului spre tactica rezistenței active în lupta de eliberare națională. Susținătorii punctului său de vedere l-au ales membru în conducerea P.N.R. Între 1906 și 1910, a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta, desfășurînd, în această calitate, o activitate prestigioasă și rodnică în folosul neamului său. El s-a pronunțat cu tărie împotriva diverselor legi „asupritoare de naționalități", relevînd „că pădurea cea verde a neamului nostru e atît de trainică, încît nici un topor din lume nu o poate doborî". A militat pentru libertatea tuturor popoarelor asuprite de monarhia austro-ungară (român, ceh, slovac, sîrb, croat, muntenegrean), subliniind în cuvîntările rostite în Parlament necesitatea unei strînse colaborări în lupta pentru eliberare națională.

Preluînd și dezvoltînd ideile pașoptiștilor, Vasile Goldiș a relansat ideea că libertatea și propășirea se pot obține prin mobilizarea propriului popor la luptă și nu prin mila „curților străine". Teza a fost formulată la începutul anului 1906, într-un articol publicat în gazeta *Tribuna*, în care se susținea că „a sosit vremea mîntuirii prin noi înșine".

Pornind de la experiența trecutului, cărturarul transilvan a văzut în țărănimea română baza socială a luptei pentru „mîntuirea noastră". La o întrunire a Adunării generale a „Fondului de teatru", care a avut loc la Lipova, în anul 1906, Vasile Goldiș arăta: „Țăranul a păstrat întotdeauna neschimbată limba românească și în suflet sămînța viitoarelor înnoiri". Pentru descătușarea energiilor creatoare ale lumii satelor, luptătorul patriot a cerut împroprietărirea țăranilor, afirmînd, în anul 1907, că pămîntul trebuie să aparțină celor ce-l muncesc.

V. Goldiș a sesizat rolul istoric al muncitorului in-

Actul istoric de la 1 decembrie 1918 a fost salutat în întreaga țară și prin entuziaste serbări populare. Iată cîteva imagini *în p. 17* din diferite localități ale Transilvaniei, în zilele imediat următoare Adunării de la Alba Iulia.

[1] *Magazin istoric*, nr. 7 și 8/1978.

dustrial, care „devine stîlpul fiinţării noastre", văzînd în social-democraţie, în mişcarea muncitorească, un factor important în lupta pentru dreptate socială şi emancipare naţională. Semnificativă în acest sens este scrisoarea trimisă, în septembrie 1908, fruntaşilor socialişti români din Arad, prin care le propunea colaborarea în lupta pentru cucerirea de revendicări în interesul românilor. Trei ani mai tîrziu, s-a adresat lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, cerîndu-i permisiunea de a reproduce fragmente din *Neoiobăgia* în ziarul *Românul*, înfiinţat în 1911.

Curajul înaltelor convingeri

Luptător activ pentru drepturi şi libertăţi larg democratice, sociale şi politice, Vasile Goldiş a îmbinat permanent această luptă cu aceea vizînd realizarea ţelurilor naţionale, fiind convins că „problema naţională este deocamdată cea mai importantă problemă politică". Concluziile sale în această privinţă erau dintre cele mai avansate, fiind formulate în urma unei analize profunde a evenimentelor timpului. Expresia gîndirii sale înaintate în problema naţională o constituie ampla prelegere pe care urma s-o susţină în 1911 în faţa membrilor Cercului de ştiinţe sociale „Darwin" din Oradea. Conferinţa a fost anulată, dar Goldiş a publicat-o la Arad, în anul următor. În acest important document, militantul român declara fără echivoc: „Eu mă situez pe poziţia materialistă a interpretării istoriei şi consider că exclusiv pe această bază este posibil ca să se cunoască esenţa problemei naţionalităţilor şi ca să se stabilească modalitatea rezolvării acestei probleme". Pornind de la ideea lui Simion Bărnuţiu că „libertatea fără naţionalitate înseamnă moarte pentru noi", el afirma că principiul naţional este tăria şi garanţia existenţei unui popor şi pleda pentru dezvoltarea, pe toate planurile, a naţionalităţii române, pentru emanciparea ei politică, culturală şi socială.

În ianuarie 1911, din momentul fondării ziarului *Românul*, Vasile Goldiş a fost desemnat ca director al acestei publicaţii. Sub conducerea sa, *Românul*, organul de presă al Partidului Naţional Român din Transilvania, s-a afirmat ca o tribună de luptă pentru realizarea unităţii noastre naţionale. Ideile cuprinse în numeroasele articole publicate în paginile ziarului în anii premergători primului război mondial devansau evenimentele ce aveau să se petreacă în Europa în anul 1918. Reţinem, spre exemplificare, articolul, *State naţionale* (*Românul*, din 19 octombrie 1912), în care se subliniază că majoritatea statelor naţionale care au luat naştere în sec. XIX „s-au format pe ruinele altor state mari, poliglote" şi că acest proces va continua pînă cînd vor fi realizate „aspiraţiile naţionale ale tuturor popoarelor din Europa". Pornind de la această premisă, Goldiş conchidea că solidaritatea în luptă a românilor din Transilvania cu fraţii lor de peste Carpaţi reprezenta forţa care va duce la împlinirea deziderateului lor naţional. Într-un articol publicat în 1913, militantul român afirma: „Împrăştiat prin împărăţii vecine, abia jumătate dintr-însul avîndu-şi, în statul său independent, putinţa liberei dezvoltări naţionale, neamul românesc întreg... îşi frămîntă sufletul în căutarea izbăvirii".

Linia politică promovată de *Românul* a stîrnit nu o dată adversitatea guvernanţilor de la Budapesta. Refuzul lui Goldiş, în calitate de director al ziarului, de a semna declaraţia de „fidelitate" faţă de guvernul contelui Tisza, în urma intrării României în primul război mondial şi a trecerii Carpaţilor de către armata română, a dus la suspendarea publicaţiei. Acest abuz, adăugat la celelalte măsuri represive îndreptate împotriva românilor, nu l-a intimidat pe luptătorul patriot. Curajul, demnitatea cu care a răspuns în repetate rînduri autorităţilor dualiste îşi aveau izvorul în convingerile sale politice, în ataşamentul faţă de poporul său. În anii 1916-1918, în numeroase rapoarte, redactate de el, în numele Consistoriului din Arad, către guvernul de la Budapesta, Goldiş şi-a manifestat protestul faţă de politica oficială, care urmărea acum cu şi mai mare asiduitate deznaţionalizarea românilor ardeleni. Opoziţia sa faţă de guvernul opresor, afişată pe un ton curajos, a menţinut treaz spiritul mişcării naţionale, în momente în care guvernanţii dualişti păreau mai stăpîni ca oricînd pe situaţie.

În cursul lunii septembrie 1918, Vasile Goldiş a schiţat noul program al luptei naţionale, în funcţie de noile împrejurări. Într-un interviu acordat în acea perioadă unui ziar maghiar de stînga din Arad, el sesiza, în următorii termeni, noile condiţii istorice: „Ceea ce este copt pentru distrugere trebuie să piară. Imperiul roman a fost cel mai puternic, totuşi s-a distrus. Şi acum se distrug... ţări, imperii şi se crează altele". În cadrul acestui proces istoric obiectiv — declara el — se înscrie şi dreptul poporului român la autodeterminare, căci „românii nu vor să stăpînească alte popoare, dar de acum înainte, nici ei nu vor mai tolera să fie dominaţi de alţii". El formula cu clarviziune cele două momente legate între ele, care în curînd aveau să-şi găsească împlinirea: destrămarea monarhiei austro-ungare şi obţinerea autodeterminării de către popoarele împilate, implicit de cel român.

Credinţă naţiunii române

În toamna anului 1918, pe măsura apropierii deznodămîntului victorios al luptei maselor populare pentru desăvîrşirea unităţii naţionale, activitatea lui Vasile Goldiş a atins parametrii cei mai înalţi. El a participat la şedinţa Comitetului Executiv al P.N.R. de la Oradea, din ziua de 12 octombrie 1918, unde s-a adoptat hotărîrea elaborării declaraţiei de principii privind dreptul de autodeterminare a naţiunii române din Transilvania. Redactat de el — „omul con-

deiului, stilizatorul impecabil de comunicate, cugetătorul politic de mare talent", după cum îl aprecia un contemporan —, documentul proclama dreptul naţiunii române din Transilvania de a hotărî singură aşezarea ei printre naţiunile libere. Pentru realizarea în practică a declaraţiei adoptate, întrunirea de la Oradea a desemnat un comitet de acţiune, în frunte cu Vasile Goldiş, însărcinat cu pregătirea Marii Adunări a naţiunii române ce urma să se ţină la Alba Iulia.

Pornind de la înţelegerea adîncă şi justă a rolului maselor populare în făurirea marilor acte istorice, Goldiş a sprijinit iniţiativa socialiştilor români de creare, la 18 octombrie, a Consiliului Naţional Român Central (C.N.R.C.), „ca unicul for" ce urma să reprezinte voinţa poporului român. Printre cei şase reprezentanţi desemnaţi de către P.N.R. în acest for, alături de cei şase social-democraţi, s-a aflat şi Vasile Goldiş. Apreciind experienţa şi pasiunea lui de gazetar, C.N.R.C. i-a încredinţat sarcina de a se ocupa de reeditarea ziarului *Românul*. Reapărut la 26 octombrie 1918, ziarul a avut un rol de prim ordin în mobilizarea maselor populare româneşti din Transilvania la pregătirea actului final de unire a acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă. În articolul *Să ne organizăm!*, Vasile Goldiş chema întreaga suflare românească pentru ca, „unită în cuget şi în simţiri", să-şi înzecească forţele pentru culegerea „fructului luptelor seculare: totala dezrobire şi consolidarea neamului românesc".

Din împuternicirea C.N.R.C., Goldiş a redactat nota diplomatică trimisă guvernului ungar la 27 octombrie 1918, prin care se cerea recunoaşterea deplină a suveranităţii naţionale asupra tuturor judeţelor româneşti menţionate în document. A făcut parte, apoi, din delegaţia C.N.R.C. care a dus tratative cu cea maghiară la Arad, la sfîrşitul lunii octombrie şi începutul lui noiembrie. În cadrul acestor tratative, el a declarat că „naţiunea română pretinde cu tot dreptul independenţa sa de stat şi nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorice". După eşuarea tratativelor de la Arad[1], C.N.R.C. a hotărît informarea opiniei publice mondiale în legătură cu adevăratele cauze care au dus la eşuarea tratativelor. Astfel, la 5 noiembrie 1918 s-a dat publicităţii apelul *Către popoarele lumii*, al cărui autor a fost tot Vasile Goldiş; documentul preciza că naţiunea română din Transilvania „este hotărîtă a pieri mai bine, decît a suferi mai departe sclavia şi atîrnarea".

Tot lui Goldiş i-a revenit şi sarcina de a redacta textul convocării adunării plebiscitare, hotărîtă pentru ziua de 18 noiembrie (1 decembrie).

În timpul Adunării de la Alba Iulia a ţinut o cuvîntare solemnă şi a făcut o amplă expunere pe marginea rezoluţiei istorice privind unirea Transilvaniei cu Ţara. Făcînd o incursiune istorică, în care a relevat asuprirea naţională şi socială la care au fost supuşi românii de-a lungul secolelor, el a subliniat inevitabilitatea dezmembrării monarhiei austro-ungare şi a înfăptuirii unirii tuturor românilor, ca o expresie a procesului istoric obiectiv: „Unirea românilor într-un singur stat este cea mai firească pretenţiune a civilizaţiunii" — a declarat Goldiş în cuvîntarea sa, invocînd, printre altele, ca argument istoric, continuitatea poporului român pe ambele versante ale Carpaţilor, dreptul său inalienabil asupra teritoriilor moştenite de la străbuni. Experienţa istoriei — a conchis militantul român — a dovedit „că numai credinţa în noi înşine, în neamul nostru românesc ne poate mîntui. Să jurăm credinţă de aici înainte numai naţiunii române". În spiritul ideilor sale general-democratice, Vasile Goldiş a propus spre adoptare o serie de revendicări social-politice ale maselor largi populare, printre care şi problema recunoaşterii drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare. El şi-a încheiat discursul cu îndemnul către poporul român de a duce o muncă paşnică, constructivă, prin care să-şi cucerească un loc demn între popoarele civilizate.

După unire, activitatea în spirit progresist a lui Vasile Goldiş a continuat cu aceeaşi vigoare. În calitate de şef al resortului Instrucţiunii, Cultelor şi Naţionalităţilor din Consiliul Dirigent şi de membru în Marele Sfat Naţional, el a apărat cu fermitate principiile democratice adoptate la Alba Iulia. Lupta aceasta a continuat-o apoi şi ca ministru în guvernul de la Bucureşti, pronunţîndu-se, prin faptă şi prin scris, pentru consolidarea, pe fundamentul democraţiei timpului, a statului naţional român unitar. Convins că „democraţia este singura politică în stare să consolideze o ţară", el a militat pentru aplicarea „unei alte concepţii sociale, în folosul tuturor cetăţenilor ţării, care să ducă la propăşirea poporului român.

Vederile sale înaintate l-au determinat ca, în cursul procesului din Dealul Spirii, intentat în 1922 conducătorilor comunişti, să-şi ridice glasul în apărarea acuzaţilor.

Ideile lui profund democratice n-au fost pe placul cercurilor politice ale marii burghezii, care l-au împins tot mai mult la periferia vieţii publice. În aceste condiţii, activitatea sa cea mai fecundă s-a manifestat pe tărîm cultural, în calitatea de preşedinte al Societăţii „Astra", între anii 1923-1932. Recunoscîndu-i meritele, în mai 1919, Academia Română l-a ales membru de onoare.

Gînditor şi militant burghezo-democrat aparţinînd stîngii radicale, Vasile Goldiş a susţinut toată viaţa interesele vitale ale poporului român. El a făcut parte din pleiada fruntaşilor politici care au preluat şi, în noi condiţii istorice, au dus mai departe ştafeta revoluţionarilor de la 1848, aducînd o contribuţie importantă la înfăptuirea aspiraţiilor de dreptate şi libertate ale poporului nostru

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1978.

UN CADET ÎȘI AMINTEȘTE

THEODORE ANDRICA

Ziarist american, de origine română, născut la Radna (jud. Arad), Th. Andrica a lucrat timp de 45 ani la ziarul Cleveland Press. **Reportajele sale, scrise în urma călătoriilor făcute în România, Iugoslavia, Ungaria etc., i-au ținut la curent pe cititorii americani, din statul Ohio, mulți dintre ei originari din țările Sud-Est europene, cu evenimentele din locurile lor de baștină.**

În timpul celui de-al doilea război mondial, a fost corespondent special în Europa de Răsărit al ziarului Cleveland Press. **A tipărit revista** The Pioneer, **în care au apărut multe pagini referitoare la cultura și istoria românilor. Prin strădaniile redactorului său,** The Pioneer **a publicat fotografiile și numele a sute și, respectiv, mii de soldați americani de origine română, care au luptat în cel de-al doilea război mondial împotriva Germaniei hitleriste, mulți dintre ei jertfindu-și viața pentru cucerirea victoriei de la care se împlinesc la 9 mai 1980 trei decenii și jumătate.**

În prezent, Theodore Andrica editează trimestrial American Romanian Review, **în care continuă să acorde toată atenția istoriei și culturii românești, vieții cetățenilor de origine română care trăiesc în Statele Unite ale Americii. Ziaristul american ne-a vizitat țara aproape în fiecare an.**

Publicăm, în continuare, un fragment din memoriile sale referitoare la pregătirea marelui eveniment de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, apărute în American Romanian Review.

Petre GHELMEZ

La începutul lui octombrie 1918 eram cadet în armata imperială austriacă, în cadrul Regimentului 33 infanterie, al cărui cartier general se afla la Arad. Pe vremea aceea încă mai exista Austro-Ungaria.

Aproximativ 80 la sută din regimentul din care făceam parte era format din soldați români, iar aproximativ 25 la sută dintre ofițeri erau, de asemenea, români, toți de prin împrejurimile Aradului. Noi, românii, ne împotriveam din toate puterile prestării serviciului militar în cadrul armatei habsburgice, dar nu puteam să întreprindem nimic concret, căci autoritățile austro-ungare erau încă în măsură a-și impune legile militare.

Batalionul meu era pregătit pentru a fi trimis pe frontul italian, unde austriacii suferiseră mari pierderi. Fiind cadet, mi se spusese că, în momentul părăsirii Aradului, voi fi promovat la gradul de locotenent. Din fericire, datorită felului în care s-a desfășurat istoria, eu nu am mai fost avansat locotenent, iar batalionul nu a mai plecat pe frontul italian. Situația armatei habsburgice s-a înrăutățit și mai mult, iar curînd după aceea a venit sfîrșitul războiului cu victoria Aliaților.

În 25-27 octombrie, fronturile au căzut. Disciplina armatei austriace s-a dizolvat, a dispărut pur și simplu. Soldații și ofițerii au început să se întoarcă acasă, cu trenul, călare, în căruțe sau pe jos.

La Arad, ofițerii români au cerut comandantului garnizoanei, generalul Resch din armata austro-ungară, să transfere autoritatea militară către ofițerii români din Regimentul 33 infanterie, care acceptau să primească ordine numai din partea Consiliului Național Român Central al cărui președinte era Ștefan Cicio-Pop, un reprezentant de frunte al P.N.R. și deputat în Parlamentul de la Budapesta de 13 ani.

La 1 noiembrie 1918, Aradul era în fierbere. Sute de soldați și ofițeri români, îmbrăcați încă în uniforme austriace, se îndreptau către casa lui Cicio-Pop pentru a raporta și a primi ordine. Sute de steaguri românești au fost cusute la iuțeală; sute de manifeste, care anunțau preluarea puterii de către C.N.R.C., au fost distribuite.

Ofițerii, cadeții, așa cum eram eu și soldații au depus jurămîntul de credință față de Consiliul Național Român Central și s-au înrolat în Garda națională română, formată de urgență.

La 5 noiembrie 1918, Ștefan Cicio-Pop mi-a semnat numirea ca organizator al Gărzii naționale române. Ulterior, mi s-a încredințat misiunea de a păstra ordinea în trenul electric care mergea de la Arad la Pîncota și Radna.

Cînd sute de țărani și intelectuali români au început pregătirile în vederea istoricei adunări de la Alba Iulia din 1918, sarcina mea a fost să asigur, prin mobilizarea tuturor mijloacelor de transport, deplasarea delegațiilor spre Alba Iulia.

În românește de
Natașa DUMITRACHE

Expresie nemijlocită a unității de origine și neam, unitatea culturală a poporului român s-a conturat încă din cele mai vechi timpuri, afirmîndu-se și relevîndu-se pe multiple planuri. Creațiile folclorice cu variante întîlnite în toate țările române, aceleași scrieri laice sau religioase circulînd în Țara Românească, Transilvania și Moldova, schimbul neîntrerupt de dascăli și cărturari de-o parte și de alta a Carpaților atestă neîntreruptele legături spirituale dintre români.

Semnificativă mărturie a unității naționale o constituie și circulația cărților românești în întreg spațiul poporului român. Tipărituri ieșite de sub teascurile tipografiilor din Iași, Neamț, Tîrgoviște, București, Sibiu sau Brașov au fost răspîndite în toate colțurile țării noastre. Circulația lor, trecerea dintr-o țară în altă țară românească o putem urmări și cu ajutorul însemnărilor felurite pe care cititorii lor le-au lăsat pe paginile cărților. Reunite, aceste însemnări constituie, de fapt, un mare jurnal colectiv, o istorie scrisă de „cei mici", cum o numea Nicolae Iorga. Ele nu conțin informații majore de istorie politică însă aduc întregiri de amănunt care, de regulă, scapă altor izvoare istorice.

Din Sălișteîn Dobrogea

O răspîndire deosebită în Țările române a cunoscut scrierea lui Dimitrie Cantemir *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea* (Iași, 1698). La scurt timp după apariție, lucrarea a ajuns în Transilvania și tot aici — dovadă a interesului deosebit pe care-l stîrnise — a fost copiată, circulînd sub formă de manuscris. Cea mai veche copie manuscrisă din Transilvania a lucrării lui Cantemir este din 1703. Sînt cunoscute pînă acum șapte copii ale scrierii întîlnite în diferite locuri transilvănene: Ocna Sibiului, Cerghidul Mare (Tîrnăveni), Hațeg-Hunedoara, în localități din județele Covasna, Brașov și Bihor.

Divanul a fost răspîndit, de asemenea, în Țara Românească. O însemnare din 1772 consemnează: „Această carte iaste a dumnealui șătrar Barbu Rîfoveanu. Lumea și cu înțeleptu cînd s-au întrebat, lumea si înțeleptu au răspunsu, însă cumpărată din București".

O mare răspîndire în spațiul românesc a cunoscut și *Îndreptarea legii* (Tîrgoviște, 1652). De asemenea, lucrări laice sau bisericești transilvănene au fost semnalate în Moldova și Țara Românească. Numeroase tipărituri românești au circulat și în Dobrogea, atestînd și pe această cale legăturile neîntrerupte dintre românii de aici și frații lor din Principate. Dintre cărțile care au circulat în Dobrogea în sec. XVII-XIX amintim *Îndreptarea legii*, Ienache Văcărescu, *Gramatica românească* (Viena, 1787) Radu Tempea, *Gramatica românească* (Sibiu, 1797). Pe un *Apostol* (Sibiu, 1851), aflăm notat „Acest... *Apostol* l-am cumpărat eu Iacob Sasa Craiu din Sălișteu cu 5 fl[orini] austriaci. Iarăși eu, numitu, această carte o dăruesc sfintei beserici din satu Ostrovu" (acum, în jud. Constanța).

Tot din însemnările prezente pe unele lucrări, aflăm cît de valoroase (și la propriu și la figurat) erau cărțile. În 1689, un exemplar din *Îndreptarea legii* era dus la Galați pentru a fi legat, deoarece „acest izvor plin de bunătăți" era „risipit". Un manuscris al *Cazaniilor* lui Varlaam, mitropolitul Moldovei, era cumpărat, în 1719, în Transilvania „pentru 7 mîrță [mierțe][1] de mălai", iar în 1736 un exemplar din *Cartea românească de învățătură* (Iași, 1641) „o au cumpărat abrundanii dintre muntele Someșului... și au dat 10 oi cu 8 miei".

Amintirea lui Mircea cel Bătrîn

Diversele însemnări de pe cărți ajută la reconstituirea situației politice și economico-sociale a țărilor române, confirmînd și completînd celelalte izvoare istorice. Sînt interesante în această privință și o listă — întocmită de un muntean — a principalilor domni ai Țării Românești, indicînd anii și chiar lu-

[1] Unitate de măsură a volumului, folosită în trecut în Moldova și Transilvania, egală cu 215 l.

nile de domnie, începînd cu legendarul Negru Vodă, ca și o însemnare a unui moldovean, făcută la sfîrșitul sec. XVIII pe un manuscris aflat acum în Biblioteca Șcheiană din Brașov: „Pentru acest pămînt al țării Moldovei eu așa am aflat că au lăcuit pe aceste locuri dații [dacii]...".

Domnitorii erau apreciați după faptele lor, puse în slujba intereselor țării. Lui Constantin Brîncoveanu, care dona o *Biblie* din 1688 Mănăstirii Bistrița, i se dorea o domnie lungă în „țara mării sale, cu lină pace și cu fericită sănătate, cu biruință spre toți vrăjmașii mării sale".

Despre Grigore II Ghica aflăm dintr-un *Hronograf*, păstrat în Biblioteca Șcheiană că,

in 1732 „singur dentru sini îndemnat", după ce citise cronica țării, „purcis-au cu toată curte mării sali" să viziteze vechea cetate de scaun Suceava și mănăstirile din Nordul Moldovei.

Mazilirea lui Alexandru Mavrocordat din Moldova era deplînsă de feciorii de boieri — după cum notează un anonim în 1784 — pentru că „domn n-o mai venit așa milostivŭ și bun și darnicŭ și pe toți feciorii de boeri i-au boeritŭ și era toți în boerii și în chiverniseală și de nu-i miluia cu bani, dar îi bucura cu numi de boeri". Căderea capului lui Constantin Hangerli, domn care introdusese dări apăsătoare pentru popor, ucis de turci apoi în 1799 — botezat în însemnări „Hangerlău", „Hangeriu", „Angerlău" — nu provoca însă compasiune, pentru că acesta mărise și mai mult sarcinile fiscale. „Acest domnu, între altele — se arăta într-o însemnare — au scos și văcăritul, plătind lăcuitorii și toată boerimea și sfînta mi[tropolie], episcopiile și toate mănăstirile de toată vita mare și mică cîte taleri doi și bani treizeci. Care această dajde ce fusese și mai nainte de mulți ani era oprită cu greale legături. Iară acest domnu, nebăgînd în seamă legăturile acestea, încă pînă a nu se strînge și a istovi acești bani din toată țara, în grabă i-au venit această urgie asupră".

Pe un exemplar din *Îndreptarea legii* există următoarea însemnare făcută în anul 1776: „Titiluș de hrisoavele Mircii vodă ce s-au scos de la mănăstirea Brîncoveni prez[de pe] Olt după un hrisov. Eu, cel întru Hristos Dumnezeu bunu credinciosu și bunu creștinu și iubitoriu de Hristos, Ion Mircea, marele voievod și domnu, cu mila lui Dumnezeu, cu dumnezeiască dăruire oblăduitoriu și domnu și stăpînitoriu a tot pămîntu Ungrovlahii și peste munți plaiurilor și încă pînă la Țara Tătărească și Amblașului [Amlașului] și Făgărașului herțeg și domnu Banatului dăspre apus și stăpînitor de amîndouă părțile Dunării pînă la marea cea mare și al cetății Dîrstorului stăpînitoriu și pînă în hotarele Odriilui și tuturor săcuilor span; la leatu 6801 [1292-1293]. Am scris eu, Radu Bălăceanu, sin Constandin Bălăceanu biv vel stolnic, leat 1776 noemvrie 10".

Pînă acum, însemnarea a fost cunoscută printr-o consemnare intermediară, din ianuarie 1781, a unui arhimandrit Sofronie, care datează însă documentul din anul 6850 (1341-1342). În forma dată de Sofronie, textul a fost publicat în volumul I *Seria B, Țara Românească*, a colecției *Documente privind istoria României* și apoi în *Documenta Romaniae Historica*. Autorii ediției au apreciat informația „desigur un fals, din cauza pomenirii Adrianopolului (Udriu) și a secuilor între stăpînirile lui Mircea", subliniindu-se, totodată, că nici data indicată nu corespunde domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Data indicată de Bălăceanu, în textul reprodus mai sus, nu corespunde nici ea anilor de domnie ai lui Mircea (1386-1418). În plus trebuie ținut seama că nici un act intern sau extern cunoscut pînă în prezent ca provenind din cancelaria lui Mircea nu precizează o astfel de extindere a stăpînirii marelui domn român ca aceea indicată în documentul menționat. De asemenea, rezerve față de autenticitatea informației ridică și folosirea numelui de Odriiu pentru Adrianopole, denumire de circulație în Țara Românească în sec. XVII-XVIII, dar foarte puțin probabilă în perioada domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Dacă în privința exactității informației cuprinse în acest document există încă rezerve, însemnarea merită menționată pentru că ea ilustrează ecoul deosebit pe care domnia și personalitatea lui Mircea cel Bătrîn le aveau în conștiința românilor, la mai bine de 350 ani de la moartea voievodului.

La leatu 1848

Pe o serie de lucrări rămase din prima jumătate a sec. XIX, întîlnim diferite însemnări referitoare la revoluțiile din 1821 și 1848. „Să se știe de cîndu s-au spart București, în luna lui martii, 2 zile la leat 1821... cîndu s-au sculat domnu Tudor asupra boerilor cu război", nota un contemporan pe un manuscris aflat

astăzi la Biblioteca Academiei. Un altul consemna: „Iar după moartea lui vodă [Alexandru Suțu — n. *M.A.*] s-au început goana asupra boiarilor țării... începîndu-se răzmiriță, comandir fiind dumnealui sluger Theodor ot Cerneți". Iar un altul surpindea caracterul antiotoman al revoluției lui Tudor Vladimirescu: „...Tot la același leat 1821 de la martie-aprilie pînă la maiu în 15, aceștia fiind domn în Țara Rumânească, adecă Theodor sluger pre toate ulițile propoveduindu-să de oblăduitori ai țării, sfătuindu prin pitace pre toți, pre mic și pre mare, ca să-i urmeze lui, care ș-au așăzat și cetate de a sta împotriva otomănicestilor puteri, adecă a turcilor, gătindu-să cu tunuri și cu șanțuri împrejurul sfintei monastiri Cotroceni, întru care vremi să și lucra cele mai sus gătiri...".

Numeroase sînt însemnările referitoare la revoluția din 1848, care, pentru mulți dintre cei ce consemnau desfășurarea evenimentelor, era menită să le împlinească speranțele de libertate, dreptate și egalitate. Un bucureștean scria pe un *Liturghier* (din 1815): „Leat 1848, iunie 11, pă la 4 ceasuri și ci (fert) evropienești, s-au început plăzmuirea programi și instituția [constituția] făcîndu[-să] libertate...". Un alt contemporan, din Văleni, scria că „și la noi fusese constituțiea", iar un anume Theofilact nota: „Libertatea au fost în leatu 1848, începîndu-se din luna lui maiu 9 și au ținut pînă la avgust 13[1], cînd, la intrarea armii turcești în capitala București au stricat toate lucrările libertăților; făcîndu-se nu mică vărsare de sînge la întîia întîmpinare a oștirii otomane și cu miliția țării în casarmă". Același eveniment, lupta din Dealul Spirii, este consemnat de un bucureștean pe o carte de cult tipărită la Buda în 1805: „Astăzi, la leatu 1848 septe[m]brie 13, au intratu turcii în București și s-au împotrivitu soldații Bucureștilor și s-au omorîtu la

[1] Datele sînt eronate; revoluția din Țara Românească s-a desfășurat între 9 iunie și 13 septembrie 1848.

Munca a fost una din marile teme ce au inspirat ilustrațiile pentru vechi tipărituri românești; imaginile (pp. 24, 25) sînt reproduse dintr-o lucrare ieșită de sub teascurile tiparniței din Govora în anul 1642

număru șaizeci, daru din turci mai mulți...". Ecoul revoluției din 1848 este înregistrat și în Dobrogea. Astfel, pe un exemplar din *Mineiul* pe iunie (Rîmnic, 1780) descoperit în comuna Ostrov cineva nota referitor la arestarea Guvernului provizoriu de către boierimea reacționară și apoi la eliberarea sa sub acțiunea energică a maselor[2] cînd, din rîndurile mulțimii au fost șapte morți și opt răniți. „La anul 1848 iunie 19 s-au întîmplat omor în București...".

Pilde filosofești

Cărțile se bucurau de considerație deosebită și din convingerea că ele erau destinate unei existențe îndelungate, constituind, în timp, o punte între generații. Această certitudine îl determina, de fapt, pe posesorul unei cărți să noteze pe marginile ei principalele evenimente atît din viața sa cît și a colectivității. Odată încredințate cărților, aceste

mesaje erau menite să străbată timpul, scăpînd de uitare. De aici și formula care revine ca un laitmotiv în majoritatea însemnărilor: „să se știe că..." sau „să se știe cînd...".

Lîngă date și evenimente istorice, întîlnim o mare varietate de însemnări referitoare la viața cotidiană, întîmplări felurite, fenomene meteorologice, recolte bune sau proaste, foamete, secetă, diferite molime etc. Evoluția recoltelor era privită, în mod firesc, în legătură cu evoluția condițiilor meteorologice. Ninsoarea de la 3 august 1716 în Moldova, căldura mare din iarna anului 1759 („în toate zilele ardé pojar, di la noiamvrie pînă la martie cald și pulbere") și a anului 1778 („de îmblai pă la Bobotează [6 ianuarie] cu cămașa"), tunete și curcubeu la 11 ianuarie 1781, iată numai cîteva dintre extremele capriciilor vremii aduse la cunoștință prin însemnări.

[2] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

„Cînd au înblat văleatu 1718, fu seacetă foarte mare, fantîni secară pe multe locuri. Şi sate la cîmpie pentru apa se pustiiră şi bucate de primăvară nu fură mai nemic nici de toamnă", se menţiona într-o însemnare din Braşov.

Dar găsim în aceste texte şi informaţii despre ani de producţie record, ca 1756 sau 1796, cînd „s-au făcut bucate multe şi au fost eftişug [ieftinătate] în toată lumea, cît nu mai avea unde le pune, atîta se făcuse de multe". „Însemnare a şti precum că în anu de ploi 1804 n-amu pututu sămăna toamna de ploi şi au sămănatu în luna lui dechemvrie şi a lui ienuaru şi în faoru [februarie] şi s-au făcut bucate bune" — nota un transilvănean pe o *Evanghelie* (Bucureşti, 1682).

Uneori întîlnim şi aprecieri critice la adresa cîte unei lucrări: „Această carte iaste foarte ciudată... Şi citind cineva într-însa să nu se smintească, pentru că din neiscusinţa limbii să află nişte cuvinte foarte proaste", scria în 1827 un anume Nicolae din Transilvania, pe o *Psaltire* (Alba Iulia, 1651). Autorul însemnării, nemulţumit de calitatea traducerii, resimţea de fapt saltul pe care limba română îl făcuse în cele aproape două secole care despărţeau tipărirea cărţii de însemnarea din 1827.

Alţii transcriau proverbe, zicători etc. Astfel proceda şi transilvăneanul Petru Fodoreanu, în 1793, care, pe o *Psaltire* (Iaşi, 1743), mărturisea că „Pildele filosofeşti, bine să le socoteşti", notînd mai multe proverbe, printre care: „Lipsirea minţii cei bune iaste mai rea decît toate sărăciile", „Mai bine să mori întru slavă decît să trăieşti întru ocară", „Mai mult trebuiesc împăraţilor sfaturile înţelepţilor decît înţelepţilor darurile împăraţilor".

Răzbate din toate aceste însemnări răzleţe pe tipărituri vechi, care au trecut de la o generaţie la alta, dintr-o ţară românească într-o altă ţară românească, un puls de viaţă unic, cărţile româneşti aducînd şi pe această cale mărturii ale unităţii românilor din toate provinciile româneşti.

EDIŢIE CORESI, exemplarul cu numărul 9

La 23 septembrie 1975, în patrimoniul Muzeului din Făgăraş a intrat, prin donaţie, o parte din colecţia de carte veche românească a unui cunoscut animator al vieţii culturale făgărăşene din perioada interbelică — Valeriu Literat.

Cînd au fost întocmite fişele analitice, unele volume din donaţie şi-au vădit însă o cu totul altă identitate decît cea iniţial consemnată. Astfel, o carte care fusese înregistrată, pe baza a două însemnări manuscrise din anul 1911, „Evangheliar, Văleni 1708", s-a dovedit a fi nu un evangheliar oarecare, ci tocmai Tetraevanghelul tipărit de Coresi şi Tudor la 1560-1561, în cetatea Braşov, cu caractere chirilice, dar în limba română, la comanda judelui Hans Bekner. Literatura de specialitate a făcut cunoscute pînă în prezent mai multe exemplare: patru aflate la Biblioteca Academiei R.S.R., un exemplar la Biblioteca Naţională Ungară din Budapesta, unul la Biblioteca Universitară din Cluj-Napoca, un altul la Oradea şi un exemplar la Mitropolia ortodoxă din Sibiu, acestora adăugîndu-li-se, acum, exemplarul de la Făgăraş.

Cartea are 30 caiete a cîte 8 file şi 2 caiete a cîte 6 file, în total 32 caiete, însumînd 252 file.

De-a lungul vremurilor, pe filele ei, au fost aşternute însemnări privind apartenenţa, recondiţionarea şi circulaţia cărţii. Astfel, pe reversul filei a şaptea din caietul 14, se află însemnarea: „Să se ştie c[-]au cumpărat jupîn Chiţeu Ianăş această levanghelie despre 7 florini... şi [-]au dat beser[e]ci[i] en log[oj] [,] cine va lua fără şti[r]e[a] e[a] c[?]titorilor să fie proclet şi au ficior[,] au fată[,] cine o va lua din beserică aşa eu am a[-]l blăstăma[...?] eu pop[a] Dumi[tr]u. Văleat 7143[,] de la H[risto]s 1633". Semnalăm aici greşeala de datare făcută de autorul însemnării, care, pentru convertirea datei din sistemul „de la facerea lumii" în cea din sistemul „de la Hristos", scade din 7 143 cifra de 5 510, în loc de 5 508 (pînă la 1 septembrie) sau 5 509 (după această dată).

Pe reversul filei a şasea din caietul 30, se află scrise de mînă trei rînduri de text slavon (amputat prin ştanţarea cu prilejul recondiţionării cărţii), în care se vorbeşte despre un Petru Zăocin sau Zvoicin şi înnoirea cărţii sale, precum şi două însemnări în limba română: „Să se ştie [pe] această carte c[-]au dat Chiceau [I]anăşu 7 f[lo]rinţi şi şaptezeci de bani... şi iae aminte mai mar[i] logojului că această [carte?] ei au cumpărat beserici[i] logojului [...?] [.]" şi, respectiv „Să se ştie că pre carte au dat Chiţău Ianoş 6 groşi [b]ani gheaţă ş[-]au dat[-]o în oraşul logoj şi o au [dat?] beserici[i] logojului... şi cine o ar lua de în besea[rică] să fie proclet[,] măcar ce omu[,] măcar din frăţia lui [...?] az[...?] 7139 oct[ombrie] 6 [...?]".

La începutul cărţii, în românește, cu caractere latine şi cifre arabe, se află însemnarea: „Această sfîntă Evanghelie s[-]au găsit în anul 1911[,] ea ar fi din anul 1708[.] Ioan Şoneri[u] [,] cantor[,] 30 mai 1911[.]".

Menţiunea cantorului Ioan Şoneriu că exemplarul „... ar fi din 1708" se poate referi fie la vechimea intrinsecă atribuită de el acestuia, fie la anul în care acesta a intrat în fondul de carte al bisericii. Menţiunea aceluiaşi că evangheliarul „...s[-]au găsit în anul 1911..." s-ar putea referi la o rătăcire şi reaflare a acestuia. Oricum ar fi, la 30 mai 1911, cartea se afla de aproximativ un secol în patrimoniul bisericii din Văleni, unde Valeriu Literat a găsit-o.

Însemnările de pe reversul filei a şasea din caietul 30 au fost acoperite, prin lipirea unei foi de consolidare, în timpul restaurării, operaţie ce a avut loc după 6 octombrie 1630, dar înainte de anul 1634 (1635), cînd este datată însemnarea de pe fila a şaptea din caietul 14, scrisă după restaurarea cărţii.

Aceste observaţii ne conduc spre concluzia că Ioan Chiţău a cumpărat de la Petru Zăocin (Zvoicin) Tetraevanghelul chiar în timpul recondiţionării cărţii şi cu intenţia de a-l dona bisericii din Lugoj. Astfel, însemnarea din 1634 (1635) a preotului Dumitru apare ca o recopiere, poate chiar la solicitarea donatorului, a conţinutului celor două texte ce fuseseră, împreună cu cel slav, acoperite de restaurator.

Nu ştim nici dacă au existat şi nici care au fost posibilele alte popasuri în circulaţia „coresianului" de la Făgăraş. De cea mai mare însemnătate este însă faptul că încă un exemplar al unuia dintre cele mai valoroase monumente ale limbii şi literaturii române a fost descoperit şi integrat patrimoniului cultural al poporului român.

Ion HĂŞFĂLEAN,
Muzeul „Cetate" Făgăraş

1939-1945: refugiați militari polonezi în România

SOLIDARI ÎN CLIPE DE RESTRIȘTE

Colonel DUMITRU TUȚU,
doctor în istorie

Grupul de ofițeri polonezi refugiați în România, în cursul anului 1939-1940, fotografiați în orașul Slatina.

Invadarea Poloniei, în septembrie 1939, de către trupele Germaniei hitleriste[1] a indignat profund masele populare din România, care s-au solidarizat cu lupta poporului din țara vecină, căzut victimă agresiunii.

Legat de poporul român prin vechi relații de prietenie, ce s-au cimentat în decursul secolelor în lupta împotriva asupritorilor comuni, poporul polonez cunoștea starea de spirit antihitleristă din România, simpatia de care se bucura Polonia în rîndurile opiniei publice românești. De aceea, în urma dramaticelor evenimente din toamna anului 1939, teritoriul țării noastre a devenit unul dintre principalele locuri de refugiu pentru un mare număr de polonezi din rîndul populației civile și al militarilor, precum și pentru președintele și guvernul de atunci al Republicii Polone[2].

Liberi pe cuvînt de onoare

În pofida presiunilor insistente ale hitleriștilor, exercitate prin Legația germană din București, guvernul român a deschis granița fără nici o restricție tuturor refugiaților polonezi care doreau adăpost pe pămîntul ospitalier al României. Încă din primele zile ale ivadării Poloniei, în România s-a organizat un serviciu de ordine și ajutor care „să ușureze intrarea în țară a copiilor, femeilor și răniților". Cunoscutul istoric polonez Henryk Batowski[3] aprecia că aceste înlesniri „au adus un enorm serviciu Poloniei".

Din unele documente ale vremii rezultă că, în acea perioadă, au intrat în România circa 100 000 persoane, dintre care 60 000 militari și 40 000 civili. Numai în perioada 17-22 septembrie 1939, au intrat 1 087 ofițeri și 14 406 trupă. Numărul lor a crescut continuu, la 24 septembrie ajungînd la 20 815, iar la 30 septembrie la 23 638. Numărul mare al refugiaților a determinat guvernul român să înființeze, la 27 septembrie 1939, Comisariatul general pentru evidența și asistența refu-

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 2/1970, 1/1971; 7-8/1968, 10/1974, 4/1977; 7/1974.

giaților polonezi. Acest organism a funcționat pe lîngă Ministerul Afacerilor Interne pînă la 1 ianuarie 1944, cînd s-a transformat în Subsecretariat de Stat, fiind desființat abia în anul 1945. Guvernul român a continuat să recunoască Ambasada Poloniei pînă la 1 noiembrie 1940, cînd interesele acesteia au fost preluate de Legația chiliană la București.

Refugiații polonezi s-au bucurat de ospitalitatea caracteristică poporului român, primind adăpost și hrană pe tot timpul șederii lor în România. Cu privire la tratamentul militarilor polonezi, guvernul țării noastre a respectat atît prevederile convențiilor internaționale la care aderase, cît și normele umanitare ce decurgeau din prietenia seculară ce lega cele două popoare. Regimul militarilor polonezi intrați pe teritoriul nostru a fost stabilit prin dispoziții speciale date de Ministerul Apărării Naționale al României. În instrucțiunile nr. 2, din 1 decembrie 1939, de exemplu, se preciza: „Militarii (ofițeri și trupă) care au făcut parte din armata poloneză, fie ca ofițeri activi și trupă sub arme, fie ca ofițeri de rezervă și trupă mobilizată, nu sînt considerați prizonieri de război, ci refugiați militari, pe teritoriul nostru, ai unei armate beligerante. Ei se găsesc sub regimul prevăzut de Convenția de la Haga (art. 11), care dă dreptul statului care primește aceste trupe: să le interneze departe de teatrul de operații; să le păzească în cîmpurile de internare; să le închidă în fortărețe sau locuri pentru acest scop; să lase liberi pe cuvînt de onoare pe ofițeri, dacă aceștia se angajează să nu părăsească teritoriul fără autorizație".

În conformitate cu aceste prevederi, instrucțiunile Ministerului Apărării Naționale arătau că „militarii polonezi vor fi tratați cu toată omenia, căutîndu-se de către toți ca să li se ușureze cît mai mult posibil starea materială, cît și starea morală în care se află". Soldații polonezi au fost cazați în cazărmi, primind o îngrijire atentă și plină de bunăvoință; generalilor și familiilor lor li s-au pus la dispoziție locuințe corespunzătoare în diferite localități. Mareșalul Eduard Smigly Rydz,, cu 2 ofițeri și 3 persoane civile, s-au stabilit în comuna Dragoslavele, județul Muscel; la Călimănești au fost încartiruiți toți generalii și ofițerii, împreună cu membrii familiilor lor; la Tîrgu Jiu — subofițerii, trupa și un număr de 30 ofițeri; militari polonezi au fost încartiruiți, de asemenea, la Rîmnicu Vîlcea, Turnu Severin, Slatina, Tîrgoviște, comuna Comișani, jud. Dîmbovița, la Băile Herculane. În noiembrie 1940, militarii refugiați au fost grupați numai în localitățile Călimănești și Tîrgu Jiu, restul cantonamentelor fiind desființate.

Subofițerii și soldații au fost încazarmați. Gradele inferioare s-au bucurat de aceleași drepturi de întreținere și cazare ca și ostașii români. Sub îndrumarea și conducerea ofițerilor români și polonezi, în cazărmi s-au organizat zilnic diverse activități. Fiecare cazarmă avea cîte un medic, o infirmerie, precum și medicamentele necesare.

Începînd cu data de 18 septembrie 1939, refugiații polonezi (militarii și funcționarii civili) aveau dreptul la alocații corespunzătoare. În plus, li se asigura cantitatea de lemne necesară pregătirii hranei, încălzitului și altor nevoi.

Prin aceste alocații de hrană și întreținere, autoritățile române au căutat să ușureze situația materială a refugiaților militari polonezi și a familiilor lor. Guvernul român a cheltuit pentru întreținerea tuturor refugiaților polonezi importanta sumă de 2 115 614 622 lei (cursul monedei din 1939), dintre care pentru militari 405 889 186 lei. Militarilor, ca dealtfel și civililor, li s-au acordat diverse facilități: au fost organizate școli în limba polonă pentru copiii de vîrstă școlară (primare și secundare), universitățile românești au fost deschise tinerilor care au dorit să le urmeze, cheltuielile pentru toate aceste activități fiind suportate de statul român[1].

[1] În luna decembrie 1939, elevii care urmau cursurile liceale au fost grupați în orașele București, Ploiești, Tîrgoviște și Turnu Severin. În martie 1940, numărul lor era de 252. Pentru 30 elevi, refugiați fără părinți, s-a organizat la Turnu Severin un cămin, unde au locuit sub supravegherea profesorilor educatori. Profesorii polonezi, în număr de 71 (în martie 1940), erau plătiți de statul român. Școli primare pentru copiii polonezi au funcționat în București, Ploiești, Brăila, Pitești, Craiova, Turnu Severin, Călărași, Caracal, Ocnele Mari, fiind frecventate (tot în martie 1940) de 233 copii. Aproape întreg tineretul de vîrstă școlară era cuprins în formele de învățămînt respective. Studenții, care frecventau cursurile facultăților românești, primeau o indemnizație lunară de 3 000 lei; de asemenea, elevii care urmau cursurile liceale în alte localități, decît acelea unde locuiau părinții primeau o indemnizație lunară.

Prin Crucea Roșie română s-au colectat mari cantități de alimente, medicamente și îmbrăcăminte. În toamna anului 1939, refugiaților militari li s-au distribuit prin Crucea Roșie română importante cantități de îmbrăcăminte (paltoane, pulovere, ciorapi și altele).

Naziștii încearcă să intimideze

Autoritățile române au facilitat plecarea în Franța și Anglia a refugiaților militari polonezi. Mulți dintre ei capabili să poarte armele au fost înrolați în unitățile militare poloneze, constituite în cadrul armatelor acestor state, pentru a continua lupta împotriva Germaniei hitleriste. Acestor polonezi le-au fost asigurate pașapoarte, mijloace de transport, hrană etc.

Dar pe măsură ce unii intrau în țară, alții părăseau România. Numai în ziua de 3 octombrie 1939 s-au îmbarcat pe vaporul grec Patris, ancorat în Portul Constanța, 300 militari, iar 500 au plecat cu trenul, prin punctul Stamora-Moravița. Ca urmare a acestor plecări, la 4 octombrie 1939, în România se mai aflau 21 042 militari.

La Ambasada polonă din București s-au constituit inițial două comisii — una condusă de colonelul Zakrzewski, atașatul militar polonez, iar alta de maiorul Jimmo — care se ocupau cu recrutarea ofițerilor și, respectiv, a soldaților. Ele trimiteau zilnic grupuri de militari polonezi spre Franța și Anglia. Drumul emigranților trecea prin Iugoslavia și Grecia, state aliate României în cadrul În-

țelegerii Balcanice. Ulterior, în cadrul Ambasadei polone au funcționat și alte două misiuni militare. Una a fost condusă de generalul de aviație Ujeski, colonelul Stachon, fost comandant al Regimentului 4 aviație și colonelul Skarzinski, fost comandant al Regimentului 1 aviație, care a organizat plecarea din România a ofițerilor, subofițerilor, inginerilor și mecanicilor aviatori. O a doua misiune s-a ocupat de ofițerii, subofițerii și trupa de infanterie.

Plecarea masivă a militarilor polonezi a alarmat Legația germană din București, care, printr-o notă din 12 octombrie 1939, acuza guvernul român că: militarii polonezi puteau să circule în voie, deoarece cantonamentele nu erau păzite; că atașatul militar polonez din București, împreună cu alți ofițeri, se ocupa de recrutarea militarilor pentru a-i trimite să se înroleze în armata franceză care lupta contra Germaniei; că pe străzile orașelor București și Constanța ofițeri și soldați polonezi se plimbau zilnic fără nici un fel de restricții, unii dintre ei purtînd uniforma militară. În aceeași zi, Legația germană a cerut guvernului român să rețină pe toți refugiații polonezi în stare de a purta armele — adică toți bărbații între 18 și 50 ani. Cabinetul român a răspuns însă că „nu ni se poate cere să reținem pe toți acei refugiați polonezi în stare de a purta armele, deoarece Convenția de la Haga din 1907, care stă la baza măsurilor luate de guvernul român, nu prevede decît reținerea militarilor". Numai la sfîrșitul lunii mai 1940, în urma repetatelor proteste ale legației hitleriste, guvernul român a luat măsuri oficiale de a refuza viza de ieșire din țară a refugiaților între 18 și 40 ani, dar, la acea dată, numărul acestora se redusese simțitor prin plecările masive anterioare.

La 14 octombrie 1939, în România erau înregistrați 21 486 militari polonezi (26 generali, 870 ofițeri superiori, 2 883 ofițeri inferiori, 17 707 subofițeri și soldați).

La cererea cabinetului de miniștri polonez, format în emigrație la Paris, guvernul român a înlesnit transportul spre Franța a circa 14 000 militari (aviatori și tehnicieni). Într-un document din februarie 1941 se arăta, de pildă, că „în toamna anului 1939 cea mai mare parte a militarilor polonezi au plecat cu consimțămîntul tacit al guvernului român de atunci. Printre militarii polonezi, a căror plecare din țară a fost ajutată de guvernul român, figurează cei mai buni aviatori polonezi care s-au încadrat în armata engleză".

Ca urmare a acestor acțiuni, la 8 iulie 1940, în România se mai aflau doar 6 545 militari, între care 18 generali, 236 ofițeri superiori, 963 ofițeri inferiori, 591 subofițeri, 4 737 soldați.

Pentru a veni în întîmpinarea cererilor acelora care doreau să se repatrieze, Cabinetul român a intervenit pe lîngă guvernul hitlerist să le autorizeze repatrierea. Inițial, Berlinul a acceptat numai repatrierea civililor de origine etnică germană, ca ulterior să admită și întoarcerea militarilor de aceeași origine.

La 14 aprilie 1940, Legația germană informa că guvernul din Berlin a admis ca autorizarea să se extindă și asupra soldaților polonezi care nu erau de origine germană. Astfel că, pînă la 31 mai 1940, pe bază de declarații scrise, au fost repatriați 447 militari. La 7 iunie, Legația germană comunica Ministerului Apărării Naționale al României că guvernul Reichului se declara dispus a repatria „pe membrii fostei armate poloneze internați în România, cu excepția corpului ofițeresc". Militarii polonezi care doreau să fie repatriați trebuiau să dea declarații scrise prin care să-și exprime liber și nesilit dorința de a se înapoia acasă. Au dat asemenea declarații 3 835 persoane, dintre care, pînă la 31 iulie 1940, au fost repatriate încă 1 675. Apoi, la 1 septembrie 1940, guvernul german a suspendat repatrierile.

Între timp, au continuat emigrările refugiaților, astfel că, la 6 octombrie 1940, în România, se mai aflau 18 generali, 1 096 ofițeri, 350 subofițeri și 2 847 soldați, în total 4 311 militari, iar la 20 noiembrie 1940 rămăseseră 18 generali, 1 075 ofițeri, 328 subofițeri și 2 715 soldați, în total 4 136.

Conform înțelegerii dintre guvernul român și cel german, la 1 decembrie 1940, au mai fost repatriați încă 2 344 militari din rîndul celor care făcuseră cereri. La 10 decembrie 1940, se mai aflau în România 11 generali, 1 043 ofițeri, 111 subofițeri și 532 soldați, în total 1 697 militari. Plecările peste graniță cu sprijinul autorităților române au continuat însă astfel că, la 15 ianuarie 1941, în România mai erau 1 663 militari, care au fost repatriați în luna februarie 1941. După această dată în România se mai găseau doar 1 general, fost ministru adjunct, și 11 ofițeri bolnavi, care au primit alocație de întreținere pe tot timpul șederii lor în țara noastră.

Pîine, haine și prietenie

Solidaritatea poporului român cu lupta poporului polonez căzut victimă agresiunii Germaniei hitleriste s-a manifestat sub diverse forme. În luna decembrie 1939, pe străzile Constanței au fost descoperiți trei militari polonezi care fugiseră din lagărul de prizonieri german, situat la 120 km de Varșovia, în comuna Gotornic. Autoritățile române i-au internat în spitalul din Galați, pentru tratament, deoarece erau bolnavi din cauza regimului la care fuseseră supuși în lagăr, precum și a greutăților întîmpinate pe drumul parcurs din Polonia pînă în România. După ieșirea lor din spital, cei trei militari au fost trecuți în rîndul celorlalți refugiați, bucurîndu-se de aceleași drepturi, de hrană și locuință.

În ianuarie 1943, circa 1 000 evrei din teritoriul polonez ocupat vremelnic de Germania hitleristă au intrat în România. Rămînerea lor acasă ar fi fost echivalentă cu exterminarea. Autoritățile române i-au primit ca refugiați polonezi, asigurîndu-le cazare și hrană pînă la repatrierea lor.

La terminarea războiului, guvernul polonez a lansat un

(Continuare în p. 30)

LA ANKARA, ISTORIE SUD-EST EUROPEANĂ

400 cercetători din 23 ţări, 45 şedinţe plenare, în secţii şi mese rotunde, 1 500 pagini tipărite, peste 500 intervenţii orale, aşa ar arăta statistic un bilanţ estimativ al lucrărilor celui de-al IV-lea Congres internaţional de studii Sud-Est europene de la Ankara[1]. Se poate spune că recentul congres a validat, o dată mai mult, la o distanţă de 16 ani, valoarea iniţiativei româneşti datorită căreia în 1963 lua fiinţă, în cadrul proiectului major al U.N.E.S.C.O. „Orient-Occident", Asociaţia Internaţională de Studii Sud-Est Europene (A.I.S.S.E.E.). Rezultatele investigaţiilor şi activităţii ştiinţifice în acest domeniu multidisciplinar, în care regăsim istoria politică şi cea economică, în care lingvistica se asociază cu etnografia, arheologia cu numismatica, artele plastice cu literatura, au ilustrat cît de vast este cîmpul pe care înaintează cercetarea în cele şase ţări balcanice (prezente la congres prin delegaţii reprezentative), ca şi în ţări ca U.R.S.S., S.U.A., R.F.G., R.D.G., R.S. Cehoslovacă, Franţa, Anglia, Liban, Italia, R.P. Ungară şi în alte state.

Dintr-o ordine de zi care parcurge practic întreaga istorie, în succesiunea epocilor, civilizaţiilor şi orînduirilor din ţările Sud-Estului european, s-au desprins noi şi noi argumente prin care popoarele acestei regiuni dau la iveală, în continuare, rădăcini mai vechi sau mai noi ale unor experienţe istorice apreciabile pe plan universal. Situată la răscrucea a trei continente, leagăn al multora dintre civilizaţiile pe care le-a cunoscut omenirea în îndelungatul ei drum ascendent, focar de cultură cu iradieri multiple, regiunea Sud-Estului european s-a distins întotdeauna prin contribuţii originale şi de sinteză în genetica istorică.

Soliditatea tradiţiilor de luptă comună, a legăturilor de colaborare interbalcanică, pentru afirmarea idealurilor de libertate socială şi naţională, de independenţă şi progres, s-a impus şi în concluziile multora dintre comunicările audiate, ca prevalînd asupra momentelor de discontinuitate şi a asperităţilor, generate, de cele mai multe ori, de interese extraregionale.

Pornind de la orientările fundamentale ale istoriografiei contemporane româneşti, care depune toate eforturile pentru a sluji adevărul istoric şi în domeniul studiilor Sud-Est europene (domeniu în care ţara noastră deţine o notabilă şi recunoscută performanţă ştiinţifică prin opera multor savanţi români), delegaţia Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, avînd în frunte pe acad. Ştefan Pascu, a întrunit numeroase aprecieri ale participanţilor la Congres pentru maniera intensivă în care a fost prezentă în toate secţiile sale de lucru. Pentru a vedea cum s-a inserat istoriografia românească în agenda atît de bogată a Congresului, menţionez doar temele rapoartelor, corapoartelor, conferinţelor, comunicărilor: *Interrelaţiile limbilor Sud-Est europene* (acad. Al. Graur); *Fluctuaţiile demografice şi problemele mîinii de lucru în ţările din Sud-Estul Europei în secolele XV-XX* (acad. Ştefan Pascu); *Asia Mică şi Balcanii în primul mileniu î.e.n.* (acad. Em. Condurachi şi Zoe Petre); *Luptele poporului român pentru eliberare naţională în secolul al XIX-lea şi influenţa lor asupra evoluţiei societăţii* (general maior dr. Ilie Ceauşescu); *Populaţii Sud-Est europene şi triburi în migraţie, faţă de civilizaţia bizantină (secolele VI-XII)* şi *Bizanţul şi contribuţia sa la formarea civilizaţiilor balcanice*, conferinţă ţinută în şedinţa plenară inaugurală (dr. Răzvan Theodorescu); *Bazele culturale: moştenirea bizantină, aportul otoman, patrimoniul naţional şi legăturile culturale străine ale tărilor române* (dr. Virgil Cândea); *Continuitatea statală a societăţii româneşti în veacurile XIV-XVII — ca necesitate istorică şi drept suveran* (conf. univ. Eugen Stănescu); *Problema şi reforma agrară în Principatele Unite Române în contextul evoluţiei agrare din Centrul şi Sud-Estul Europei* (dr. Dan Berindei); *Viaţa politică în Sud-Estul european în timpul celui de-al doilea război mondial* (dr. Gh. Zaharia); *Curentul socialist, curent predominant în societatea românească la sfîrşitul secolului al XIX-lea* (dr. N. Copoiu); *România, factor de pace şi securitate în Balcani — 1918-1978* (dr. Cristian Popişteanu); *Impactul luptei pentru unitatea şi independenţa poporului român asupra raporturilor dintre partidele politice — 1877-1944* (col. dr. Al. Gh. Savu); *Cronicile otomane ca izvoare ale istoriei României* (dr. Ion Matei); *România şi problema păcii şi securităţii în Europa în ajunul celui de-al II-lea război mondial* (dr. Viorica Moisuc); *Economia materială şi producţia comercială în Sud-Estul Europei* (prof. dr. Radu Manolescu); *Unele probleme ale turcologiei în studierea istoriei Sud-Est europene* (prof. Mihail Guboglu); *Problema investiţiilor străine şi naţionale în România* (prof. dr. Victor Axenciuc); *Problemele păcii şi securităţii în Sud-Estul Europei în secolul XX* (dr. Eliza Campus, dr. Nicolae Fotino).

O altă latură a interesului viu arătat faţă de realizările istoriografiei româneşti a fost marele succes de care s-au bucurat standurile noastre din Expoziţia internaţională de

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1979.

carte și reviste științifice, unde la loc de frunte au fost remarcate operele președintelui Nicolae Ceaușescu.

Faptul că evenimentul memorabil de la 23 August 1944 din România a fost marcat ca fenomen major al istoriei universale, încadrat în contextul său Sud-Est european, într-o ședință plenară de istorie contemporană, prezidată de cunoscutul savant britanic Richard Clogg, arată, o dată în plus, cît de viu a fost interesul pentru țara noastră. Conferința prin care s-a reliefat impactul insurecției române — moment ce marca începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă în România — asupra mersului războiului antihitlerist în Europa de Sud-Est a fost prezentată de general maior Ilie Ceaușescu, doctor în istorie, și de autorul acestor rînduri.

Dacă la deschiderea Congresului, contribuția României, care militează pentru dezvoltarea continuă a cooperării științifice în Europa de Sud-Est, asigurînd condiții favorabile intensificării relațiilor instituțiilor și oamenilor de știință preocupați de activitatea A.I.S.S.E.E., a fost relevată în mesajul președintelui Republicii Turcia, Fahri Korutürk, și în alocuțiunea reprezentantului U.N.E.S.C.O., L. Miroșnikov, în final Comitetul internațional al A.I.S.S.E.E. a întărit această apreciere, reconfirmînd pe acad. Em. Condurachi în funcția de secretar general al Asociației, pe dr. N. Fotino în cea de secretar adjunct și alegînd pe dr. Virgil Cândea ca reprezentant al României. Se marchează astfel locul prioritar al țării noastre în cooperarea științifică a statelor din Balcani.

Pentru o săptămînă, aulele modernei Universități Hacettepe și ale Societății turce de istorie din Ankara au fost martorele identificării noilor progrese ale studiilor Sud-Est europene, ca și al întîlnirilor cu mai vechi și mai noi cunoștințe ale țării noastre, cum sînt profesorii Bedrettin Tuncel, M.Z. Karal, Kalil Inalcik din Turcia, Vladimir Georgiev, Nikolai Todorov, Christina Mișkova din Bulgaria, A. Buda și I. Kadare din Albania, Pan Zepos din Grecia, Georges Castellan, Marcel Emerit, Anne Marie Cassoly din Franța, Radu T. Florescu, Raymond McNally, Albert Lord din S.U.A., Silvia Agemian din Liban, Peter Nagy din Ungaria, V.N. Vinogradov și E.P. Naumov din U.R.S.S.

După cum noi am fost martorii multor impresionante străvechi centre de cultură și civilizație din Turcia, începînd cu cele din Istanbul, continuînd cu Muzeul hitit și de etnografie din Ankara și sfîrșind cu lăcașurile istorice unicat din Anatolia, Konya și Gordion, și din Cappadochia, Göreme și Derenkuiu.

Cristian POPIȘTEANU

SOLIDARI ÎN CLIPE DE RESTRIȘTE

(Urmare din p. 28)

apel către toți refugiații, chemîndu-i să se înapoieze în patrie. Acest apel a fost sprijinit de guvernul condus de dr. Petru Groza. Primele transporturi de refugiați au plecat de pe teritoriul statului român în lunile iunie și iulie 1945. Printre ultimii au părăsit România studenții, care au plecat după terminarea studiilor.

Ospitalitatea și prietenia cu care poporul român a primit și tratat pe refugiații polonezi au fost apreciate în mod cuvenit de către organele de stat poloneze. Potrivit unei telegrame a Ambasadei române de la Varșovia, la 13 septembrie 1939, ministrul Afacerilor Străine al Poloniei mulțumea „pentru primirea ce acordăm refugiaților din Polonia, în special femeilor și copiilor". Mai tîrziu, ministrul Afacerilor Externe al guvernului polonez din emigrație, cu sediul la Paris, a elogiat „ospitalitatea așa de largă și de omenoasă pe care România a acordat-o numeroșilor refugiați polonezi în aceste vremuri de grozavă restriște pentru ei". Membrii Ambasadei polone din București, care au trăit intens, alături de conaționalii lor refugiați, acele zile dramatice, adresau guvernului român, la 20 septembrie 1939, o scrisoare în care se arăta: „Ambasada polonă din România ține să mulțumească guvernului român pentru desăvîrșita și prietenoasa ospitalitate pe care au primit-o toți refugiații polonezi și se declară perfect de acord cu toate măsurile pe care le-a luat guvernul român".

Ziarista Paulina Appenschlak, refugiată și ea în România, scria următoarele: în ziarul *Haboker* din ianuarie 1940: „Eram atît de disperați, încît la trecerea frontierei nu ne venea să credem văzînd pe țăranii români, ale căror fețe exprimau compătimire, și pe soldații români, care parcă ar fi vrut să ne apere... coșuri pline cu pîine, mîncăruri... A fost prima binecuvîntare cu care ne-a primit roditorul pămînt al României". Remarcînd că acest sprijin s-a acordat încă de la începutul refugiului, aceeași ziaristă nota: „Toți refugiații au primit tratament și provizii, parte în haine, parte în bani. Prin gară treceau trenuri peste trenuri și, în timp de cîteva minute, multe mîini au fost întinse către pachetele cu alimente pregătite de femeile care lucrau cu rîndul".

Manifestările de profundă umanitate și solidaritate ale poporului român față de încercările prin care trecea Polonia în acele zile, de victimele agresiunii naziste, se înscriu în tradițiile îndelungate de prietenie, în lupta celor două popoare pentru eliberare socială și națională, constituind, totodată, o formă de rezistență față de incendiatorii Europei, cotropitorii fasciști.

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR

Tamasidava

VIOREL CĂPITANU,
Muzeul județean de istorie, Bacău

O expresie a gradului înalt de civilizație atins de strămoșii noștri, geto-dacii, o constituie apariția și dezvoltarea davelor. Importante centre de producție, comerciale, politice și militare, sedii ale unor puternice triburi, davele prezentau caracteristici asemănătoare polisurilor (orașelor) antice — cum sînt denumite de unii cărturari ai vremii. Continuăm prezentarea acestor importante așezări geto-dacice

Îndreptarul geografic al lui Ptolemeu — sursă de primă însemnătate pentru localizarea așezărilor Daciei antice — marchează existența pe valea Siretului a nu mai puțin de trei dave[1]. De la Nord la Sud, așezarea acestora ar fi următoarea: Zargidava, Tamasidava și Piroboridava. Coordonatele geografice (longitudine și latitudine) ale localităților indicate de antici sînt însă relative, ceea ce face ca identificarea, pe baza acestor coordonate, a așezărilor menționate să fie greu de făcut.

Nu este de mirare, deci, că numai în decursul ultimelor decenii și Tamasidavei i s-au propus mai multe localizări. O primă încercare a fost aceea a istoricului și geografului austriac Wilhelm Thomaschek, care, în lucrarea sa *Tracii vechi*, o situa în zona Bîrladului. Vasile Pârvan localiza aceeași davă aproape de Bacău iar Constantin Cihodaru la Stoenești, județul Vaslui. În sfîrșit, în 1963, în urma descoperirilor făcute în așezarea geto-dacică de la Brad-Negri, județul Bacău, Alexandru Vulpe și Vasile Ursachi, de la Muzeul de istorie din Roman, erau convinși că au identificat Tamasidava; Zargidava trebuia căutată — după părerea lor — mai la Nord, în zona cuprinsă între rîul Suceava și Siret.

Cercetările întreprinse, începînd din 1968, de Muzeul de istorie din Bacău, în colaborare cu cel din Roman, au condus la descoperirea, la Răcătău, în zona Siretului mijlociu, a unui „oppidum" (așezare întărită) pe care l-am identificat cu Tamasidava. Așezarea era situată pe o terasă înaltă de 170 m, în apropiere de Siret, deci într-un loc deosebit de favorabil. Ea ocupa o poziție dominantă în zona marginală vestică a colinelor Tutovei, fiind înconjurată de văi abrupte, care îi asigurau o bună apărare naturală. De fapt, pe terasă se afla numai așezarea politică și militară — acropola — denumită sugestiv de localnici Cetățuia. Toponimicul a dăinuit pînă în zilele noastre, demonstrînd durabilitatea vechilor realități în conștiința locuitorilor acestui pămînt. Așezarea civilă, în care s-au identificat locuințe proprii geto-dacilor din sec. I î.e.n.-I e.n., se afla în apropierea acropolei. La un kilometru distanță se găsea și necropola, în care s-au descoperit, de asemenea, numeroase vestigii.

Apărată natural de văile din jur, acropola era — datorită intervenției mîinii omului — aproape inexpugnabilă. În partea dinspre așezarea civilă, geto-dacii, locuitori ai acestei dave, au construit un șanț de apărare adînc de 16-18 m și o palisadă.

Dava de la Răcătău a avut parte îndeosebi de evenimente pașnice, fiind — datorită condițiilor favorabile pe care i le oferea valea Siretului — un important centru comercial, unde venea atît populația geto-dacă din întreaga Moldovă, cît și negustorii străini, greci și apoi romani, stabiliți pe coasta occidentală și septentrională a Mării Negre. Materialul arheologic deosebit de bogat — unelte, ceramică, obiecte de podoabă și de cult, fibule — descoperit aici prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea intensității

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

schimburilor comerciale în sînul societății geto-dacice. Ceramica de import — prezentă în cantități mari și în forme diferite (multe din piese fiind de factură superioară — amfore, marmite, vase cu două torți de tip kantharos), indică faptul că Tamasidava juca rolul unei veritabile piețe, unde negustorii străini aduceau mărfuri, care erau apoi livrate mai departe în așezările mici din împrejurimi, rolul de intermediari fiind îndeplinit de autohtoni.

Intensitatea deosebită a comerțului practicat la Tamasidava este dovedită și de cele trei tezaure, cuprinzînd monede romane din epoca republicană, de la 175 î.e.n. și din timpul împăraților Augustus, Tiberius, Claudius și Nero precum și monede dacice, între care un interes special îl prezintă monedele de tip Vîrteju-București, ceea ce atestă schimburile intense cu populația din Cîmpia munteană.

În cantități deosebit de mari se găsește și ceramica autohtonă, atît din categoria fină, lucrată la roată într-o diversitate de forme cît și din cea lucrată manual, de factură mai puțin elegantă cum ar fi vasul-borcan și mai ales ceașca-opaiț (cățuia dacică).

Un interes cu totul aparte îl prezintă figurinele zoomorfe și antropomorfe, care, foarte probabil, aveau o funcție magică și de cult. Astfel, pe un vas de tip kantharos se întîlnește o figurație zoomorfă și antropomorfă, ieșind în evidență un cavaler înarmat cu o sabie scurtă, agățată de centură, iar în mîna dreaptă probabil un stindard. Fiecare din torțe prezenta discul solar flancat de cîte doi lei. Un alt vas de factură autohtonă are aplicată o plăcuță pe care este reprezentată o divinitate locală, un silen, cu înfățișare ciudată și urechi de măgar — poate protectorul agricultorilor și păstorilor.

Prețioase vestigii arheologice: plăcuță de ceramică înfățișînd un silen

Alte piese conțin reprezentări de bovine sau de ovine; de asemenea, pe unele vase apar drept torți protome de capete de rațe sau de oi. S-au descoperit și cîteva figurine antropomorfe, făcute dintr-o pastă densă, de culoare cenușie sau cărămizie, reprezentînd în mod rudimentar figuri de bărbați sau de femei.

În afară de ceramică a fost scos la lumină un număr impresionant de obiecte din bronz și fier, dintre care se relevă brăzdarele de plug, cosoarele, furcile, securile, dălțile, cuiele, vîrfurile de săgeți și lăncii, precum și piese de harnașament.

Toate descoperirile ne îndeamnă să afirmăm că Tamasidava constituia nu numai un foarte important centru comercial, ci și unul — la fel de însemnat — meșteșugăresc. Prezența masivă a uneltelor agricole ne indică faptul că aici a existat o comunitate stabilă, în a cărei viață economică cultivarea pămîntului avea un rol foarte important.

Recapitulînd rezultatele furnizate de materialele descoperite la Răcătău, putem conchide că această dava, a cărei perioadă de maximă înflorire s-a întins între sec. II î.e.n. și sec. I e.n., a constituit unul dintre importantele centre economice ale geto-dacilor din Moldova, o dovadă grăitoare a civilizației dezvoltate de strămoșii noștri în această zonă.

PLANȘELE NOASTRE

① O imagine a vestigiilor orașului Pompei la 1 900 ani după revărsarea vulcanului Vezuviu

④ Pictura murală romană de la Pompei prezintă o mare varietate de subiecte, de la scene mitologice pînă la episoade ale vieții cotidiene. În imagine: dugheana unui brutar, cu tejgheaua încărcată pentru clienți (**Ultimele ore ale orașului Pompei,** p. 45)

②③ Ideile filozofilor și savanților progresiști ai veacului XVIII au avut un rol de seamă în pregătirea ideologică a revoluției franceze. Iată cîțiva din acești gînditori, așa cum i-a surprins pictorul Charles Lemonnier (1743-1824), la o reuniune în salonul doamnei Geoffrin

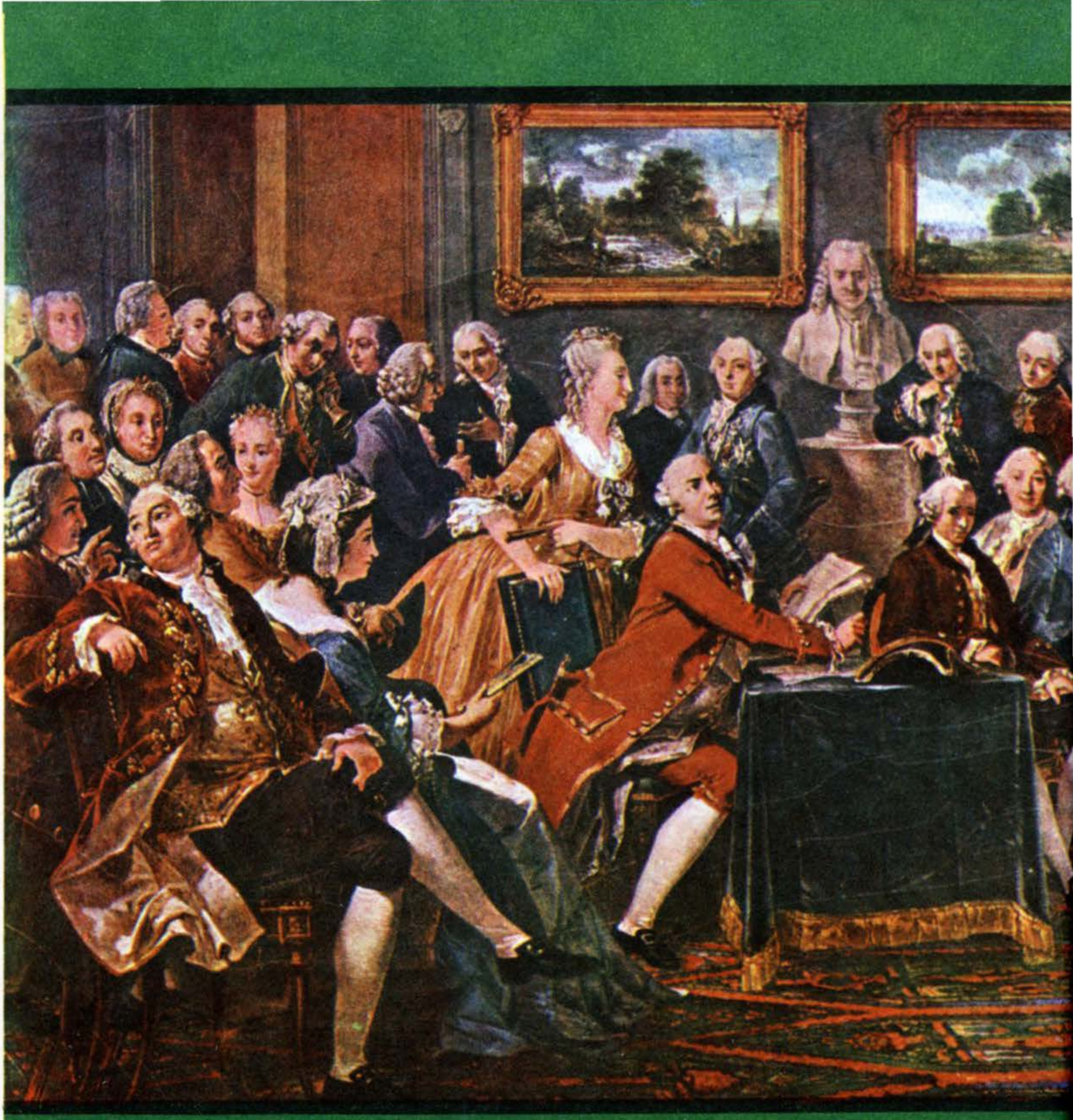

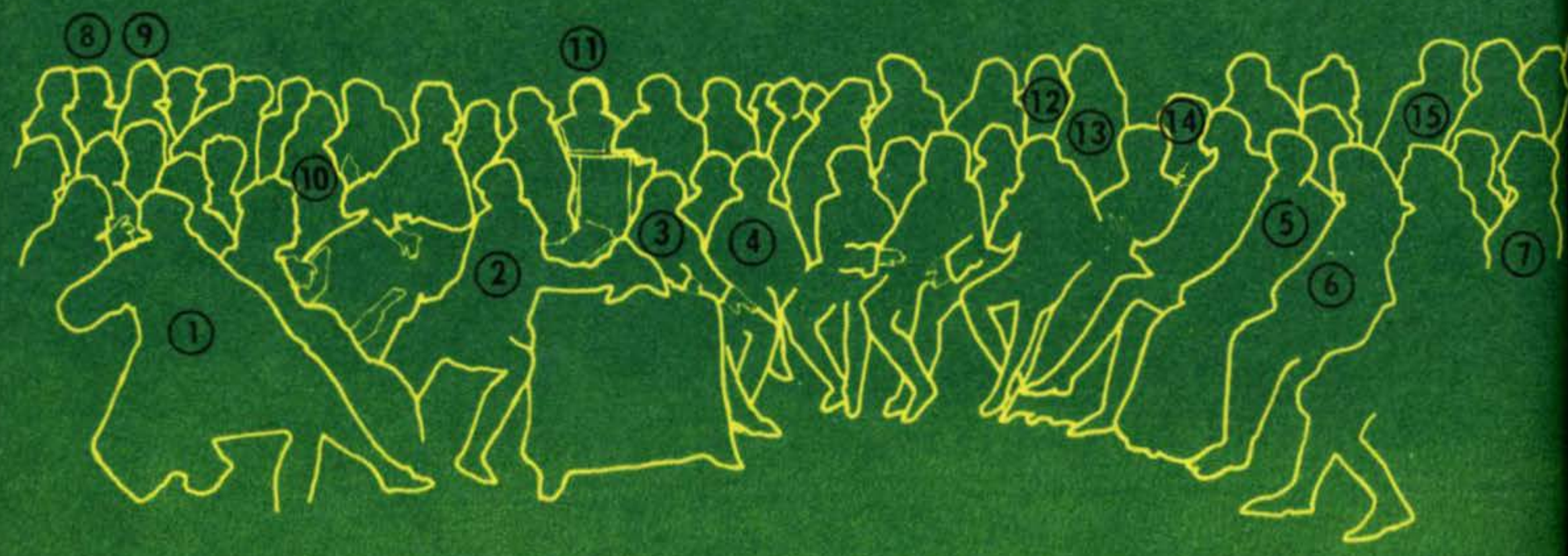
8
9
11
12
13
14
15
10
3
4
5
2
6
7
1

1) Buffon; 2) actorul Le Kain, interpretul principal al tragediilor voltairiene; 3) D'Alembert; 4) Helvetius; 5) doamna Geoffrin; gazda seratei din 1755; 6) Fontenelle; 7) Montesquieu; 8) Marivaux; 9) Marmontel; 10) J.J. Rousseau; 11) bustul lui Voltaire domină asistența; 12) Diderot; 13) Turgot; 14) Malesherbes; 15) Maupertuis

cărți sosite la redacție

● **Maria Coja, Pierre Dupont — HISTRIA V. ATELIERS CÉRAMIQUES.**

Editura Academiei, București, în colaborare cu Editions du C.N.R.S. și Diffusion de Boccard din Paris, 1979, 172 pp., 39 lei: *ceramica descoperită pe teritoriul anticei colonii grecești de la Pontul Euxin.*

● **TROPAEUM TRAIANI. CETATEA** *(***Alexandru Barnea, Ion Barnea** — *coordonator* — **Ioana Bogdan Cătăniciu,** *arhitect* **Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Gheorghe Papuc***).*

Editura Academiei, București, 1979, 260 pp., 38 lei.

● **Sebastian Morintz—CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA ISTORIA TRACILOR TIMPURII.**

Editura Academiei, București, 1978, 216 pp., 27 lei: *epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic.*

● **Dan Berindei — EPOCA UNIRII.**

Editura Academiei, București, 1979, 274 pp., 16 lei: *sinteză istorică consacrată evenimentelor desfășurate cu 120 ani în urmă, care au marcat o etapă hotărîtoare în istoria poporului român.*

● **Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner — BUCUREȘTIUL ȘI EPOPEEA INDEPENDENȚEI.**

Editura Academiei, București, 1978, 198 pp., 12 lei: *viața tumultuoasă a Capitalei în 1877-1878, reconstituită pe baza unei bogate documentații de arhivă, a presei și memorialisticii epocii (vezi și* **Magazin istoric,** *nr. 1-5/1977).*

● **ISTORIA LITERATURII ROMÂNE** *(sub conducerea științifică a prof. univ.* **Zoe Dumitrescu Bușulenga***).*

Editura Academiei, București, 1979, 325 pp., 20 lei: *studii consacrate cîtorva fenomene de seamă din istoria culturală românească, de* **M. Anghelescu, M. Bucur, Zoe Dumitrescu Bușulenga, Paul Cornea, Alexandru Duțu, N. Manolescu, D. Micu, G. Mihăilă, George Muntean, Al. Săndulescu.**

● **DOCUMENTE ȘI ÎNSEMNĂRI ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XV-LEA** *(text stabilit și indice de* **Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman-Moraru;** *introducere de* **Alexandru Mareș***).*

Editura Academiei, București, 1979, 492 pp., 41 lei.

● **Nicolae Constantinescu — VLADISLAV I.**

Editura Militară, București, 1979, 164 pp., 5 lei: *domnia (1364-1377) voievodului gospodar și apărător al independenței Țării Românești.*

● **Constantin N. Velichi — LA ROUMANIE ET LE MOUVEMENT RÉVOLUTIONNAIRE BULGARE DE LIBÉRATION NATIONALE.**

Editura Academiei, București, 1979, 232 pp., 11 lei: *sprijinul acordat de România mișcării revoluționare bulgare de eliberare națională, în perioada 1850-1878.*

● **Atanasie Iordache — GOLEȘTII. LOCUL ȘI ROLUL LOR ÎN ISTORIA ROMÂNIEI.**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, 436 pp., 20,50 lei: *o veche familie românească în slujba intereselor naționale, a viitorului patriei.*

● **Constantin M. Boncu, Natalia Boncu — CONSTANȚA. CONTRIBUȚII LA ISTORICUL LOCALITĂȚII.**

Editura Litera, București, 1979, 112 pp., 11,50 lei.

● **BANATICA, IV.**

Reșița, 524 pp., *Anuarul Muzeului de istorie a județului Caraș-Severin.*

● **RECHERCHES SUR L'HISTOIRE DES INSTITUTIONS ET DU DROIT. VOL. II.**

București, 1978, 204 pp., *Buletinul Asociației române de istorie comparată a instituțiilor și dreptului.*

● **Nicolae Postolache — ISTORIA SPORTULUI ROMÂNESC ÎN DATE.**

Editura Junimea, Iași, 1979, 415 pp., 7,75 lei: *breviar de referință al tuturor manifestărilor sportive de seamă cu participare românească.*

● **Simion Hârnea — LOCURI ȘI LEGENDE VRÎNCENE.**

Editura Sport-Turism, București, 1979, 200 pp., 6 lei: *adevăr istoric și fabulație în tradițiile Țării Vrancei.*

● **Cristian Crăciunoiu — NAVOMODELE. VECHI NAVE ROMÂNEȘTI.**

Editura Sport-Turism, București, 1979, 120 pp., 22 lei.

● **Constantin Dumitrescu — DIN LUNGA TIMPULUI BĂTAIE.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 280 pp., 11 lei: *anul 1918, în amintirile unor martori oculari; fragmente din lucrare au apărut în avanpremieră în nr. 7-8/1978 ale revistei noastre.*

Noul Concurs Magazin istoric,

„Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului"

Prima serie de întrebări în nr. 2/1980

1789

ÎNAINTE ȘI DUPĂ....

ADAM SCHAFF

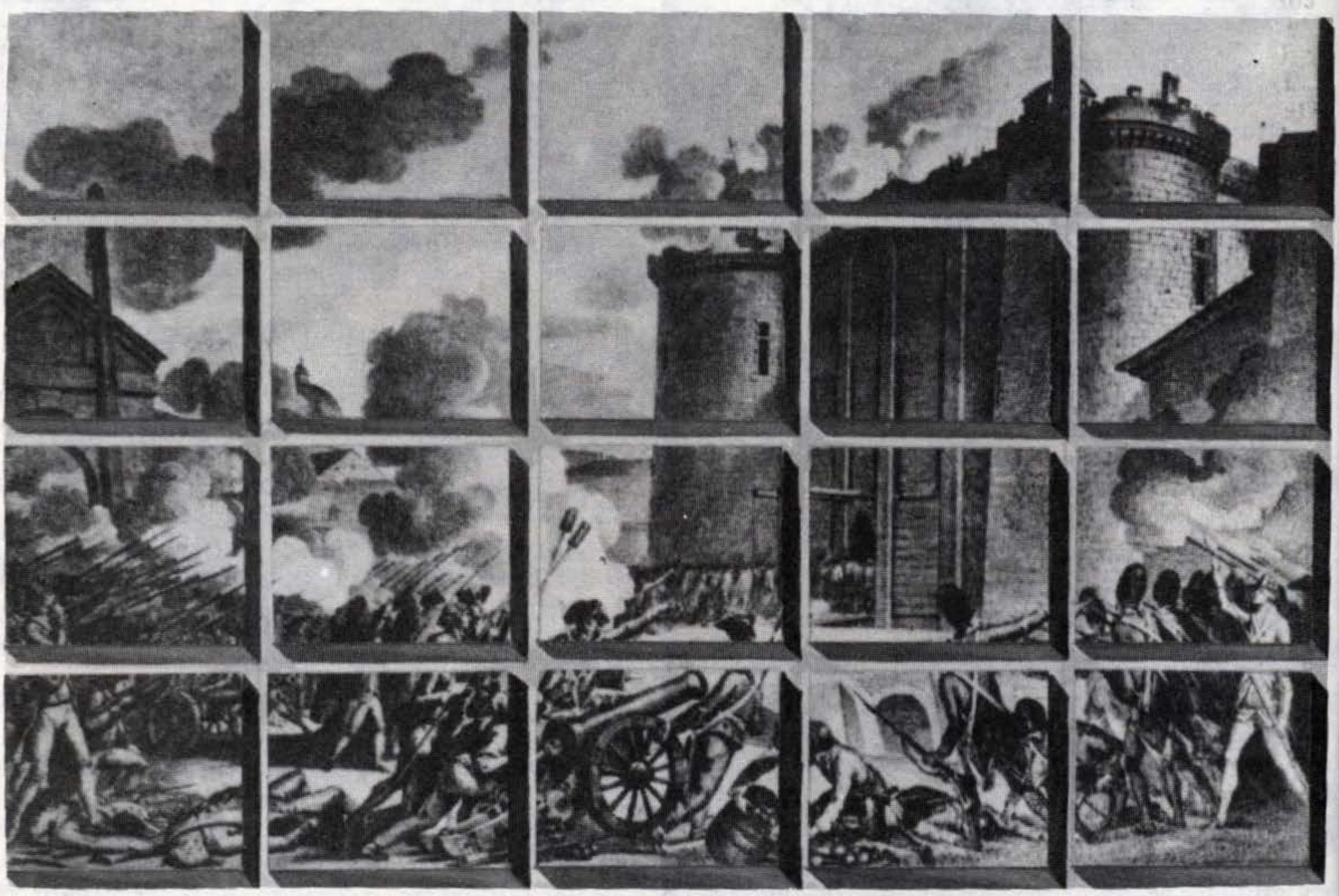

Profesorul Adam Schaff, personalitate de prestigiu internațional în domeniul științelor sociale, s-a dovedit atras, în cercetările sale, de investigarea zonelor de întrepătrundere ale filozofiei cu alte științe.

Născut la Lvov, în 1913, el urmează cursurile unor înalte instituții de învățămînt din Polonia și Franța; în 1944 obține titlul de doctor în filozofie, la Moscova, în cadrul Academiei de Științe a U.R.S.S. În 1967, devine doctor honoris causa al Universității din Michigan. Profesor universitar, a ținut cursuri de filozofie la Universitatea din Varșovia; din 1972, este profesor onorific al Universității din Viena. Este, de asemenea, membru al Academiei Polone de Științe, al Academiei Bulgare de Științe, al mai multor institute, societăți și asociații internaționale de filozofie. Între 1951-1958, a funcționat ca director al Institutului de științe sociale al Partidului Muncitoresc Unit Polonez, iar în perioada 1956-1968, ca director al Institutului de filozofie și sociologie al Academiei

În imagine: Bastilia, citadela militară construită în secolul XIV, sub domnia lui Carol V, a devenit în scurtă vreme închisoare de stat. Printre prizonieri s-au numărat personaje ilustre ca Bassompierre, Fouquet, „Masca de Fier" *(M.i.*, nr. 5/1975*)*, Voltaire *(M.i.*, nr. 8/1973*)* etc., etc. La 14 iulie 1789, masele populare din Paris au luat cu asalt Bastilia, expresia absolutismului monarhic, conferind acestui eveniment semnificațiile unui simbol al revoluției. Data de 14 iulie, ziua aniversării cuceririi Bastiliei, a fost aleasă ca sărbătoare națională a Franței *(M.i.*, nr. 7/1972, 6/1973, 7/1979*)*.

de Ştiinţe Polone. În prezent este preşedinte, din 1963, al Centrului european de coordonare a cercetării şi documentării în ştiinţele sociale din Viena, calitate în care a participat la lucrările conferinţei internaţionale cu tema Ştiinţele sociale şi politica socială, organizată în ţara noastră, în luna noiembrie 1978.

Multe din studiile sale[1] au ca obiect analiza, de pe poziţii marxiste, a teoriei cunoaşterii, problemă fundamentală a gîndirii filozofice, în general, a conceptului de adevăr în ştiinţa istoriei, în special (Problemele teoriei marxiste a adevărului, Varsovia, 1951; Caracterul obiectiv al legilor istorice, Varşovia, 1955; Istorie şi adevăr, Varşovia, 1970; Paris, 1971; Londra, 1976).

Din ultima lucrare citată — History and Truth — care, aşa cum o dovedesc ediţiile succesive în diferite limbi, se bucură de o deosebită apreciere în cele mai largi cercuri ştiinţifice, prezentăm în paginile ce urmează, sub formă prescurtată, primul capitol intitulat: Istorici despre cauzele marii revoluţii franceze.

Cercetările întreprinse de profesorul polonez se integrează marelui număr de lucrări istorice consacrate, timp de aproape două secole, revoluţiei franceze. S-au ocupat de ea istorici şi gînditori de cele mai variate origini sociale şi concepţii filozofice. Intelectuali aristocraţi şi burghezi, sau de origine muncitorească şi ţărănească; idealişti, materialişti, teologi, subiectivişti, pozitivişti etc. Unii au văzut în evenimentele din 1789, şi anii următori, din Franţa, fie o răscruce în istoria omenirii, fie un proces al cărui final previzibil trebuia să pună capăt dominaţiei anacronice a monarhiei şi aristocraţiei. Alţii au exaltat virtuţile politice şi idealurile „stării a treia" sau, dimpotrivă, au deplîns excesele provocate de nemulţumirea şi violenţa maselor pariziene.

În această vastă bibliografie figurează nume de iluştri cărturari şi filozofi, printre care Adolphe Thiers, Auguste Mignet, Jules Michelet, Louis Blanc, Edgar Quinet, Albert Mathiez, Karl Marx şi Friedrich Engels, aceştia urmărind aspectul progresist al evenimentelor sau, alţii care, dimpotrivă, s-au străduit să prezinte revoluţia drept o condamnabilă cabală a filozofilor „luminilor", a societăţilor de „gîndire liberă" şi a francmasoneriei.

Bibliografia este sporită, în ultimii ani, de contribuţii ale unor autori ca R.P. Palmer, Alfred Cobban şi Jacques Godechot, care nu cred în rolul istoric al unor evenimente „spontane", fie ele şi produse ale unor mişcări de masă, ci se străduiesc să caute originile mai îndepărtate sau mai apropiate ale acestor evenimente şi să le interpreteze potrivit consecinţelor lor. Acestor istorici, revoluţia franceză le apare, deci, drept momentul culminant al unui proces istoric mai îndelungat, care-şi are rădăcinile în profundele prefaceri operate în societatea şi conştiinţa europeană prin raţionalismul cartesian, materialismul mecanicist şi cugetarea iluminiştilor, prin revoluţia industrială engleză, prin progresele dreptului natural, bazat pe bunul simţ şi echitate, şi atîtea alte fenomene care au făcut ca vechile, anacronicele instituţii apărate de Ludovic XVI şi aristocraţia franceză de la sfîrşitul secolului XVIII să devină caduce. Autori din aceeaşi şcoală (Louis Gottschalk, Frederick B. Tailes) includ în perspectiva cercetării lor aria vastă a Americii, pentru că, în lupta pentru o nouă întocmire a societăţii, idei revoluţionare biruiseră în viaţa politică a coloniilor engleze înaintea evenimentelor din Parisul anului 1789. Se ştie că Statele Unite încheiaseră o alianţă cu Ludovic XVI, fapt de o mare semnificaţie pentru pătrunderea ideilor revoluţiei americane în Franţa. Tot ei s-au străduit să definească dimensiunea internaţională a revoluţiei franceze, a ideilor şi prefacerilor pe care aceasta le-a promovat în viaţa politică europeană, incluzînd bibliografiei la care ne referream, cercetările privind epoca napoleoneană, pînă la victoria reacţiunii întruchipată de Sfînta Alianţă (Austria, Prusia şi Rusia): Congresul de la Viena din 1815-1818.

Fără îndoială că numai într-o asemenea perspectivă, care integrează studiului revoluţiei franceze toate antecedentele şi consecinţele ei, capabile să îngăduie perceperea fenomenului la scara proporţiilor sale reale, putem avea satisfacţia unei cunoaşteri istorice cît mai exacte.

Propunîndu-şi să trateze despre „istorie şi adevăr", Adam Schaff vădeşte o asemenea ambiţie. Lectura paginilor pe care le consacră revoluţiei franceze îmbogăţeşte informaţia şi îndeamnă la reflecţie pentru găsirea unor judecăţi corecte care, fără a minimaliza însemnătatea uriaşă a evenimentelor din 1789, experienţa politică, fără precedent, a societăţii franceze din anii următori, nu va lăsa deoparte contribuţia însemnată a exponenţilor altor pături şi categorii sociale decît burghezia (ţărănimea, muncitorii, intelectualii), la impactul ideologic şi politic exercitat de revoluţie asupra istoriei Franţei, Europei şi întregii lumi. În analiza sa, el nu omite nici faptul că sub ghilotina revoluţiei franceze au căzut atîtea victime nevinovate.

Adam Schaff ne invită la o reconsiderare a revoluţiei franceze pe baza criteriilor severe ale raportului dintre istorie şi adevărul ştiinţific. Analiza, ca şi concluziile sale, depăşesc cadrul faptelor istorice, conducîndu-ne, pe calea unei argumentări riguroase, către conceptul filozofic materialist-dialectic al adevărului absolut şi relativ în cunoaşterea istorică.

Virgil CÂNDEA

---

[1] Un volum de **Scrieri alese**, reprezentativ pentru opera social-politică şi filozofică a lui Adam Schaff, se află în pregătire la Editura Politică, în prestigioasa colecţie **Idei contemporane**.

„Poetul își creează lumea după bunul său plac, o modelează conform propriei sale viziuni și, prin urmare, o poate înfățișa într-o formă perfectă și finită; istoricul este stînjenit deoarece, în lumea construită de el, trebuie să-și găsească loc toate fragmentele pe care istoria ni le-a păstrat. Iată de ce, opera lui nu va fi nicicînd desăvîrșită, iar munca destinată cercetărilor, descoperirilor, culegerii de materiale și asamblării lor nu va putea fi considerată niciodată ca încheiată".

J. W. GOETHE

Revoluția franceză de la 1789 este un fapt istoric de importanță mondială. Nici un istoric nu se îndoiește de aceasta și nimeni nu va omite acest eveniment atunci cînd se va vorbi despre istoria epocii respective. Dar, anumite deosebiri de opinie se pot ivi, și se și ivesc de altfel, chiar în legătură cu unele dintre cele mai însemnate elemente ale acestui fapt istoric.

Deosebirile apar nu numai în interpretarea faptelor, ci și în descrierea și selectarea lor, precum și în structura procesului urmărit; adică, în înșiruirea, conform concepției istoricului, a acelor evenimente care — ca fapte parțiale — alcătuiesc în totalitatea lor imaginea istorică a revoluției franceze.

În consecință ni se oferă viziuni diferite și, uneori, chiar contradictorii, ale unuia și aceluiași fapt. De ce?

Încercăm să răspundem acestei întrebări; revoluția franceză este însă un subiect atît de vast, încît nu poate fi preluată ca un întreg în analiza ce o întreprindem. Ne vom limita, așadar, la cauzele ei și, în special, la cele de natură economică; pentru a evita complicații și dificultăți inutile, vom lua în considerare doar opere ale autorilor francezi, începînd, în mod firesc, cu autorii care și-au scris opera în același timp cu evenimentele, sau la scurtă vreme după desfășurarea lor. Lectura unor asemenea opere confirmă impresia că, în ciuda aparențelor, este mai dificil să se scrie istorie curentă. Lucrul acesta se datorează și faptului, oarecum paradoxal, că accesul la surse este mai greu în vremea respectivă decît mai tîrziu.

Vom începe cu adversarii revoluției. Unul dintre cei mai înverșunați a fost abatele Barruel care și-a publicat opera, *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme*, în 1798. Este o operă consacrată unei singure idei: revoluția a fost rezultatul unei conspirații interne a iacobinilor[1]. Printre personajele-cheie ale acestei conjurații se numărau Voltaire[2], d'Alembert[3], Diderot[4] și... regele Frederic II[5].

[1] În sensul de adepți fanatici ai democrației.

[2] François-Marie Arouet, pseudonim Voltaire (1694-1778), scriitor și gînditor francez. În operele sale, beletristice, filozofice, istorice, a întruchipat strălucit spiritul „luminilor".

[3] Jean le Rond d'Alembert (1717-1783), filozof iluminist și matematician francez. Principal colaborator al lui Diderot la redactarea *Enciclopediei franceze*.

[4] Denis Diderot (1713-1784), scriitor, filozof și estetician francez. Unul dintre cei mai de seamă iluminiști, inițiator și redactor principal al *Enciclopediei franceze*.

[5] Frederic II, rege al Prusiei (1740-1786), supranumit Frederic cel Mare. A domnit în spiritul absolutismului luminat și a acordat o deosebită atenție organizării armatei. Voltaire și alți savanți francezi au fost oaspeții săi, în reședința denumită, din simpatie pentru Franța, „Sans-Souci".

Am putea să clasăm această lucrare printre operele ilustrînd ura oarbă a claselor stăpînitoare față de revoluție dacă, mai tîrziu cu cîteva decenii, un istoric de prestigiu nu ar fi reluat tema. Îl avem în vedere pe Louis Blanc (1811-1882), cu a sa *Histoire de la Révolution Française*, apărută în 1874. În volumul II, capitolul 3, intitulat *Les révolutionnaires mystiques*, Blanc încearcă să convingă că revoluția a fost opera unei conspirații pusă la cale de o organizație secretă.

Lucrarea lui Joseph de Maistre (1753-1821) poate fi considerată ca un supliment la cea a lui Barruel. Concepțiile sale religioase explică de ce, în *Considérations sur la France* (1796), el susține că n-ar exista decît o singură cauză a revoluției — voința divină sau, mai bine-zis, pedeapsa divină. Acolo unde Barruel vedea în activitatea umană conștientă o conspirație, de Maistre afirma nimicnicia voinței și aspirațiilor omenești, întrucît omul nu este altceva decît un instrument al Providenței și, ca urmare, acțiunile sale se deosebesc de intențiile sale.

Această lucrare, ca și altele similare, nu contribuie prea mult la problema care ne interesează. Valoarea lor constă mai degrabă în faptul că oglindesc climatul epocii. Chestiunea se schimbă însă cînd ajungem la mărturiile liberalilor, deși nici acestea nu pot pretinde statutul de opere istorice științifice. Mă voi mărgini la două figuri caracteristice ale perioadei de la sfîrșitul sec. XVIII: Antoine Barnave și Doamna de Staël.

Antoine Barnave (1761-1793), un partizan al monarhiei constituționale, a jucat un rol important în perioada de început a revoluției și a murit pe eșafod, în vremea Teroarei, în 1793. Unul dintre cei mai mari oratori ai Adunării Constituante, Barnave a fost, de asemenea, un gînditor și un scriitor. Notele rămase de la el (printre care *Introduction à la Révolution Française*) au fost publicate de sora sa, în 1843, în memoria celui dispărut. Barnave s-a afirmat ca un precursor al istoricilor Restaurației[6], considerați de Marx drept pionieri pentru faptul de a fi introdus categoria claselor sociale în știință, și chiar, într-o anumită măsură, drept precursori ai materialismului istoric.

[6] Restaurație, perioada cuprinsă între 1814, anul restaurării Bourbonilor (Ludovic XVIII și Carol X) și 1830, anul căderii lor.

Barnave își începea considerațiunile cu un postulat metodologic extrem de important — revoluția franceză nu trebuie privită izolat, ci în contextul evoluției sociale a Europei contemporane; ea trebuie văzută nu ca produsul unor acțiuni fortuite, ci ca rezultat al unei necesități istorice.

În capitolul 12 al operei sale, Barnave descrie o ierarhie de cauze care au avut drept efect revoluția.

Mai întîi, în întreaga Europă avea loc, pe atunci, o schimbare în relațiile dintre clasele sociale. Dezvoltarea industriei și comerțului îmbogățea, pe de o parte, acea masă a poporului angajată în industrie, în vreme ce, pe de altă parte, ducea la prăbușirea marilor proprietari funciari, creînd astfel o apropiere între clasele sociale, în ce privește raportul lor cu proprietatea. În al doilea rînd, slăbiciunea autorității regale a constituit și ea una din cauze. În al treilea rînd, este vorba de politica dusă față de burghezie. Monarhia, în loc de a întări poziția acestei clase, ceea ce ar fi constituit singura șansă de a controla criza sistemului, a înlăturat-o, luîndu-și drept aliat aristocrația lipsită de vigoare. Barnave consideră, de asemenea, că războiul dus de America împotriva stăpînitorilor ei britanici, război sprijinit de Franța, a influențat considerabil izbucnirea revoluției, contribuind la răspîndirea ideilor de libertate și, prin cheltuielile sporite, a dus la prăbușirea sistemului financiar francez provocînd, în consecință, o criză economică.

În ciuda intuiției și a clarviziunii sale istorice, Barnave a apreciat evenimentele numai din punctul de vedere al burgheziei; el nu a sesizat nici o altă contradicție și nici un alt conflict social în afara coliziunii burgheziei cu aristocrația și monarhia. Și, mai ales, el nu a remarcat importanța celorlalte componente ale „poporului" (adică a stării a treia), și anume țărănimea și muncitorii industriali. Problema mizeriei, existentă în special în rîndurile țărănimii, ca una dintre cauzele revoluției, problemă căreia istoricii de mai tîrziu i-au acordat o atît de mare importanță, nici nu a fost luată în seamă de acest observator, uneori atît de pătrunzător, al evenimentelor la care el însuși a fost martor. Limitele sale sînt tipice pentru un reprezentant al burgheziei; ele l-au determinat să nu vadă ceea ce depășea interesele acestei clase și l-au făcut încă și mai orb față de ceea ce se opunea acestor interese.

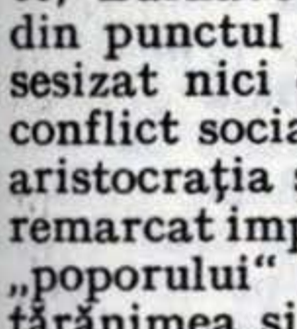

Nu trebuie însă să absolutizăm influențele de clasă atunci cînd urmărim modul în care un istoric a înțeles evenimentele. Un exemplu îl constituie felul în care Doamna de Staël (1766-1817), fiica marelui bancher Necker, a prezentat cauzele revoluției. Ea a înfățișat lucrurile cu o excepțională putere de pătrundere și prin modul de analiză a societății împărțită în clase, poate fi așezată alături de istoricii din perioada Restaurației. „Cauzele revoluției — spunea ea — trebuie căutate în nemulțumirea tuturor claselor societății din acea vreme — aristocrația, clerul și întregul popor". Astfel, prin raționamentul scriitoarei, apare un nou element: mizeria îndurată de popor, ca o cauză a exploziei revoluționare și a gravității ei.

Merită să amintim aici două remarci aparținînd lui Voltaire și Rousseau[1], ca dovadă a gîndirii filozofice ce a pregătit marea răsturnare. La 2 aprilie 1764, Voltaire scria: „Tot ceea ce văd în jur împrăștie semințele unei revoluții care va veni în chip inevitabil, deși eu nu voi mai avea plăcerea de a-i fi martor".

Cu patru ani mai devreme, în 1760, J. J. Rousseau scria: „Ne apropiem de un moment critic și de epoca revoluțiilor. Cred că este cu neputință ca marile monarhii ale Europei să mai dureze încă multă vreme".

După anul revoluționar 1848, apar în scrierile istorice franceze unele elemente calitativ noi, odată cu ele începînd și marea controversă cu privire la cauzele economice ale revoluției, care durează pînă în ziua de azi. De o deosebită importanță au fost două mari opere consacrate anului 1789, ambele considerate astăzi clasice: prima, acea *Histoire de la Révolution* a lui Jules Michelet (1798-1874)[2], în mai multe volume, și care a început să apară din 1847, adică în ajunul revoluției din 1848, iar cea de-a doua, *L'Ancien Régime et la Révolution*, elaborată de Alexis de Tocqueville (1805-1859), în jurul anului 1848, dar rămasă neterminată din cauza morții autorului.

Jules Michelet a fost un admirator înfocat al lui Danton[3], lucru care reiese limpede din paginile foarte literarei — în comparație cu stilul lucrărilor științifice de astăzi — *Istorii* a sa. Este, cu toate acestea, o operă de erudiție, bazată pe un considerabil material documentar.

Michelet a menționat o serie întreagă de cauze ale revoluției. A inclus printre ele ponderea ideologiei, și mai ales vederile lui Voltaire și Rousseau. După toate aparențele, Franța întreagă dorea o revoluție, dar se dădea înapoi din fața acțiunii concrete, regeneratoare. După cum remarca cu umor Michelet: „Toată lumea dorește revoluția; toată lumea o dorește nu pentru sine, ci pentru ceilalți. Nobilimea ar îndrepta-o bucuroasă împotriva clerului, clerul împotriva nobilimii".

În al doilea rînd în concepția lui Michelet, prăbușirea financiară a statului, de fapt un faliment complet provocat de jefuirea vistieriei de către cei puternici, și cărora regele nu era în stare să le reziste, a influențat izbucnirea revoluției.

---

[1] Jean Jacques Rousseau, gînditor iluminist, scriitor de limbă franceză, născut la Geneva (1712-1778); doctrina sa politică a devenit platforma democrației radicale iacobine, în timpul revoluției.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1973.

[3] Georges Jacques Danton (1759-1794), om politic, avocat și orator francez. Unul dintre conducătorii revoluției burgheze din Franța.

În al treilea rînd arbitrariul autorității regale și, mai ales, practica înlăturării celor inoportuni, prin arestări fără judecată, în baza faimoaselor *lettres de cachet* [mandate de arestare] emise și vîndute „in blanco" au avut o influență politică negativă asupra opiniei publice. Și tocmai din această cauză distrugerea Bastiliei — închisoarea în care oamenii „dispăreau" fără procese (potrivit lui Michelet existau 30 asemenea Bastilii în Franța, fără a mai vorbi de mănăstirile care adesea slujeau acelorași scopuri) — a devenit simbolul revoluției franceze.

În al patrulea și ultimul rînd, sărăcia a fost, potrivit autorului citat, cauza principală a revoluției. Michelet pune acest factor pe primul plan, deși s-a plîns de lipsa unor izvoare care să-i confirme ipoteza.

Tocqueville[1] a formulat o idee opusă celei a lui Michelet: principala cauză a revoluției a fost nu sărăcia, ci dezvoltarea economică a țării, precum și extinderea sferei libertăților politice. Ideea era în aparență un paradox însă, în contrast cu Michelet, de Tocqueville a fost în stare să-și argumenteze cu documente propria ipoteză.

Antagonismul acesta dintre Michelet și de Tocqueville este cu atît mai interesant și semnificativ, cu cît el se repetă în perioadele următoare. Pledoariile în contradictoriu au devenit tot mai documentate, în timp ce problema a rămas nerezolvată.

De Tocqueville susținea că revoluția a fost produsul unei evoluții la scară mondială. Rezultatul acestei evoluții a fost prăbușirea feudalismului.

Această tendință antifeudală europeană, ridică întrebarea: de ce revoluția a izbucnit tocmai în Franța? Răspunsul lui de Tocqueville este că așa s-a întîmplat nu pentru că în Franța lucrurile stăteau mai rău decît în alte părți, ci, dimpotrivă, pentru că stăteau mai bine, atît din punct de vedere economic cît și politic, făcînd astfel ca rămășițele feudalismului să apese mai din greu. Întreaga argumentație a lui de Tocqueville este originală și nouă — și nu numai pentru vremea lui. Unele pagini din opera sa dezvăluie o profunzime de gîndire remarcabilă și astăzi: „Un lucru care stîrnește uimirea de la prima vedere este că revoluția, al cărei scop propriuzis a fost abolirea rămășițelor instituțiilor feudale, nu a izbucnit în acele țări unde aceste instituții erau mai bine păstrate, mai apăsătoare și mai restrictive pentru libertățile popoarelor, ci acolo unde efectul acestor instituții era cel mai puțin simțit; astfel, apăsarea acestor instituții părea să fie mai grea exact acolo unde, de fapt, ea era mai ușoară...".

În sec. XVIII, deși țăranul francez era mai liber decît înainte, iar situația sa economică era mult mai bună, el rămăsese izolat din punct de vedere social. Pentru seniorul feudal și pentru nobil „acești oameni nu mai erau supușii lor, dar nici nu deveniseră încă concetățenii lor... Poate, în cazuri individuale situația era alta — afirmă de Tocqueville — însă, adaugă el, eu vorbesc despre clase, căci numai ele pot prezenta interes pentru istorie". Acesta este, fără doar și poate, un mod de gîndire remarcabil.

Evenimentele legate de Comuna din Paris[2] au marcat o nouă epocă în istoria Franței. Și nu numai a Franței. Era limpede că problema revoluției franceze avea să fie pusă din nou; de data aceasta văzută din perspectiva faptelor legate de Comuna din Paris.

Astfel, H. Taine[3], în lucrarea sa în mai multe volume, *Les Origines de la France Contemporaine* (1875), a reluat ideea sărăciei, mai ales a celei îndurate de țărănime, ca reprezentînd o cauză a revoluției. Aceasta însemna că acel vechi conflict dintre Michelet și de Tocqueville avea să continue.

Sărăcia, înspăimîntătoarea sărăcie a claselor populare; aceasta este imaginea pe care Taine a zugrăvit-o în culori vii, folosind memorii, declarații, corespondență administrativă, descrieri etc., din timpul domniilor lui Ludovic XIV (1643-1715), Ludovic XV (1715-1774) și Ludovic XVI (1774-1793).

Ca și în cazul lui Michelet, teoria lui Taine a întîmpinat opoziții; de data aceasta, ele au fost formulate de Jean Jaurès[4], în

opera sa fundamentală *Histoire Socialiste de la Révolution Française* (1901). Jaurès susținea că, de fapt, cauza revoluției a fost nu sărăcia, ci creșterea forței stării a treia, rezultînd în primul rînd din dezvoltarea economică rapidă și în al doilea rînd din poziția burgheziei ca clasă în căutarea puterii. Alte fenomene cum au fost, de pildă, deficitul bugetar și criza financiară au constituit doar prilejul pentru izbucnirea revoluției, pe cînd cauza era mult mai profundă, și anume, conflictele dintre clase în sînul societății contemporane. Polemizînd cu Taine, pe care l-a criticat aspru pentru că nu reușise să înțeleagă rolul burgheziei în mișcarea revoluționară a sec. XVIII, Jaurès a negat ideea că singura cauză a amplificării sentimentelor revoluționare din rîndurile burgheziei stătea în interesul manifestat de această clasă față de operele filozofilor. Jaurès sublinia: „Domnul Taine nici nu bănuiește măcar cît de uriașă a fost dezvoltarea intereselor care au impus burgheziei rolul ei revoluționar și i-au dat forța necesară să îl joace pînă la capăt. El consideră că teoriile filozofice ar putea trezi la viață, și ar putea pune în mișcare o întreagă națiune... Dar nu înțe-

[1] Alexis Clérel de Tocqueville (1805-1859), om politic și scriitor. Membru al Academiei Franceze.

[2] Primul guvern al dictaturii proletariatului din istorie. Instaurat la 18 martie 1871 de revoluția proletară din Paris, a fost înfrînt de burghezia franceză contrarevoluționară, sprijinită de Prusia, la 28 mai 1871 (vezi *Magazin istoric*, nr. 2, 3, 4/1971).

[3] Hippolyte Taine (1828-1893), critic literar, filozof și istoric francez; a încercat să explice atît operele artistice cît și faptele istorice prin tripla influență a rasei, mediului și timpului.

[4] Jean Jaurès (1859-1914), om politic francez; unul dintre liderii partidului socialist, directorul ziarului *l'Humanité* și fondatorul Partidului Socialist Unificat. A fost asasinat în ajunul primului război mondial (vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1974).

lege viața însăși; ignoră progresul industrial și comercial care a transformat burghezia într-o adevărată putere, determinînd-o să preia cu propriile ei mîini conducerea unei societăți în care interesele ei erau atît de implicate și puteau întîmpina atît de multe riscuri. Într-adevăr, Taine a avut mult de suferit pentru că nu l-a citit pe Marx și pentru că nu a reflectat puțin pe marginea paginilor lui Augustin Thierry"[1].

Este caracteristic faptul că Jaurès, apărînd tezele cu privire la prosperitatea perioadei prerevoluționare, a trecut sub tăcere problema nivelului de trai al clasei muncitoare, șomajul, creșterea prețurilor la produsele agricole etc. În capitolul intitulat *Le Prolétariat*, el s-a arătat interesat doar de un singur lucru: să sublinieze că clasa muncitoare nu era, și nici nu putea fi, la vremea aceea, o clasă independentă, că nu i se conturase conștiința de clasă, că nu avea încă o organizare proprie.

Jaurès și-a urmărit consecvent ipoteza inițială, și anume că nu sărăcia, ci dezvoltarea economică, legată de dezvoltarea burgheziei, a stat la baza revoluției. Această idee și-a găsit adepți și continuatori în rîndurile celor mai mulți dintre istoricii eminenți ai sec. XX. Înainte de a trece la discutarea lor, să ne oprim puțin la opera lui Frantz Brentano[2], *L'Ancien Régime*. Studiul acesta completează reflecțiile lui Jaurès, constituind, în același timp, o bună introducere în discutarea marilor sinteze de istorie a revoluției create un secol mai tîrziu.

Ideea principală a lui Brentano este următoarea: agricultura s-a dezvoltat considerabil în sec. XVIII, iar situația economică a țărănimii muncitoare era destul de bună; imaginea sărăciei ei, așa cum a fost consemnată de unii istorici, era ori o simplă exagerare, ori dovada neputinței lor de a înțelege adevărata natură istorică a relațiilor rurale din vremea respectivă. Ce contrast în comparație cu operele Doamnei de Staël, ale lui Michelet și Hippolyte Taine, care deplîngeau cu atîta fervoare sărăcia țăranilor!

Brentano și-a început capitolul consacrat satului printr-un abil truc polemic. Hippolyte Taine, spre a-și întări teza despre sărăcia Franței prerevoluționare, îl citase pe la Bruyère[3] care îl descria pe țăranul acelor vremi ca pe un om degradat de mizerie, trăind în condițiile unui animal. Brentano așază acest citat la începutul capitolului menționat însă, imediat după, citează pe alt scriitor din aceeași perioadă, Sébastien Mercier care, descriind o nuntă la țară, a zugrăvit o imagine idilică a vieții rurale, asemenea unui pastel. Intenția acestei juxtapuneri e limpede: pentru a formula o judecată nepărtinitoare asupra faptelor, nu trebuie să ne lăsăm influențați de beletristică.

Brentano a respins astfel descrierile literare, apelînd, în schimb, la mărturiile celor care trăiseră ei înșiși la țară și lăsaseră consemnări despre condițiile de viață de acolo.

Brentano a susținut că satul se dezvoltase și trăia mulțumitor. E adevărat că printre sursele citate se află și unele sugerînd sărăcia, mai ales în anii cînd recoltele au fost compromise, însă Brentano le neutralizează întotdeauna prin mărturii cu totul opuse. Un lucru rămîne neclar: Brentano constată că, în această perioadă, fenomenul vagabondajului și banditismului, care devenise o adevărată plagă în regiunile rurale, se manifesta în proporții de masă. De unde veneau acești oameni? Care era originea acestor fapte, dacă respingem ipoteza sărăciei ca stimul al unor asemenea manifestări? Care a fost influența mai ales a anilor 1784 și 1789, cînd recoltele au fost compromise?

În ciuda acestor rezerve și semne de întrebare, ideea sa fundamentală pare să se afirme convingător: cu două decenii înainte de revoluție, regiunile rurale nu se aflau într-o perioadă de declin, ci, dimpotrivă, de dezvoltare. Lucrurile stăteau astfel, chiar dacă în același timp se manifestau unele fenomene economice negative. Pierre Gaxotte[4] se raliază

la această opinie și adaugă un interesant argument propriu: descrierile privind sărăcia țăranilor s-au bazat pe aparențele menținute voit de aceștia, spre a se apăra împotriva sistemului fiscal apăsător.

După această digresiune despre problema țărănească în timpul revoluției, să ne întoarcem la controversa mai generală, care a fost continuată în epoca recentă, de către Mathiez[5] și Lefebvre[6].

Albert Mathiez a fost în mod evident influențat de Jaurès. „Revoluția — susține el — nu a izbucnit într-o țară epuizată, ci, dimpotrivă, într-o țară înfloritoare și aflată în plină dezvoltare. Mizeria care uneori dă naștere la tulburări nu poate fi cauza unor mari răsturnări sociale. Acestea se nasc întotdeauna ca rezultat al dezechilibrului dintre clase... Burghezia controla nu numai finanțele statului, dar preluase, de asemenea, în mîinile sale și armele ideologice". Scriitorii și filozofii care reprezentau interesele burgheziei au constituit, cu toate limitele lor, un moment de progres, în măsura în care au luptat prin scrisul lor pentru a trezi maselor conștiința de clasă. Această concepție interesantă și importantă este, în mod evident, inspirată de scrierile lui Lenin cu privire

---

[1] Augustin Thierry (1795-1856), istoric francez. Cea mai importantă dintre lucrările lui, *Eseu despre starea a treia*, este o reconstituire conștiincioasă bazată pe numeroase izvoare, inclusiv documente originale.

[2] Frantz Funk-Brentano (1862-1947), istoric, membru al Academiei Franceze (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1977).

[3] Jean de la Bruyère (1645-1696), scriitor și moralist, membru al Academiei Franceze. A adăugat unei traduceri, făcută după opera filozofului grec Teofrast (c.372-287 î.e.n.), celebrul său studiu intitulat *Caracterele*, în ale cărui maxime și portrete descrie, realist și incisiv, moravurile vremii sale.

[4] Pierre Gaxotte (n. 1895), scriitor și istoric; membru al Academiei Franceze (vezi *Magazin istoric*, nr. 9-10/1978).

[5] Albert Mathiez (1874-1932), istoric francez, autor al lucrării *Revoluția franceză*, tradusă și în limba română; ultima ediție, Editura Politică, București, 1976.

[6] Georges Lefebvre (1874-1959), istoric francez, specialist în perioada revoluției. Director al colecției *Annales historiques de la Révolution*.

la rolul intelectualității care aduce conștiința de clasă „din afară" în mișcarea spontană a clasei muncitoare.

Astfel, potrivit lui Mathiez, nu sărăcia a fost cea care a născut revoluția. Și nu s-ar putea spune că această constatare ar fi negată de deficitul bugetar sau de criza financiară declanșată de el — și care, pînă la urmă, a dus la convocarea statelor generale și la izbucnirea primei faze a revoluției — revoluția nobilimii: „...problema financiară domina toate celelalte chestiuni. Pentru a putea înfăptui reforme erau necesari bani, dar, în condițiile unei prosperități generale, vistieria se golea pe zi ce trecea. Ea nu se mai putea umple decît pe socoteala celor privilegiați și cu aprobarea Parlamentului, prea puțin înclinat să sacrifice interesele private ale membrilor lui pe altarul bunăstării publice". Mathiez a vorbit limpede despre criza economică și despre șomajul creat de ea, referindu-se, de asemenea, la dezastrul recoltei din 1789 și la creșterea prețului pîinii, punînd în legătură toate aceste fapte cu izbucnirea revoluției. Totuși avînd un caracter tranzitoriu, aceste fenomene nu contrazic ipoteza generală cu privire la dezvoltarea economică a țării și relativa ei prosperitate.

Georges Lefebvre, în cartea sa *La Révolution Française*, adoptă o poziție similară, chiar dacă mai nuanțată. Cu privire la problema care ne interesează, Lefebvre își afirmă opiniile cu hotărîre: cauza principală a revoluției a fost nu sărăcia, ci lupta de clasă determinată de dezvoltarea economică a țării, care adusese cu sine creșterea forțelor unei noi clase. Sec. XVIII a fost un secol al îmbogățirii în Europa în general, și în Franța în special.

Pe de altă parte, situația proletariatului era complet diferită. Lefebvre a delimitat în mod clar proletariatul, tratîndu-l separat, ca grup social lipsit, în acea perioadă, de conștiință de clasă și împotriva căruia se exercitau, de asemenea, discriminări economice. În anii 1730-1789, salariile au crescut în Franța cu aproximativ 22%, în timp ce prețurile s-au ridicat cu 60%. Aceasta însemna o accentuare a sărăciei, intensificată și mai mult de anii de criză a recoltei și de șomaj. În orice caz, în concepția lui Lefebvre, pe primul plan figurează conflictul de clase, prin opoziția manifestată față de autoritatea regală, de către nobilime și burghezie.

Din punctul de vedere al lui Lefebvre, interesele de clasă au determinat nu numai burghezia, ci și nobilimea să se străduiască să limiteze autoritatea regală și să privească cu simpatie aspirațiile spre libertate, atît în domeniul economic, cît și în cel politic. În timp ce aceste aspirații apropiau nobilimea de burghezie, opoziția celei dintîi față de ideea egalității în drepturi a dat naștere conflictului dintre ele. Apărîndu-și interesele, burghezia trebuia să militeze pentru egalitatea în drepturi; ca urmare, revoluția, pornită din cauza crizei financiare de către nobilime, s-a transformat într-o revoluție burgheză. Prima lucrare a lui Labrousse, *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France, au XVIII-ème siècle* (Schiță a mișcării prețurilor și veniturilor în Franța, în sec. XVIII), a pregătit terenul pentru contrazicerea tezei că Franța prerevoluționară a fost o țară înfloritoare din punct de vedere economic. Urmărind exagerata creștere a prețurilor în anii 1785-1789 și influența acestui factor asupra scăderii nivelului de trai al populației, autorul își argumentează solid concluzia finală. Lucrarea are 690 pagini pline cu material faptic cît se poate de grăitor. Vom nota doar că Labrousse a ajuns la următoarele cifre: prețurile s-au ridicat cu 63% în anii 1726-1789, în timp ce salariile au crescut cu mai puțin de 26%.

Care sînt concluziile finale? În primul rînd, criza economică acută din 1788-1789, urcarea prețurilor și creșterea șomajului au fost cauzele directe ale izbucnirii revoluției. Dar care este legătura dintre aceste fenomene și evenimentele politice?

În viziunea lui Labrousse, politicul a fost radical redus la economic, iar economicul apare minat de o criză gravă. La aceasta s-au adăugat diferite circumstanțe: tratatul comercial cu Anglia din 1786, calamitățile naturale și, în special, dezechilibrul finanțelor statului, sub povara cheltuielilor războiului din America.

Ambele teze, în aparență contradictorii, pot fi considerate ca fiind de fapt teze complementare; în vreme ce dezvoltarea economică a fost caracteristică pentru întregul sec. XVIII, perioada dinaintea revoluției a fost marcată de criza economică și de consecința ei firească, sărăcia. Astfel, atît cei care indică dezvoltarea economică și întărirea poziției de clasă a burgheziei drept cauze ale revoluției, cît și cei care vorbesc de sărăcie, ca fiind principalul factor, au dreptate. Adevărul istoric, în cazul acesta, este mult mai complex decît simpla reducție a cauzelor revoluției fie la sărăcie, fie la prosperitate. Nu este surprinzător, deci, că procesul cunoașterii depline a acestor cauze este încă departe de a fi încheiat; în desfășurarea lui, prin ciocnirea vederilor opuse, adevărul istoric se conturează ca un întreg, ca o entitate tot mai complexă și multilateral alcătuită din adevăruri parțiale și, într-un anumit sens, relative.

Versiunea românească de
Mircea IVĂNESCU

Text selectat și note:
Ana-Maria ȘERBĂNESCU

PE URMELE VIKINGILOR

V. ILEASĂ

Multe ţări din lume poartă numele locuitorilor lor de altădată, sau de astăzi. Vikingii nu au trăit într-o singură ţară, căreia să-i fi împrumutat numele lor, şi nici nu au lăsat amintirea unei astfel de ţări; poate cu excepţia Normandiei, care, indirect, a păstrat numele cuceritorilor ei din secolul IX, nortmanni **sau „oamenii din Nord", cum erau cunoscuţi, în epoca carolingiană, invadatorii veniţi din părţile Scandinaviei. Normanzii îşi spuneau ei înşişi** vikingi, **cuvînt care a stîrnit multe controverse lingvistice. Unii specialişti consideră că ar fi un derivat al vechiului norvegian** vig, **care înseamnă „bătălie", „luptă"; cele mai multe teorii propun însă ca etimologie cuvîntul din limbile daneză şi norvegiană** vik, **adică „golf", „fiord". Deci, „oameni ai fiordurilor", dacă ne raliem acestor ultime opinii.**

De pe meleagurile lor de origine, ţărmurile crestate ale Norvegiei, Danemarcei şi Suediei, îmbarcaţi în corăbiile lor încăpătoare, puternice, înzestrate cu pînă la 15 perechi de lopeţi, dar, în acelaşi timp, uşoare, vikingii străbăteau, vîslind cu schimbul, distanţe de sute de kilometri, într-o singură zi. De pe coastele Norvegiei şi Danemarcei, ajungeau pe ţărmurile Angliei şi Franţei în aproximativ 30 ore.

Se consideră că epoca vikingă a început în 793, cînd a avut loc incursiunea soldată cu jefuirea mănăstirii engleze din Lindisfarne, şi a durat pînă spre jumătatea sec. XI, anul 1066 marcînd data respingerii ultimei invazii în Anglia, condusă de regele Norvegiei Harald II Haardrade, sau „cel Aspru".

Expediţiile vikingilor au urmat, în general, două direcţii principale: din Danemarca şi Norvegia au pornit către Vest, iar din Suedia spre Est. Nu se ştie exact cîţi dintre locuitorii acestor trei ţări au fost vikingi, dar sigur este că de acolo au pornit în lumea largă.

*Prova corăbiei de la Oseberg. Transportată pe uscat, nava a fost folosită ca sicriu, probabil al reginei Assa, bunica regelui norvegian Harold Haarfager (872-930) şi al slujnicei ei (*Magazin istoric, *nr. 9/1971)*

În pp.42-43: detalii dintr-un portal sculptat în lemn, înfăţişînd scene din legenda eroului popular Sigurd Favnesbane (Muzeul Universităţii din Oslo)

„A furore normanorum...“

Mănăstirile izolate, deținînd odoare de preț, și lipsite de apărare, au constituit, într-o primă perioadă, o țintă atractivă pentru raiduri scurte și rapide efectuate de vikingi, întreprinse individual sau în grupuri mici de vase. Din regiunile corespunzînd astăzi districtului norvegian Hordaland, ei puteau ajunge, dacă aveau vînt bun, pe Insula Shetland, într-o singură zi. Pregătindu-și aici o bază strategică, s-au îndreptat apoi spre celelalte insule din Vestul peninsulei: Hebrides, Orkney (Orcadeș), Faeroerne și Islanda, unde o parte din ei s-au și stabilit. Cu timpul, pe la începutul sec. IX, vikingii au început să plece în expediții, organizați în adevărate flote de război și pregătiți să ierneze departe de casă. În 842, jumătate din teritoriul Irlandei fusese cucerit de ei; înfrîngînd rezistența locală au întemeiat, pentru scurtă vreme, la Dublin, regatul „norvegienilor din toată Britania și Irlanda“, în frunte cu regele Ivar.

Cam în același timp au început să fie „controlate“ coastele de Est ale Angliei, de unde oamenii Nordului se întorceau la locuințele lor cu corăbiile pline de argint și mărfuri. Două mari expediții au fost organizate în anii 835 și 850, cînd zeci de mii de vikingi au iernat la gurile Tamisei, așteptînd primăvara pentru a pătrunde pe apele ei și a prăda Londra. 16 ani mai tîrziu, fiul regelui danez Lodbrok Ragnar, în fruntea unei armate, l-a învins pe Edmond Martirul (855-870), devenind stăpînul părții de Est a Angliei. Aici vikingii s-au stabilit, împreună cu familiile lor, formînd pe pămîntul Angliei un fel de stat în stat, în care au instaurat legile daneze. Și-au extins teritoriile, cucerind Northumbria și o parte din Mercia[1], dar cu fiecare an au întîmpinat rezistența tot mai decisă a englezilor. În anul 878, regele Wessexului, Alfred cel Mare (871-899), a obținut o victorie importantă împotriva lor, la Edington. Prin Pacea de la Widmore, l-a obligat pe regele danez Guthrum să-i recunoască suzeranitatea, delimitîndu-i totodată teritoriile (regatul Danelaw) la o parte din Mercia și Estul Angliei. Odată așezați, vikingii s-au contopit cu populația locală, apucîndu-se de agricultură și privind cu rezervă, mai tîrziu chiar cu ostilitate, „vizitele“ rudelor lor din Iutlanda și din arhipelagul danez.

Luptele interne, care au urmat dezmembrării imperiului lui Carol cel Mare, au favorizat incursiunile tot mai insistente ale vikingilor în regiunea Bretaniei. În anul 841, pomenesc cronicile franceze, vikingii au invadat orașul Rouen „...masacrînd sau luînd prizonieri, călugări și locuitori, jefuind toate mănăstirile și localitățile de pe Sena și adunînd mult argint“. Patru ani mai tîrziu, ei au atacat Parisul, apoi orașele Toulouse, Bordeaux, Nantes și Orléans. În 885 au revenit la Paris, cu o flotă de 700 vase, dar, timp de peste un an, orașul s-a apărat eroic. Nevoiți să ducă tratative, vikingii au acceptat să plece în schimbul unor mari sume de bani și a promisiunii lui Carol cel Gros de a-i lăsa să prade Burgundia.

Din Franța și Anglia, vikingii s-au îndreptat spre coastele Spaniei și Marocului, traversînd apoi Mediterana și căutînd noi locuri de pradă. Prin atacuri surprinzătoare vikingul danez Hastings jefuiește în două rînduri orașul italian Luna, întorcîndu-se acasă cu pradă bogată.

Incursiunile și atacurile vikingilor au îngrozit într-atîta Europa Occidentală, încît cuvintele „A furore normanorum libera nos Domine“ (De furia vikingilor scapă-ne pe noi, Doamne) erau frecvent invocate.

În secolul următor, ei cercetează alte orizonturi, mai ales ca navigatori și comercianți. Dar în jurul anului 1000, regele Danemarcei Sven I adună din toate țările Nordului un mare număr de vikingi și pornește către Anglia, ale cărei teritorii, cu excepția Danelawului, le pradă în întregime. Pentru a-i determina să se întoarcă la casele lor, englezii le plătesc sume importante în argint. Nu trece însă mult timp și navele lor amenințătoare încep din nou să dea tîrcoale țărmurilor Albionului. Ajuns la capătul răbdării și vrînd să le dea o lecție, regele Angliei, Ethelred II (968-1016), se hotărăște, să omoare pe toți danezii care locuiau în afara Danelawului. Hotărîrea l-a costat 16 000 lire sterline, strînse prin instituirea *danegeldului*, un fel de impozit general; el a fost nevoit să plătească această sumă regelui danez care, venit în ajutorul compatrioților săi, l-a învins în bătălia de la Essex (991). Încurajați de acest succes, vikingii își reiau acțiunile și obțin, în anul 1007,

[1] În sec. V-VI avusese loc constituirea celor opt regate anglo-saxone: Kent, Sussex, Wessex, Essex, Bernicia, Deira, Mercia și Anglia de Est; în 605, Bernicia și Deira s-au contopit formînd Northumbria.

alte 36 000 lire sterline, peste cinci ani greutatea argintului celor 48 000 lire sterline, plătite ca tribut danezilor, ridicîndu-se la 20 000 kg. În anul 1013, Sven I cucerește Anglia și ocupă Londra, sabia vikingă atîrnînd asupra acestei țări pînă în anul 1066.

Spre Lumea Nouă

Primele generații de locuitori ai Islandei bănuiau că, după cum povestise navigatorul Gunnbjorn, la Vest de insula lor se găsesc alte pămînturi. Nu trecuse nici un secol după colonizarea Islandei cînd temerarul Erik cel Roșu[1], originar din Norvegia, condamnat la exil pentru certurile și bătăile cu vecinii săi, părăsește Islanda, cu nădejdea că va descoperi meleagurile văzute de Gunnbjorn, și că, eventual, se va putea stabili acolo. El ajunge, într-adevăr, pe coasta de Est a Groenlandei, unde rămîne trei ani, timp în care explorează insula în lung și în lat. Întors în Islanda, el povestește despre țara denumită în mod impropriu Groenlanda (Pămînt înverzit), pentru a-i atrage și pe alții să vină și să locuiască, de fapt, pe Insula ghețarului etern, împreună cu el. În vara anului 986, din porturile islandeze Brejdafiord și Borgafiord pleacă o mică flotilă, în frunte cu Erik cel Roșu, dar numai 14 corăbii reușesc să ajungă pe coastele Groenlandei. Astfel, a început colonizarea celei mai mari insule din lume, locuită, pînă la venirea islandezilor, numai de eschimoși.

Legendele păstrate în tradiția groenlandeză spun că fiul lui Erik cel Roșu, pe nume Leif Eriksson, navigînd, în jurul anului 1000, din Norvegia spre Groenlanda, a rătăcit drumul, corabia sa ajungînd, după zile și nopți de călătorie, pe țărmurile unor pămînturi cultivate cu grîu și viță de vie (Vinland), precum și în alte două țări, Țara Pietrelor Plate (Helhieland) și Țara Pădurilor (Markland), situate probabil în Insula Newfoundland și Peninsula Labrador. Cu toate că pînă astăzi nu există o dovadă sigură a descoperirii Americii de către vikingi, pe teritoriul nord-american neexistînd nici un fel de urme lăsate de ei, nu este exclus ca vasele lor neîntrecute să fi rezistat furtunilor din Oceanul Atlantic.

Dacă vikingii nu au fost în stare să-și mențină pozițiile în Lumea Nouă, au rezistat, în schimb, în friguroasa Groenlandă, dezvoltînd, secole de-a rîndul, un comerț înfloritor cu mărfurile cerute pe piețele europene: lînă de calitate neîntrecută, fildeș de morsă, frînghii de piele și alte produse ce luau drumul Europei, de unde se primeau în schimb, mai ales, produse agricole.

Porniți în direcția Sud-Est, vikingii, în mare majoritate originari din Suedia, au navigat spre coastele Europei și Africii de Nord, pătrunzînd, pe marile fluvii ale Rusiei, pînă la Caspica și Marea Neagră, iar de acolo și mai departe, spre Constantinopol și Răsăritul Mediteranei. Ei au stabilit relații comerciale cu orașele rusești de pe Volga și Nipru, cu Bizanțul și lumea arabă, cu Nordul Germaniei și Franței. Cum renumele lor de pirați și războinici făcuse ocolul lumii, acești cuceritori plecau deseori în călătoriile de afaceri îmbrăcați în costumele specifice locurilor și tîrgurilor pe care le vizitau, pentru a nu provoca panică prin prezența lor. Cu timpul, Europa a început să îi considere parteneri de afaceri onorabili, așteptîndu-i fără nici o teamă și mergînd în țările lor, unde începuseră să se dezvolte mari centre comerciale.

Comercianți și agricultori

Orașul suedez Birka, situat la 18 km Vest de actualul Stockholm, a fost, poate, cea mai importantă aglomerație urbană din lumea vikingă. El ajunsese la un grad înalt de organizare politică fiind condus, după principiile unei democrații primitive, de o adunare a locuitorilor numită *Ting*. Comercianți germani și franci din Frizia, de pe țărmurile Mării Nordului, aduceau aici sare, vinuri, vase din lut ars, pahare și pîlnii de sticlă, precum și giuvaericale și obiecte de lînă vopsite. În necropola cuprinzînd 1 100 morminte, descoperită la Birka, s-au găsit și fragmente de mătase din China, adusă în orașul viking peste pustiul Kara-Kum, purtată de cămile pînă la Volga, apoi transportată pe fluviile rusești și pe apele Mării Baltice.

Așezată la răspîntie de drumuri, în mijlocul Mării Baltice, Insula Gotland a fost un alt mare centru comercial. Dar, spre deosebire de Birka, a cărei importanță economică s-a stins pe la jumătatea sec. X, Gotlandul a continuat legăturile comerciale cu lumea arabă, cu orașele germane și engleze pînă în sec. XI. Intensitatea acestor legături este dovedită de faptul că, din cca. 200 000 monede de argint, găsite în toată Scandinavia, aproa-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1979.

pe jumătate, adică 40 000 arabe, 38 000 germane și 21 000 anglo-saxone, au fost descoperite pe această insulă.

Un alt oraș viking — Hedebey — așezat în Golful Sli din Sudul Iutlandei, a jucat, timp de două secole și jumătate, un rol important ca piață de schimb între regatul francilor și Peninsula Scandinavă. El a avut, de asemenea, un rol militar și politic deosebit, poziția sa strategică la capătul estic al celei mai înguste porțiuni a Iutlandei întărind și mai mult linia fortificată din Sudul Danemarcei, numită Danevirke. De la Hedebey la Hollingstadt, adică între țărmurile Mării Baltice și ale Mării Nordului, era o distanță de numai 68 km de uscat. Faptul că mărfurile puteau fi transportate cu ușurință pe acest drum scurt a sporit importanța comercială a orașului Hedebey.

În sec. IX s-a dezvoltat, în Norvegia, orașul Kaupang. Descoperirile arheologice făcute aici, în urma săpăturilor începute în 1956, au arătat că acest oraș, situat la intrarea dinspre Nord în Fiordul Oslo, a fost cel mai important centru economic norvegian din perioada vikingă. Cantitățile de oase de animale și de pești atestă îndeletnicirile locuitorilor așezării — de agricultori și pescari. Zgura, fragmente de piese din fier, rămășițe de bronz și argint, pe alocuri chiar de aur, dovedesc că vikingii ajunseseră la un înalt nivel de prelucrare a metalelor.

Vikingii au parcurs cu expedițiile lor războinice sau comerciale spații cuprinzînd patru continente; dar cea mai mare parte a populației scandinave din acele vremuri era formată din țărani sau, cum scriu toate istoriile nordice, din fermieri. În poemul *Rigsthula* sînt enumerate ca ocupații ale lor acelea de îmblînzitori și crescători de vite, lucrători ai pămîntului, constructori de case din lemn și șuri pentru nutreț, iscusiți meșteri de care. Descoperirea, de către arheologi, a localității Lindholm Höje, din Danemarca, care a suferit grava calamitate a furtunii de nisip de la începutul sec. XI, confirmă, prin uneltele găsite (seceri, coase scurte, greble, îmblăcii etc.), ocupațiile de agricultori ale nordicilor.

Multe din uneltele de lucru ale țăranilor vikingi erau făcute de ei înșiși, în gospodării găsindu-se ciocane, clești, nicovale și alte unelte, cu ajutorul cărora confecționau, sau reparau, obiectele de uz casnic. Dar meșteșugul cel mai prețuit era acela al construirii corăbiilor. Săpăturile de la Oseberg[1], Gokstadt și Tune, din Norvegia, au scos la suprafață rămășițele unor astfel de nave și, odată cu ele, multe bogății care au adus, peste veacuri, mesajul vieții și obiceiurilor vikinge.

Legendele vikinge, cuprinse în vechile povestiri din literatura scandinavă, cunoscutele *saga*, transmise din generație în generație prin viu grai sau prin scrisul greu de descifrat al runelor, au adăugat pagini noi și prețioase cunoașterii bogăției spirituale a acestor îndrăzneți navigatori. Urmașii lor au creat o nouă civilizație, care îi situează astăzi printre popoarele cele mai avansate din lume.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1971.

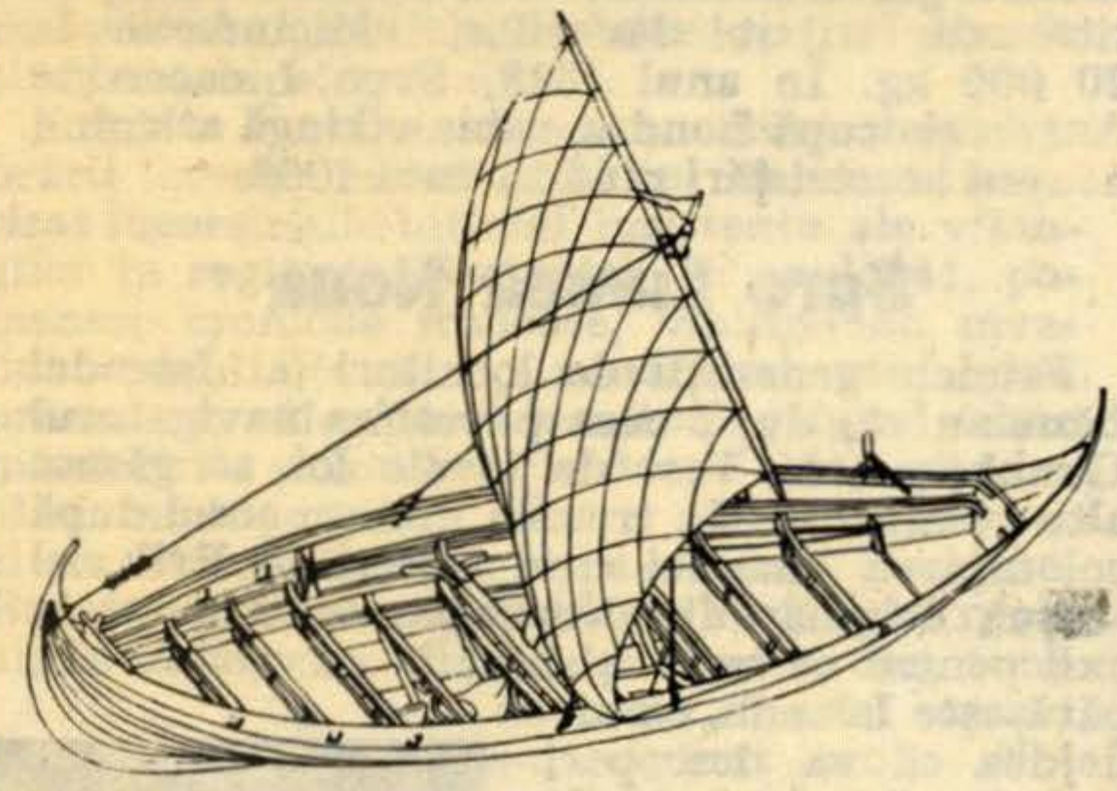

Legendă și arheologie

Dînd crezare unei vechi legende păstrate în tradiția locală, Muzeul Național al Danemarcei (Danmark Nationalmuseum) a trimis, trei veri la rînd, o echipă de scufundători pentru a face cercetări submarine în Fiordul Roskilde. Povestea spunea că, în secolul XVI, un vas fusese sabordat de-a curmezișul canalului pentru a împiedica pătrunderea dușmanilor, pe calea mării, în orașul Roskilde. În evul mediu, acesta fusese un important centru comercial, tot aici existînd un palat regal și o catedrală.

Datorită cercetărilor arheologice subacvatice, au fost descoperite nu una, ci cinci corăbii, toate datînd din epoca vikingă. După mai mult de nouă secole de stat sub apă, lemnul din care fuseseră construite vasele era în mare parte putred și, pe alocuri, distrus. Navele n-au fost ridicate la suprafață, cum se procedează în mod obișnuit, ci, spre a se evita orice nouă degradare, în jurul lor a fost construit un dig; din incinta respectivă, apa a fost pompată în afară. Astfel, chiar pe locul unde au fost găsite, peste 50 000 fragmente au fost ambalate în saci de plastic și trimise Muzeului Național pentru a fi recondiționate.

Restaurarea celor cinci vase a durat mult și s-a desfășurat cu mari dificultăți. Fiecare bucată din schelăria de lemn a fost ținută cîteva luni de zile într-o soluție conservantă. Între timp, pe țărmul Fiordului Roskilde a fost construit un muzeu din beton și sticlă, beneficiind de un sistem ultramodern de climatizare. Din 1969, navele restaurate au fost expuse aici. În cele mai multe dintre ele, puteau fi îmbarcați 50-60 războinici; după cum apreciază specialiștii, aceste nave fuseseră destinate expedițiilor spre Anglia.

Printre ele se află și un mic vas de comerț, care s-a păstrat atît de bine încît se mai văd urmele ciopliturilor de topor, din vremea cînd a fost construit. Este tipul de vas folosit de primii colonizatori ai insulelor Nord-atlantice, pentru a-și transporta bunurile și animalele domestice.

A.M.Ș.

ULTIMELE ORE ALE ORAȘULUI POMPEI

ROBERT ETIENNE

Publicistica istorică franceză s-a îmbogățit relativ recent cu o nouă revistă destinată marelui public: L'histoire. **„În vremea din urmă, metodologia muzei Clio cunoaște o considerabilă împrospătare, constată fondatorii ei, într-unul din primele numere. Noile cuceriri ale cercetătorilor nu parvin cititorului laic".**

Plecînd de la aceste premise, L'histoire, **revistă lunară editată de Editura Seuil, începînd din mai 1978 (în peste 100 pagini) și ajunsă la al 17-lea număr, are două ambiții mărturisite: 1) să prezinte ultimul stadiu atins de cercetarea istorică în Franța și în lume; 2) să publice articole vii, bine scrise, cu o bogată iconografie, care să îndemne la lectură.**

Cîmpul tematic al revistei este larg și variat. Găsim în ea articole despre Carol Temerarul, Ioana d'Arc și Napoleon, despre America precolumbiană și China dinastiei Ming, despre gladiatori și Wilhelm Cuceritorul, despre populatea Pacificului și înmormîntările în neolitic, despre crimele hitlerismului și hecatombele celor două războaie mondiale, precum și alte rubrici de o extremă varietate.

Din numărul 14 al revistei L'histoire, **oferim cititorilor noștri un articol[1] semnat de Robert Etienne, profesor universitar de istorie romană la Bordeaux, autorul unei cărți care a cunoscut un mare succes de librărie în Franța:** Viața cotidiană la Pompei, **apărută în 1966, tradusă și în românește, în 1970.**

Pompei, în urmă cu nouăsprezece secole. 24 august, anul 79, ora 10 dimineața. Spre groaza miilor de spectatori, care se află în tribunele amfiteatrului, Vezuviul începe să erupă. Cu un zgomot înspăimîntător, dopul de lavă care astupă hornul vulcanului sare în aer și pietre de o mărime nemaivăzută cad lîngă crater. Un mic oraș de provincie va începe să piară. În clipa următoare, țîșnește sub înaltă presiune magma bogată în gaze. Ea proiectează la mii de metri înălțime bucăți de lavă care se transformă în pietre ponce[2], cu porii mari și cad grămadă în jurul muntelui. Vîntul le împinge spre Sud-Est, către oraș. În curînd, Pompeiul va fi complet acoperit. După pietrele ponce, urmează o ploaie de cenușă nisipoasă, provenită din rocile smulse pereților hornului. În contact cu jeturile de vapori de apă, o parte din această cenușă se aglomerează. Între ora 10.15 și ora 13, drama se consumă în întregime. La Pompei dispare orice urmă de viață.

Cenușă și gaze asfixiante

Este ușor de imaginat panica spectatorilor din amfiteatru și a tuturor locuitorilor în tot acest timp. Ei se adăpostesc în pivnițe sub bolți, în *criptoportic*[3], în cămări așteptînd sfîrșitul coșmarului. Cei care fug trebuie să-și croiască drum printre *lapili*. Mulți mor asfixiați de emanațiile sulfuroase ce însoțesc ploaia de cenușă.

Agonia animalelor este la fel de dramatică ca aceea a oamenilor. În casa lui Vesonius Primus, cîinele a fost uitat legat cu un lanț în *atrium*. Prin deschiderea *compluviumului*, zgura se prelinge înăuntru. Atît cît îi îngăduie lanțul, animalul încearcă să se cațăre pe grămada — din ce în ce mai mare — de cenușă. Sfîrșit de efort, cade pe spate, se încordează apoi într-o ultimă zvîcnire și moare. În același timp, într-o altă casă, are loc o dramă oribilă: cîinele își sfîșie stăpînul.

[1] Subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

[2] Roci vulcanice de culoare cenușie sau albă, poroase și ușoare.

[3] Pentru termenii latinești, vezi glosarul anexat.

În casa Faunului, proprietarii unei alte locuinţe nu se pot hotărî să-şi părăsească bunurile. Stăpîna casei îşi adună în mare grabă bijuteriile cele mai de preţ şi se pregăteşte să fugă. Înspăimîntată de ploaia de cenuşă, se reîntoarce în *tablinum*. Scurt timp după aceea însă acoperişul cade şi o îngroapă pe nefericită, împreună cu comorile ei.

Ceilalţi locatari pier şi ei asfixiaţi în ascunzătorile lor.

Cei care locuiesc în casa lui Pansa au grijă să împacheteze operele de artă pe care doresc să le ia cu ei. Ajunşi în grădină, n-au încotro şi le aruncă într-un vas de aramă care se găsea acolo. Proprietarii reuşesc, totuşi, să se salveze. Patru chiriaşi însă se baricadează în casă şi mor asfixiaţi.

A. Cassius Libanus reuşeşte să fugă, dar soţia sa, care a întîrziat să îşi caute bijuteriile, însoţită de trei femei de condiţie modestă, moare în stradă, lîngă banii, oglinda şi giuvaerurile sale. Toţi locuitorii din acest cartier occidental au avut una şi aceeaşi intenţie: să fugă spre Herculaneum. Nebunie curată, pentru că norul de cenuşă împins de vînt îi ajunge din urmă şi torentul noroios acoperă şi acest oraş. Numeroşi locuitori ai Pompeiului sînt surprinşi de erupţie, în timp ce iau parte la un banchet funebru. Cîţiva se refugiază în mausolee, crezîndu-se la adăpost, ca, de exemplu, femeia cu copilul, care au fost găsiţi aici zdrobiţi sub coloane.

Vila lui Diomede are o galerie interioară luminată înspre grădină. Aici se păstrează, de obicei, amforele cu vin. Proprietarul, crezînd că boltile criptoporticului oferă un adăpost sigur, îşi aduce aici familia şi cei patrusprezece servitori. Soţia, cu gîtul şi încheieturile de la mîini încărcate de bijuterii, cu un copil în braţe, este însoţită de fiul şi de fiica sa, împodobită şi ea cu bijuterii de aur. Capul familiei are prevederea să depoziteze în criptoportic pîine, fructe şi tot felul de alte provizii, pentru a putea astfel rezista pînă la încetarea potopului de cenuşă. Bagă într-un sac din pînză zece piese de aur şi optzeci şi opt de argint. Şi, cu cheia în mînă, se îndreaptă, împreună cu un sclav, spre ieşire. N-ajung însă departe; chiar în prag, stăpîn şi sclav se prăbuşesc fără viaţă, pe stratul de cenuşă. Nici cei refugiaţi în criptoportic nu au o soartă mai bună. Sînt sufocaţi de cenuşă şi asfixiaţi de gazele nocive. O tînără fată încearcă zadarnic să-şi ascundă capul sub tunică.

Puţin mai departe, în Vila Misterelor (un edificiu decorat cu celebre picturi) s-au descoperit unsprezece corpuri: la primul etaj, trei femei care, prăbuşindu-se odată cu partea superioară a casei, au fost strivite sub dărîmături. Cei şase meşteri care executau lucrările de restaurare a vilei, adăpostindu-se la subsol, au murit acolo. O tînără a murit chiar lîngă uşa vilei. Portarul s-a ascuns într-o cămară îngustă, închisă ermetic, şi a pierit înăuntru.

În casa cunoscută sub numele de casa lui Meandru, locatarii se îngrămădesc în tablinum. Doi bătrîni şi doi adulţi se prăbuşesc lîngă intrare. Văzînd că lapilii au atins în atrium o înălţime de 2,50 m, sclavii de la etaj se hotărăsc să fugă. Unul dintre ei, ţinînd o lanternă de bronz în mînă, merge în capul şirului, urmat de ceilalţi nouă. Nu reuşesc decît să coboare scara de lemn. Mor între scară şi uşă. Două femei, care, dimpotrivă, preferă să se adăpostească la primul etaj, sînt îngropate sub acoperişul care cedează. În locuinţa din spatele casei, supraveghetorul sclavilor coboară în cămăruţa sa şi se ascunde sub perne. Moare din cauza gazelor nocive. Din mîinile crispate de agonie îi scapă o pungă din piele în care se află toată averea sa: două piese din aur, nouăzeci din argint şi treisprezece din bronz.

Mai norocos, P. Cornelius Tages trimite să i se aducă statuia Efebului din grădină, o înfăşoară în cîrpe şi fuge cu ea. În schimb, în casa preotului Amandus, nouă din membrii familiei nu reuşesc să ajungă nici pînă în stradă şi mor chiar în vestibul. În casa lui Paquius Proculus, şapte copii, care se adăpostesc în *exedru*, sînt îngropaţi de vii sub dărîmăturile primului etaj.

Atrium curte pătrată, centru principal al casei romane
Comitium loc de adunare pentru alegeri
Compluvium orificiu în mijlocul acoperişului atriumului, permiţînd strîngerea apei de ploaie
Criptoportic portic (galerie mărginită de o colonadă) subteran
Exedru construcţie semicirculară sau rectangulară care se deschidea spre un portic
Lapili mici pietre vulcanice
Palestră loc public, unde se practica gimnastica
Tablinum camera de primit oaspeţi în casa romană

O victimă ilustră: Pliniu cel Bătrîn

Nici clădirile publice sau religioase nu se dovedesc a fi un adăpost mai sigur decît casele particulare. Strînşi în jurul mesei pe care se află pîine, vin, păsări, ouă şi peşte, preoţii mănîncă. Îngroziţi de erupţie, încredinţează tezaurul templului unuia dintre ei. Îi dau în grijă sacul în care au îngrămădit banii de aur, statuetele, cupele. Oricît se grăbeşte însă nenorocitul nu ajunge mai departe de colţul străzii Abundenţei. Se prăbuşeşte şi conţinutul sacului se împrăştie pe jos. Doi dintre însoţitorii săi sînt striviţi în cădere de o bucată din colonada forumului triunghiular. Ceilalţi mor asfixiaţi lîngă o scară, în spatele bucătăriei. Un altul, încercînd să găsească o ieşire, sparge cu toporul doi pereţi. Se prăbuşeşte în faţa celui de-al treilea. Cazarma gladiatorilor se transformă

pentru ocupanții ei într-o capcană a morții. Doi dintre gladiatori, puși în lanțuri în acel moment, pier fără ca nimeni să se preocupe de soarta lor. Șaizeci și trei de persoane mor în diferitele camere ale cazărmii în care s-au adăpostit. Printre ele, o nobilă din Pompei, purtînd niște bijuterii superbe — colier de smaralde, cercei, brățări — venită să-și exprime probabil admirația față de unul dintre eroii din arenă.

În *palestră*, cei pe care porticul nu i-a zdrobit în cădere se prăbușesc în cenușa fierbinte care acoperă curtea: un chirurg purtîndu-și trusa și un atlet tînăr, cu flaconul cu ulei. Cei care s-au refugiat în camerele de serviciu își găsesc moartea pe loc.

Nici cei care încearcă să fugă spre porțile meridionale nu reușesc să scape. Cîțiva dintre ei sînt striviți, chiar în forum, de coloanele care se prăbușesc. Pe ulița Scheletelor s-au găsit șapte corpuri. Printre ele și al unei femei însărcinate. Întîrziind pentru a-și aduna bijuteriile, argintăria și banii și ca să-și încuie casa cu cheia, n-a ajuns mai departe și s-a prăbușit în cenușă pe uliță. Nu departe de ea s-au găsit corpurile unei femei și al unei fete de patrusprezece ani. În anul 1962, lîngă poarta Nuceria, s-au descoperit treisprezece morți. Trei familii care se adăpostiseră în aceeași casă. La un moment dat, cei treisprezece încercaseră să iasă. În față mergea un sclav, purtînd pe umăr un sac cu provizii pentru drum. El a căzut doborît atît de greutatea sacului, cît și de forța cu care sufla vîntul. În spatele lui, doi băieți ținîndu-se de mînă, urmați de membrii uneia din cele trei familii: mama, tatăl și o fetiță. Femeia a căzut în genunchi. Ca să se ferească de vaporii ucigători, ținea la gură o bucată de stofă. Bărbatul în vîrstă, care încheia șirul, a alunecat. S-a încordat disperat, sprijinindu-se în brațe, a încercat să se ridice și să vină în ajutorul alor săi, spre care și-a îndreptat ultima privire.

Pliniu cel Tînăr (care avea pe atunci 17 ani) descrie panica locuitorilor din Misenum, aflat la cîțiva kilometri de locul catastrofei. La 25 august, a doua zi după erupție, ei își părăsesc casele, pe pereții cărora au apărut crăpături. Fug pe drumuri care li se surpă sub picioare, în timp ce norii le ascund privirii orașul Capri și Capul Misenum. Soarele nu se mai vede. Fugarii cred că se apropie sfîrșitul lumii. În curînd însă vîntul împrăștie norul de cenușă și se face din nou lumină. Pliniu cel Tînăr se poate reîntoarce la Misenum, acoperit ca de zăpadă, cu un strat gros de cenușă. Nu pățesc nimic nici el, nici mama sa, nici prietenii lor. Dar unchiul său, Pliniu cel Bătrîn, amiralul flotei din Misenum, moare asfixiat. Plecat cu un vas rapid în ajutorul proprietarilor din Herculaneum, amiralul nu reușește la 24 august, orele 16, să se apropie de mal, într-atît este de puternic torentul noroios care înnecă complet orașul. La ora aceea, Pompei este deja îngropat sub un strat gros de cenușă. Lui Pliniu cel Bătrîn nu-i mai rămîne decît să se refugieze la Stabies, la prietenul său Pomponianus. Noaptea, ploaia de cenușă se întețește, mișcările seismice se repetă. În dimineața zilei de 25 august, Pliniu părăsește în fugă vila lui Pomponianus, care amenință să se prăbușească. Ca să se apere de ploaia de pietre ponce, Pliniu și prietenii săi își pun pe cap perne, pe care le fixează cu fețe.

Villa din Oplontis

În centrul actualului oraș italian Torre Annunziata (vechiul Oplontis), a fost recent descoperită o „villa" asemănătoare cu cele din Pompei. Cele două orașe se aflau la mică distanță unul de celălalt.

În acea zi funestă a anului 79, cînd erupția Vezuviului a distrus numeroase așezări și a îngropat multe vieți omenești, clădirea era nelocuită de către stăpînii ei. Au fost găsite numai două corpuri, probabil ale muncitorilor sau ale unor servitori. Villa aparținea Popeei-Sabina, faimoasa soție a împăratului Nero. O inscripție de pe o amforă, „Secundo Popeea", întărește această ipoteză. Popeea trimitea vasul lui Secundus, și cine altul ar fi putut trimite un dar, dacă nu proprietarul? De asemenea, pe unul dintre pereți se află o inscripție: „Traconus mnesteis Berillos" (Traconus, amintește-ți de Berilios); or Berillos era un libert al lui Nero.

Clădirea dispunea de încăperi mai numeroase și mai mari decît ale locuințelor romane obișnuite. Era o locuință bogată, somptuoasă în care palpita o viață fericită, lipsită de griji, plină de plăceri, în care se discutau politică, comerț, filozofie, se făceau tranzacții. Marea sa piscină, grădinile interioare, serviciile igienice impecabile, micile încăperi pictate sînt o vie mărturie a unei existențe senine, întrerupte brusc.

Ce știm despre orașul Oplontis? Nici unul din scriitorii antici nu amintește despre această localitate. Și totuși, Oplontis a existat. Unica mărturie a existenței sale este Tabula Peutingeriana. Pictată pe pergament în cinci culori, în sec. XI, aceasta este copia unei hărți din sec. III, care trasează drumurile romane de pe coastele Britaniei în India și din Africa pînă la Roma. Ea a fost descoperită în sec. XV de cărturarul german Conrad Peutinger, de unde a luat și numele. Originalul roman a fost desenat, fără îndoială, după imensa hartă a întregii lumi, executată în piatră, care exista după cît se pare în Piața Forumului. Pe Tabula Peutingeriană, numele Oplontis este foarte vizibil și orașul poate fi localizat pe teritoriul actualului Torre Annunziata.

Viitorul poate ne va aduce mai multe dovezi în sprijinul existenței acestui oraș, despre care pînă acum nu se știa nimic și care a dispărut odată cu Pompei, în cataclismul din 79.

Nicolae N. RĂDULESCU

Nu pot însă ieși în larg pentru că marea este furioasă. Mor asfixiați pe mal, din cauza fumului și a vaporilor de sulf.

Pliniu cel Bătrîn este un mort ilustru[1]. Dar cîte dispariții anonime, cîte destine sfărîmate, pe care secolele le-au îngropat în uitare, în această regiune care și-a păstrat atîta timp secretele... Abia în 1763, datorită unei inscripții care s-a descoperit, CIVITA (cetatea) și-a redobîndit identitatea și a redevenit Pompei. Ce știm noi însă astăzi despre acest oraș îngropat și despre locuitorii lui?

Cutremurul de pămînt din 62

Recunoaștem vatra satului primitiv al oscilor (veche populație din Italia Centrală), sat de pescari și de agricultori, după dispoziția dezordonată a rețelei de drumuri, pe care nici grecii, nici etruscii, nici romanii nu au reușit să o corecteze. Despre dominația greacă, într-o primă perioadă, între 760 și 740 î.e.n., ne vorbește templul doric, aflat pe o terasă din apropierea căilor de acces spre port. De la 524 la 474 î.e.n., negustorilor greci le urmează ocupanții etrusci. Pompei este introdus în orbita orașului maritim Cumae, etruscii căutînd în provincia Campania o ieșire spre Marea Tireniană. Dominația lor nu durează decît cincizeci de ani și, între 474 și 424 î.e.n., Pompeiul este din nou grecesc. Grecii sînt cei care ridică un zid, grupuri de case *(insulae)*, lungi și înguste, care se înscriu într-un romb.

Perioada samnită care urmează marchează profund Pompeiul. Samniții, țărani primitivi din Abruzzi și din Calabria, cuceresc fără milă pămînturile fertile din Campania. O ramură a lor se stabilește în cîmpia bogată *(campus)*, de la care li s-a tras și numele: campani. Aceștia ocupă și orașul Pompei și astfel nu întîrzie să facă cunoștință cu Roma cea puternică, care căuta ieșire la mare spre Sud. La sfîrșitul sec. IV î.e.n., Pompei este vasal Romei, dar își păstrează încă fizionomia samnită. El rămîne un oraș de trafic comercial și militar. Un oraș deschis influențelor romane și grecești.

În martie 90 î.e.n., toată Campania se revoltă împotriva Romei. În iunie, generalul roman Sylla asediază orașul. Vara îi bombardează zidurile cu ghiulele mari de piatră, pe care este scris numele său. Pompeiul nu mai are decît o singură soluție: să se predea. Aceste evenimente au loc în perioada cuprinsă între vara și toamna anului 89 î.e.n. De acum Pompeiul samnit, Pompeiul războinic încetează să mai existe. Rămîne numai Pompeiul roman, Pompeiul pașnic.

Orașul cunoaște o viață calmă, de bunăstare, într-o Campanie pe care Sylla o colonizează, începînd din 80 î.e.n., cu soldații săi credincioși. El rămîne fidel trecutului său. Păstrează, chiar cînd nu mai folosește la nimic, zidul de protecție ce-l înconjură. Creșterea numărului populației determină o acută criză de locuințe. Patricienii încep să-și ridice case, caracterizate printr-o arhitectură de avangardă. Nevoia de aer și de lumină, preferința pentru viața în mijlocul naturii se regăsesc la pături tot mai largi ale populației. Pompeienii profită de binefacerile civilizației romane: construiesc temple, terme, teatre, amfiteatre, palestre.

La 5 februarie 62 e.n., Pompeiul este epicentrul unui mare cutremur. Febrila activitate de construcție este întreruptă brusc. Arcuri de triumf, temple și porți sînt distruse. Nimic nu-i descurajează însă pe locuitori. Seneca consacră cartea VI din *Queastiones naturales* tocmai unui astfel de cataclism, cu dorința de a liniști spiritele, deoarece multă vreme încă Pompeiul nu este decît ruine. Totuși, pompeienii se apucă, plini de curaj, să reînvie cetatea. Dar ritmul reconstrucției se desfășoară lent. Unele prăvălii nu încep să fie reparate decît în 73 sau chiar în 75. În 79 există încă case în care reparațiile abia au început. În perioada aceasta, locuitorii bogați se retrag în casele lor de la țară. Restul populației trebuie să trăiască în locuințe improvizate, din lemn, sau provizoriu amenajate în casele sinistrate, întărite cu stîlpi din lemn. Locuințele acestea servesc de adăpost și țăranilor veniți în număr mare, pentru a participa la lucrările de reconstrucție. Se acordă din ce în ce mai multă importanță vieții comerciale, iar mîna de lucru a meșteșugarilor și a lucrătorilor este foarte prețuită. În același timp, sporește numărul păturii nevoiașe a locuitorilor din Pompei.

Toate acestea sînt date importante pentru cel care vrea să cunoască Pompeiul, așa cum era el cînd a fost acoperit de lavă, în anul 79: un oraș în plină reconstrucție. Nici un monument civil sau religios din forum nu fusese terminat; piața centrală era nepavată, postamentele pe care trebuiau să se ridice statuile personalităților de seamă își așteptau plăcile de marmură. Capitoliul în ruină, bazilica cu colonada căzută, curia abandonată, *comitiumul* gol, edificiile neterminate. Acesta era spectacolul dezolant pe care locuitorii Pompeiului îl aveau în fața ochilor zi de zi. Spectacol identic cu cel pe care îl contemplăm noi astăzi: ruina impunătoare a unui ansamblu arhitectural, care între anii 62 și 79 nu fusese încă ridicat în întregime. Aprovizionarea cu apă a orașului nu era nici ea bine organizată. Restabilirea economiei după cutremurul din 62 era lentă și limita mijloacele financiare destinate reconstrucției.

De fapt, în 79, Pompeiul era în primul rînd un oraș distrus, în reconstrucție. Un oraș părăsit de o bună parte din aristocrația sa tradițională și invadat de o mulțime de oameni sărmani care lucrau, de multe ori în condiții dificile, pe un imens șantier. Un oraș ca toate celelalte din Campania.

În românește de
Ana-Mihaela MINOIU

---

[1] Caius Plinius Secundus (Pliniu cel Bătrîn) a scris un tratat despre oratorie *(Studiosus)* și o lucrare în opt cărți despre *Incertitudinile limbajului*, dar cea mai importantă operă a sa este *Istoria naturală*, concepută ca o enciclopedie, o adevărată sinteză a cunoștințelor epocii. În 79, Pliniu cel Bătrîn avea 55 ani.

ÎNȘELĂTOAREA LINIȘTE DINAINTEA FURTUNII

Început de veac XX. În principalele capitale europene se desfășoară o asiduă activitate diplomatică. După o tentativă nereușită de alianță cu Germania, oamenii politici britanici își îndreaptă privirile spre Franța[1]. Discuțiile sînt de durată, interesele divergente ale celor două mari puteri fiind greu de împăcat. După trei ani, în aprilie 1904, ca urmare a semnării acordului anglo-francez, se pune baza unui nou bloc imperialist, Antanta Cordială, pe lîngă cel mai vechi — Tripla Alianță — constituit din Germania, Austro-Ungaria și Italia (mai 1882). Dar mai bine să-l lăsăm, în continuare, pe scriitorul André Maurois, să evoce crearea noii coaliții a marilor puteri și ciocnirile dintre cele două blocuri politico-militare rivale, care vor duce în final la declanșarea primei conflagrații mondiale.

Antanta demarează

ANDRÉ MAUROIS,
membru al Academiei Franceze

Dinspre partea fanceză, Chamberlain avea să întîlnească un partener dispus întru totul să-i urmeze avansurile. Delcassé[2] era un om politic de o factură cu totul aparte. Încă de cînd intrase în guvern, el se consacrase Afacerilor Externe, Coloniilor și Marinei. Urmărind cu tenacitate o operă pe care o considera de importanță capitală [alianța cu Marea Britanie] el i-a dedicat întreaga sa activitate.

Delcassé își fixase două obiective: cîștigarea de aliați și extinderea Imperiului francez în Africa. Ajutat de Barrère[3], Delcassé a stabilit, în 1900, relații mai strînse cu Italia. Începînd din 1898, ba chiar și în cursul incidentu-

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1979.

[2] Téophile Delcassé (1852-1923), om politic francez, ocupă primul post ministerial în 1893. În iunie 1898 devine ministrul Afacerilor Externe, portofoliu pe care-l menține, succesiv, în șase cabinete — pînă în iunie 1905. Unul dintre creatorii Antantei Cordiale.

[3] Camille Barrère (1851-1940), între 1897 și 1924 ambasadorul Franței la Roma.

lui de la Fashoda[1], pe ministrul de Externe l-a preocupat posibilitatea unei înţelegeri franco-engleze. Pentru a o pregăti a trimis la Londra pe unul dintre cei mai buni diplomaţi: dl. Paul Cambon[2].

Seria misiunilor, încredinţate acestuia de către Delcassé, a început prin prezentarea, la Londra, lordului Salisbury, a unui proiect de delimitare a zonelor de influenţă engleze şi franceze în Africa Centrală. Tratativele în această problemă s-au încheiat repede şi cu un succes deplin. Dl. Cambon a sugerat ideea că şi alte numeroase probleme litigioase ar putea fi rezolvate în acelaşi spirit amical. Lordul Salisbury a clătinat din cap surîzînd: „Dl. Delcassé şi actualul dv. guvern îmi inspiră cea mai deplină încredere; dar, în cîteva luni, guvernul nostru va fi probabil răsturnat iar cel ce va veni va proceda invers decît noi. Nu, trebuie să mai aşteptăm puţin". La Palatul Buckingham, cu prilejul dineului din 8 februarie (1902), Cambon a fost aşezat lîngă rege, care i-a spus: „Lansdowne [ministrul de Externe care i-a succedat lordului Salisbury] mi-a arătat proiectul dumneavoastră; este excelent, trebuie să perseveraţi în această direcţie. Am vorbit despre asta şi cu prinţul de Walles. Puteţi să discutaţi proiectul şi cu el".

Era în perioada în care, negocierile cu Germania eşuînd definitiv, anumiţi oameni politici englezi, în special Chamberlain, înşelat în aşteptările sale de Bülow, intenţionau să trateze cu Franţa. La 28 februarie 1902, baronul Eckardstein, însărcinatul cu afaceri al Germaniei, a observat că, după dineu, la Marlborough House, Chamberlain şi Cambon s-au îndreptat către o masă de biliard. Urmărindu-i, diplomatúl german şi-a notat că aceştia au avut o vie discuţie timp de 28 minute. „Fireşte că nu mi-am putut da seama de conţinutul conversaţiei dar am înregistrat cuvintele Maroc şi Egipt. De îndată ce ambasadorul Franţei s-a despărţit de Chamberlain, m-am dus să vorbesc cu el. S-a plîns de atitudinea presei germane faţă de el: «M-am săturat pînă peste cap de un asemenea tratament... Nu mai poate fi vorba de o cooperare între Anglia şi Germania»". Pe cînd Eckardstein se pregătea să plece, regele i-a spus: „Franţa ne solicită mai mult decît oricînd să ne înţelegem cu ea. Va fi, probabil, mai bine, pentru a pune capăt diferendelor, să ajungem la această înţelegere... Anglia nu doreşte decît pacea, stabilitatea şi posibilitatea de a trăi în relaţii prieteneşti cu toate celelalte ţări". Eduard i-a oferit lui Eckardstein o havană groasă şi un *whisky and soda*; părea a fi într-o dispoziţie excelentă. Eckardstein şi-a băut paharul şi şi-a fumat ţigara în silă, dîndu-şi seama de ironia cu care era tratat. Chiar în aceeaşi seară, Chamberlain, reîntors acasă, îi relata fiului său Austin, frecîndu-şi mîinile: „Cred că putem începe negocierile cu Franţa. Am vorbit cu Cambon despre Maroc. Ochii îi străluceau şi nu mi-am imaginat că francezii acordă acestei chestiuni o asemenea importanţă. Vom putea, probabil, să lichidăm ipoteca egipteană, în schimbul Marocului".

Fără să o ştie, raţionamentele sale coincideau în această privinţă cu cele ale lui Delcassé. Dar nici unul din cei doi oameni de stat n-ar fi putut, în împrejurările respective, să obţină adeziunea colegilor săi din guvern, şi cu atît mai puţin a opiniei publice din ţările lor. Una din nenorocirile ce bîntuiau Europa în acele vremuri era imaginea falsă pe care marile naţiuni şi le formaseră, unele despre celelalte. Anglia, surprinsă de bătălia dintre partidele politice stîrnită de afacerea Dreyfus[3] în Franţa, nu avea încredere nici în stabilitatea politică şi nici în puterea acesteia. Franţa, încă înfierbîntată de afacerea Fashoda, nu credea în bunacredinţă a Angliei. Şi, mai ales, guvernul său nu voia ca, în schimbul unei prietenii nesigure, să primejduiască alianţa cu Rusia. Anglia şi Rusia, de o jumătate de secol, se observau cu o suspiciune reciprocă.

De aceea, în ciuda viei dorinţe care-l anima pe Delcassé, şi mai ales pe Cambon, de a urni din loc negocierile, acestea, iniţiate de mai multe ori în cursul anului 1902, ajungeau de fiecare dată să se împotmolească. O altă cauză a impasului era atitudinea diplomaţilor francezi din Maroc,

[1] Îndepărtaţi de englezi din Egipt, colonialiştii francezi încearcă să-şi ia revanşa în bazinul Nilului superior. Expediţia căpitanului Jean Baptiste Marchand, plecînd din Congo francez (iulie 1896), atinge Nilul în toamna lui 1898, ocupînd Fashoda cu 109 soldaţi şi 8 ofiţeri. Scurt timp după aceea pe Nil apare un prim eşalon englez format din 3 200 oameni, comandaţi de generalul lord Herbert Kitchener. Sub o astfel de presiune, evacuarea fortului şi pierderea poziţiei pe Nilul superior de către francezi a fost inevitabilă.

[2] Paul Cambon (1843-1924), diplomat de carieră, ambasadorul Franţei în Anglia între 1898 şi 1920.

În p. 49: *preşedintele Laubet îl primeşte la Paris pe Eduard VII (mai 1903)*

Wilhelm II la bordul navei „Regele Albert" (martie 1904)

[3] Proces celebru intentat ofiţerului francez Alfred Dreyfus la sfîrşitul sec. XIX. Acuzat şi condamnat pentru spionaj (1894), a fost graţiat (1899) şi reabilitat (1906). Procesul a divizat Franţa în două tabere.

care vedeau în fiecare act ostil al sultanului o dovadă a perfidiei guvernului englez. Realitatea era că, dimpotrivă, Nicolson, ministrul englez în Maroc, nu contenea (faptul se poate constata citindu-i corespondența) să-i sugereze sultanului un acord cu francezii. Iritat de neghiobia colegilor săi din Maroc, Cambon dorea un acord cu englezii în chestiunile marocane. „În această problemă — susținea el față de lordul Lansdowne — trebuie să discutăm cît se poate de temeinic, să ne spunem și unii și ceilalți pretențiile, să ne punem de acord asupra intențiilor noastre; altfel, vom fi la discreția oricărui incident care s-ar ivi"

Eduard VII farmecă Parisul

În cursul sărbătorilor din iarna 1902-1903 tratativele s-au întrerupt. De altfel, însuși Delcassé începuse să tergiverseze lucrurile întrucît acordul franco-spaniol în problema marocană nu era încă perfectat. În acest timp, prin eforturile unor oameni ca Sir Thomas Barclay, opinia publică din Anglia și Franța se arăta favorabilă unei apropieri; dar naționaliștii francezi manifestau, în continuare, o ostilitate violentă față de Marea Britanie. La 2 februarie, 1903, *Times* a fost primul ziar care a anunțat că Delcassé a propus un proiect de reglementare a tuturor litigiilor dintre cele două țări privind Africa de Nord, precizînd însă că ministrului francez nu i se dăduse încă nici un răspuns. În martie același an, regele Eduard a luat personal inițiativa unui demers, destinat a recuceri masele populare franceze.

Iată ce-i scria în acest sens Cambon lui Delcassé la 25 martie 1903: „Tocmai acum lordul Lansdowne m-a informat că regele ține foarte mult să-l întîlnească pe președintele Republicii franceze. L-am întrebat pe secretarul de Stat pentru Afacerile Externe dacă crede că regele se va limita la o simplă vizită sau va accepta cu plăcere, din partea președintelui, o invitație la un dejun sau la un dineu? Lordul Lansdowne mi-a răspuns că-i este ușor să afle ce anume va fi mai agreabil suveranului său și că mă va informa confidențial. A adăugat că, după aprecierea lui, preferințele regelui vor înclina pentru un dejun intim la Elysée, împreună cu președintele Consiliului de miniștri și cu dumneavoastră...".

Regele a cerut să fie primit „pe cît de oficial este cu putință". Îndrăzneț proiect, pentru că era greu de prevăzut ce primire îi va face Parisul. Eduard a sosit în capitala

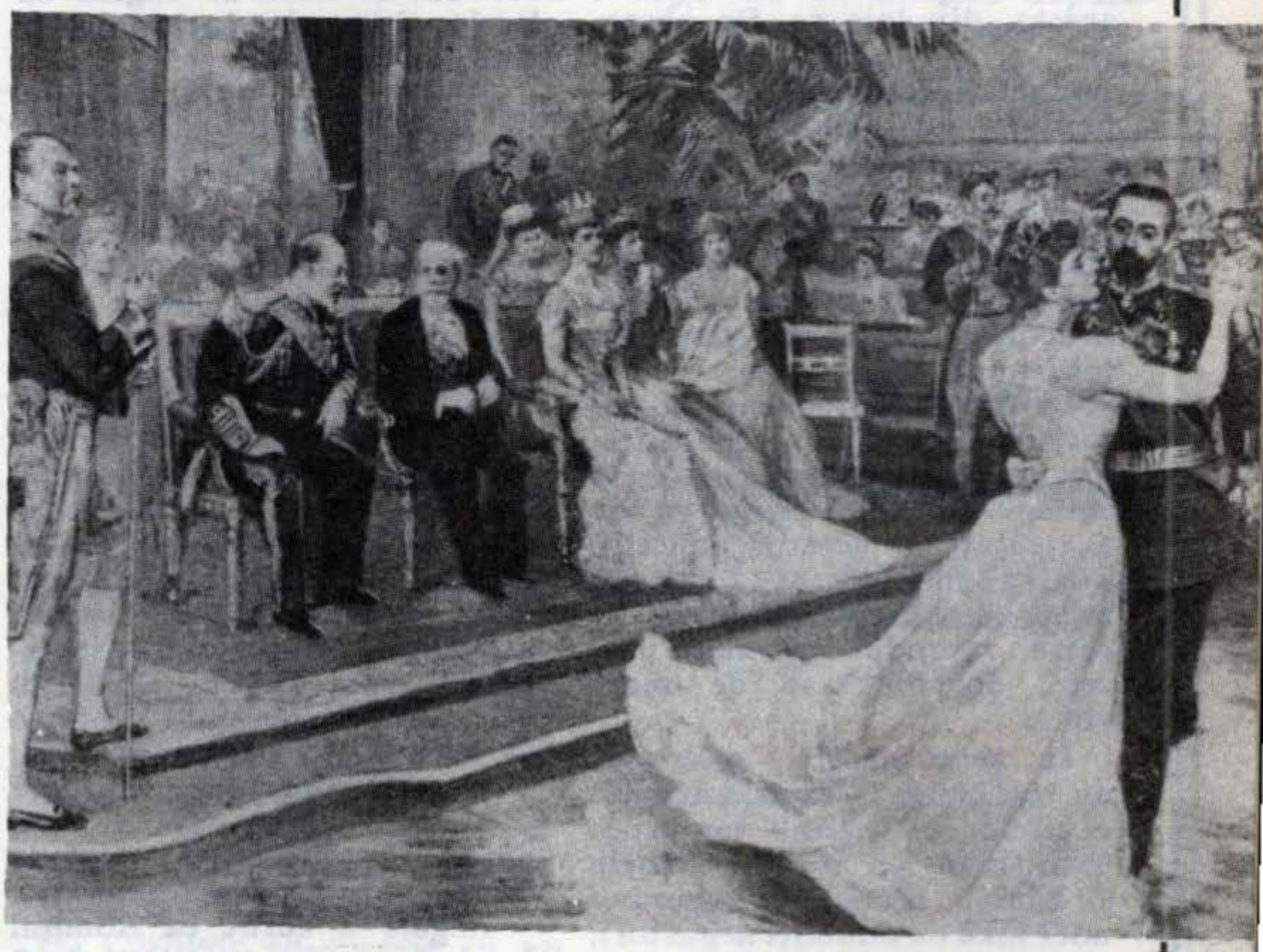

Președintele Franței și regele Angliei, la balul de la Palatul Buckingham

Franței la 1 mai 1903. Domnul Loubet[1] i-a ieșit în întîmpinare la Gara Bois de Boulogne. În acea zi, prima pagină a cotidianului [naționalist] *Patrie*, portretul regelui Angliei apărea încadrat de cele ale lui Marchand[2], Krüger[3], Ioana d'Arc[4] și conetabilul Richemont[5]. La trecerea trăsurii în care se afla regele, mulțimea, batjocoritoare, striga: „Trăiască burii! Trăiască Rusia! Trăiască Marchand!", spre marea încurcătură a lui Delcassé, a cărui caleașcă urma imediat după echipajul oficial. Unul din însoțitorii lui Eduard VII i s-a adresat suveranului: „Francezii nu ne iubesc". Monarhul, cu obișnuitul său bun-simț, răspunse: „De ce ne-ar iubi?" El afișa o mină bine dispusă, salutînd în dreapta și în stînga. Repartizați în trăsuri alături de membrii suitei engleze, demnitarii francezi se străduiau să le abată atenția, discutînd verzi și uscate și semnalîndu-le britanicilor saluturile și batistele fluturînde, puține la număr de altfel.

Seara, Eduard a asistat, la Théatre-Français, la reprezentația cu piesa *Celălalt pericol* scrisă de Maurice Donnay[6]. La sosire, în fața teatrului, din mulțime s-au auzit fluierături. Domnului Crozier, directorul protocolului francez, care a doua zi s-a interesat cu oarecare sfială asupra impresiilor din seara precedentă, regele i-a spus: „Mi se pare că am auzit cîteva fluierături... Dar nu... N-am auzit nimic... N-am auzit

---

[1] Emile Loubet (1838-1929), om politic francez, președintele Republicii între 1899-1906.

[2] Este vorba de căpitanul Marchand care cucerise Fashoda.

[3] Paul Krüger (1825-1904), președintele Republicii Transvaal, care și-a apărat cu arma în mînă țara între 1898-1902 împotriva englezilor.

[4] Ioana d'Arc (1412-1431), eroină franceză a războiului anglo-francez de 100 ani (1337-1453).

[5] Conetabilul Richemont (1393-1458), unul din cei mai viteji generali ai lui Carol VII, a condus luptele împotriva englezilor în Războiul de 100 ani.

[6] Maurice Donnay (1859-1945), dramaturg francez.

nimic". În sală, publicul a păstrat o atitudine glacială. În cursul pauzei, regele și-a părăsit loja și s-a plimbat prin foaier. Bonomia sa i-a obligat, treptat, pe spectatori să admită că lipsa lor de curtoazie era jenantă. A doua zi seara, după trecerea trupelor în revistă la Vincennes și participarea la cursele de la Longchamps, regele a participat la un spectacol de operă. Un funcționar intrepid a plasat, în sală, printre oficialități, pe prietenii personali ai regelui; acesta, din loja sa, i-a observat și i-a arătat domnului Loubet. Spectacolul a fost strălucitor, iar primirea publicului mai caldă. A treia zi, la dineul de la Elysée, cînd s-a toastat, suveranul a spus: „Am cunoscut Parisul începînd din copilărie; am revenit aici de nenumărate ori, admirînd întotdeauna frumusețea acestui oraș unic și inteligența locuitorilor săi". Apoi a vorbit despre prietenia dintre cele două țări și despre dorința lui de dezvoltare a acestei amiciții. Toastul, improvizat, rostit de rege cu căldură, a fost, firește, reprodus de toate ziarele, dovedindu-se de mare efect.

În ziua plecării, mulțimea nu mai striga „Trăiască burii!" ci „Trăiască regele!" iar privitorii luau cu asalt scaunele și băncile oferite în schimbul unei taxe de anumiți negustori, pentru a vedea mai bine pe „suveranul tuturor englezilor...".

Cu președintele Loubet regele a purtat o convorbire politică, dîndu-i dreptate asupra rolului Franței în Maroc; apoi, a vorbit fără consideratie, despre „ilustrul său nepot" [kaiserul Wilhelm]. Marchizul de Soveral, un prieten portughez al suveranului, i-a comunicat președintelui, fără îndoială îndeplinind o misiune regală: „Dacă dv. domnule președinte, ați dori-o, ați putea înlesni apropierea a două mari imperii: Marea Britanie și Rusia...". Loubet se temea însă ca nu cumva să-i neliniștească pe ruși. A răspuns că soarta nu trebuie forțată, și că, de altfel, regele Eduard și împăratul Nicolae erau, ei înșiși, suficient de avizați în această chestiune pentru a aștepta momentul propice.

Curînd, dl. Loubet a fost invitat, la rîndul său, să facă o vizită în Anglia. Iată ce îi scria în legătură cu aceasta Cambon lui Delcassé: „Revenind la Londra am găsit orașul foarte entuziasmat de călătoria pe care o va întreprinde aici președintele. Lordul-primar, lîngă care am stat la un banchet, mi-a vorbit tot timpul despre această vizită. Trebuie să vă informez că, atunci cînd lordul-primar primește un șef de stat, uzanțele cer ca demnitarul englez să fie înnobilat. Vă închipuiți cît ține la aceasta".

Pentru a conferi voiajului un caracter politic, s-a hotărît ca Delcassé să-l însoțească pe președinte, iar una din dimineți să fie rezervată convorbirilor dintre miniștrii de Externe ai celor două țări.

„Veți avea două ore întregi pentru a discuta între patru ochi, îl înștiința Cambon pe Delcassé; gîndesc că vă va ajunge... Seara, la Ambasadă, consider ca, la masă, dv. să luați loc între lordul Lansdowne și domnul Chamberlain; aceasta deoarece la ora actuală, Chamberlain înseamnă guvernul Angliei. Mai știm că, sătul de germani, dorește să treacă de partea noastră. În aceste împrejurări, cu care poate nu o să ne mai întîlnim niciodată, protocolul trebuie sacrificat în favoarea politicii".

Regele a cerut ca domnul Loubet să fie întrebat dacă binevoiește, măcar o singură dată, să poarte pantaloni scurți și ciorapi lungi, pentru ca suveranul să-i poată conferi Ordinul Jartierei[1]. Președintele a răspuns că este prea bătrîn pentru a adopta o asemenea ținută, rugîndu-l pe suveran să-l ierte dacă declină, în același timp, atît pantalonii scurți cît și „Jartiera".

Eduard s-a ocupat personal, așa cum îi plăcea să o facă, de toate amănuntele recepției. Populația engleză a făcut oaspeților o primire de o amabilitate atît de exuberantă încît cei încrezători în legenda impasibilității engleze au rămas total surprinși. „Deși ne aflam la Londra, englezii se comportau ca oamenii din „Sudul Franței", avea să spună mai tîrziu unul dintre vizitatori, Fallières[2]. Pe pînze mari, întinse de-a curmezișul străzilor, se putea citi: Welcome to Mr. Loubet! (Bun venit d-lui Loubet!), cîte odată chiar, pentru a exprima un plus de simpatie, textele erau scrise în franceză. Așa s-a făcut că, prin cunoașterea aproximativă a limbii franceze, urarea „Long live the President!", (Viață lungă președintelui!) a devenit... „Trăiască lungul președinte!". Mulțimii i-a plăcut chipul blînd al d-lui Loubet. Se puteau auzi oamenii din popor spunînd: „He's a dear old man, a decent bloke... Just a nice little man in a silk hat"[3].

La dineul oferit în Palatul Buckingham s-a vorbit despre legăturile de prietenie existente între cele două țări. După care, regele, l-a întrebat pe președinte dacă dorește să deschidă, împreună cu regina, balul, Maiestatea Sa și ducesa de Connaught alcătuind perechea de vizavi. Vădit înspăimîntat, dl. Loubet a întrebat dacă nu putea fi înlocuit în acest dans de ambasadorul său. Așa s-a făcut că regina a dansat cu dl. Cambon. În timpul cadrilului, dl. Combarieu, secretar general la Președinția Republicii, vorbea prin gesturi cu lordul Roberts[4], care nu cunoștea nici un cuvînt francez, iar președintele Loubet îl felicita pe lordul Rosebery pentru cartea sa *Cromwell*, pe care n-o citise. Antanta Cordială începea să se profileze.

Zarurile sînt aruncate

Conform programului pus la punct de Cambon, la 7 iunie 1903, ora 9.30, lordul Lansdowne l-a primit pe Delcassé. Trebuie observat că, din clipa în care cei doi miniș-

---

[1] Ordin cavaleresc instituit în 1346 sau 1347 de regele Eduard III. Insigna acestui ordin se poartă pe genunchiul sting.

[2] Armand Fallières (1841-1931), om politic francez, președintele Republicii (1906-1913).

[3] Un bătrînel cumsecade, un individ respectabil... Un omuleț simpatic, care poartă joben .

[4] Lord Frederick Sleigh Roberts (1832-1914), feldmareșal englez; a comandat trupele engleze împotriva burilor.

tri s-au decis să rezolve disensiunile dintre țările lor, ei și-au dat seama că aceste litigii erau neînsemnate în raport cu avantajele care ar fi rezultat din încheierea unui acord. Delcassé a trecut fără ezitare de la gîlcevile neînsemnate la problemele esențiale, printre care aceea a Marocului. Franța nu dorea să facă din această țară o colonie și nici nu intenționa să se debaraseze de sultan; dimpotrivă, aprecia că este mult mai practic pentru ea să-l păstreze, decît să instaleze acolo o administrație franceză. Lordul Lansdowne s-a declarat dispus ca Anglia, în schimbul unor avantaje obținute în Egipt, să încredințeze francezilor pacificarea Marocului. Aceasta cu condiția respectării a trei clauze: *1)* să fie consultată și Spania; *2)* porturile marocane să rămînă deschise pentru comerțul internațional; *3)* Tangerul[1] să devină zonă internațională.

Spre marea surpriză a lordului Lansdowne, căruia îi era greu să creadă că Franța ar putea acorda Marocului aceeași importanță pe care el însuși o acorda Egiptului, Delcassé a răspuns că era pe deplin de acord cu rezolvarea de ansamblu a problemelor africane și că Egiptul făcea parte dintr-o asemenea reglementare. El a adăugat că totul va fi destul de ușor de rezolvat dacă se va trata, concomitent, chestiunea marocană cu cea egipteană. Marile tratative fuseseră declanșate...

Succesul întîlnirii franco-engleze i-a displăcut împăratului Wilhelm. Cu ocazia regatelor de la Kiel[2], kaiserul s-a întîlnit cu atașatul naval francez, pe care l-a pus în gardă în privința diplomației engleze. Între timp, negocierile franco-engleze înaintau destul de greu. Renunțarea Angliei la influența ei în Maroc nu li se părea francezilor o compensație suficientă. Căci dacă englezii urmau să aibă mînă liberă în Egipt, francezii, pentru a fi în aceeași situație în Maroc, trebuiau să obțină consimțămîntul Spaniei și al altor țări europene.

Poate că aceste dificultăți l-ar fi împiedicat pe lordul Lansdowne să continue tratativele. Ministrul englez era însă incitat de lordul Cromer, reprezentantul Angliei în Egipt. Acesta rămăsese uimit și încîntat să descopere că, în cele din urmă, francezii erau gata să renunțe la Egipt. De aceea, Cromer aprecia că trebuia să se profite de o asemenea situație, despre care gîndea că n-ar putea să dureze prea mult. În tot cursul iernii 1903, Cromer l-a cicălit pe lordul Lansdowne, să continue tratativele. Cromer a împins dorința de reconciliere pînă acolo încît a schimbat numele localității Fashoda, în Kodok[3]. Cînd, în cele din urmă, în aprilie 1904, acordul a fost semnat, Cromer a remarcat, pe bună dreptate: „Originea adevărată a Antantei Cordiale se găsește în rezolvarea situației specifice din Egipt".

Convenția din 1904 n-a fost decît un acord colonial dar el a constituit un model perfect de rezolvare a litigiilor, întrucît a satisfăcut ambele părți. Fiecare guvern a făcut concesii; dar fiecare era în măsură să le justifice în fața Parlamentului țării sale, să scoată în evidență avantajele dobîndite. Caracteristica esențială a acordului consta în recunoașterea de către englezi a drepturilor speciale franceze în Maroc și de către francezi a celor engleze în Egipt. El era completat cu o convenție secretă, menită să fixeze limitele zonei de influență franceză în Maroc, în ipoteza înțelegerii dintre Franța și Spania. Cele două guverne — englez și francez — își promiteau, reciproc, sprijinul *diplomatic* pentru punerea în aplicare a convenției. În Camera Comunelor, înțelegerea a fost foarte bine primită, chiar și pe băncile opoziției. Lordul Cromer nota că zilele semnării tratatului au fost cele mai fericite din viața sa. În Camera deputaților din Franța însă Delcassé a fost destul de aspru criticat. Despre el s-a spus că schimbă drepturi cîștigate pe speranțe: „Noi nu sîntem încă în Maroc, în timp ce englezii sînt în Egipt, afirmau Deschanel și René Millet; între altele, noi n-avem încă asentimentul Germaniei".

În românește de
Sergiu STANCIU

[1] În acea epocă, aveau loc tratative între Franța și Spania cu privire la concilierea intereselor imperialiste ale celor două state în Maroc, tratative încheiate printr-un acord semnat în iunie 1904. În noiembrie 1912 a fost încheiat un nou acord care prevedea împărțirea Marocului în două protectorate, francez și spaniol, și o zonă internațională — portul Tanger.

[2] Competiție nautică internațională, tradițională, organizată în portul german Kiel.

[3] Numele Fashoda amintea guvernanților francezi eșecul suferit în această localitate în 1898, cînd trupele franceze trebuiseră să se retragă din fața englezilor de pe Nilul superior.

clio anunță

Centru de cercetări istorice

Centrul de cercetări istorice creat recent în Franța este rezultatul reunirii Centrului de cercetare a istoriei economice și social-culturale cu Laboratorul de demografie istorică și cu echipa de studiere a sistemelor școlare din Franța contemporană.

Noua instituție, a cărei activitate este coordonată de Centrul Național de Cercetare Științifică (C.N.R.S.) — care atribuie anual una dintre cele mai înalte distincții științifice franceze, Medalia de aur — și de Școala de Înalte Studii în Științe Sociale (E.H.E.S.S.), se află sub conducerea lui Joseph Goy și își orientează activitatea în cinci direcții: antropologie istorică, istorie și arheologie medievală, demografie istorică, istorie economică, istorie socială și culturală.

Programele de cercetări acoperă toate perioadele istorice, de la antichitate la epoca contemporană.

MOARTEA ȚAREVICIULUI DIMITRIE

ASASINAT SAU ACCIDENT?

A. A. ZIMIN

În anul 1584, la moartea țarului rus Ivan IV cel Groaznic, tronul a revenit fiului său, Feodor Ivanovici, ultimul reprezentant al dinastiei Riurik. Țarina Maria Nagoi, văduva țarului defunct, cu fiul lor, țareviciul Dimitrie și cu toată Curtea sa, a fost mutată de la Moscova în orașul Uglici. Era hotărîrea Sfatului boierilor din Capitală care, de fapt, o exilau pe țarină, punînd-o sub o supraveghere severă.

Fire bolnăvicioasă și slab la minte, țarul Feodor Ivanovici, pe atunci în vîrstă de 27 ani, se temea de posibilele intrigi țesute de familia mamei sale, în favoarea prințului moștenitor Dimitrie, care, în 1584, avea numai doi ani. Se pare că în această izgonire din Moscova a familiei țarinei se ascundea mîna celui care ținea, de fapt, frînele imperiului lui Feodor, a marelui boier Boris Godunov. Inteligent, cultivat, ambițios, ahtiat după putere, fin politician și făcînd parte din anturajul țarului ca frate al soției acestuia — țarina Irina — Godunov conducea, din umbră, toate treburile statului. Dealtfel, la numai o lună după moartea țarului Feodor (ianuarie 1598), Boris Godunov se urca pe tronul Rusiei, pe care avea să o cîrmuiască timp de șapte ani, pînă la 13 aprilie 1605, cînd se stingea fulgerător din viață.

La cîtva timp după sosirea sa la Uglici, prințul moștenitor Dimitrie a dispărut în mod tragic. Asasinat sau accident?

Pe baza izvoarelor documentare existente, a cercetărilor întreprinse în epocă, a publicisticii timpului, a mărturiilor străine și a cercetărilor întreprinse în secolele ce au urmat, specialiștii sovietici au încercat, să reconstituie în lumina adevărului istoric, acest moment ce a inspirat pe A.S. Pușkin în drama Boris Godunov **și pe compozitorul M.P. Musorgski, creatorul operei omonime, al cărei libret are la bază drama pușkiniană.**

Iată o relatare a faptelor, preluată sintetic din revista Voprosî istorii, **nr. 9/1978 și reprezentînd ultimele rezultate ale istoriografiei sovietice cu privire la cele două versiuni cunoscute în literatura istorică despre moartea fiului lui Ivan cel Groaznic.**

Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

F. D.

Scena morții țareviciului Dimitrie, așa cum apare pe o icoană din sec. XVII

„La data de 15 a acelei luni [mai 1591, *A. Z.*] s-a întîmplat o foarte mare nenorocire: tînărul prinț de numai opt ani, fiul fostului împărat și fratele împăratului actual, a fost asasinat cu cruzime și trădare; i s-a tăiat gîtul în prezența scumpei lui mame, împărăteasa; s-au mai întîmplat încă multe fapte, la fel de neobișnuite, pe care eu nu îndrăznesc să le descriu, nu atît pentru că ar fi obositor, cît pentru că este neplăcut și periculos. După aceea s-au produs răzmerițe și nelegiuiri". Astfel scria un anume Jérôme Gorsey, călător englez aflat în Capitala țarilor, lordului Barly la 10 iunie 1591, deci la nici o lună de la moartea țareviciului Dimitrie. Dar să vedem ce „fapte neobișnuite" au avut loc în acea primăvară la Curtea țarinei Maria.

15 mai 1591. Orașul Uglici, de pe domeniile coroanei, s-a cutremurat sub dangătul clopotului de alarmă: la Curtea princiară se zbătea între viață și moarte fratele mezin al țarului Feodor, prințul Dimitrie. De la bun început, gura lumii a decretat că țareviciul a fost asasinat și a stabilit că făptașii ar fi fost fiul și nepotul diaculuí[1] Mihail Biteagovski, — ce fusese trimis de la Moscova — cît și fiul doicii țareviciului, Osip Volohov. În curînd, au început cercetările, întreprinse sub conducerea boierului V. I. Șuiski. Comisia de cercetare a întocmit actul privitor la evenimentele din 15 mai, l-a înaintat țarului Feodor la 2 iunie și, în aceeași zi, l-a prezentat Sfîntului Sinod. În acest document se afirmă că, în joaca sa cu alți copii, țareviciul, în momentul unei crize de epilepsie, s-a străpuns cu un cuțit. Din dispoziția guvernului, membrii familiei Nagoi, acuzați că nu l-au supravegheat pe copil, au fost trimiși în temnițe. Maria a fost călugărită la o mănăstire. Sute de locuitori ai orașului, care participaseră la răzmerița ce urmase accidentului, au fost deportați în Siberia.

[1] În evul mediu, scriitor la cancelaria țarului și slujbaș al vistieriei; subaltern al marelui logofăt.

Ce spun martorii?

Pe la mijlocul deceniului șase al secolului nostru, în literatura istorică a început să răzbată tot mai insistent

ideea implicării lui Boris Godunov în asasinarea ţareviciului. Unul dintre presupuşii asasini, Mihail Biteagovski şi întreaga sa familie erau cunoscuţi ca oamenii de casă ai cumnatului ţarului. În legătură cu circumstanţele morţii lui Dimitrie, comisia condusă de Şuiski a pus la baza cercetărilor depoziţiile martorilor. Este vorba, în primul rînd, de relatarea Vasilisei Volohova, doica ţareviciului, cît şi de scurtele mărturii ale doicii Orina Tucikova, ale postelnicesei Maria Kolobova şi ale celor patru copii care se jucau cu Dimitrie în momentul morţii lui.

Volohova a povestit că Dimitrie era bolnav de epilepsie; avusese crize şi mai înainte, iar penultima — la începutul lui aprilie. La 12 mai, el s-a îmbolnăvit şi, deîndată ce s-a făcut mai bine, mama lui i-a permis, în ziua de 15 mai, după-amiază, să se plimbe în curtea din spatele Palatului, sub supravegherea celor două doici şi a postelnicesei; acolo, Dimitrie s-a jucat cu copiii. Martora a adăugat că, imediat ce ţareviciul s-a înjunghiat cu cuţitul, ţarina Maria „a venit în goana mare în curte" şi a început să o lovească cu un lemn în cap. Potrivit depoziţiei unui membru al familiei Nagoi, ţarina a fugit spre curte numai atunci cînd acolo oamenii au început să strige. Cuprinsă de disperare, ea „a spus că fiul Volohovei, Osip, cu feciorul şi cu nepotul diaculuí Mihail Biteagovski, l-au înjunghiat pe ţareviciul Dimitrie".

Clopotele au început să bată. În curtea Palatului au venit în fugă „mulţi oameni de pe domeniu", printre care şi Mihail Biteagovski, care s-a luat la ceartă cu slugile. Ţarina a dat dispoziţie să fie ucişi Biteagovski cu fiul şi nepotul său. Ea „spunea celor adunaţi: «ăştia sînt asasinii ţareviciului»". Osip, fiul Vasilisei, se afla în acel moment „la el acasă". Dar, de cum a auzit „gălăgie... mare", a şi fugit la Mihail Biteagovski. Aici l-au înhăţat oamenii administraţiei şi l-au adus împreună cu mama şi cu surorile lui, în faţa ţarinei, care l-a numit şi pe el asasin al ţareviciului. Osip a fost ucis pe loc. Aceasta este versiunea faptelor expusă de Volohova. În cursul cercetărilor, relatarea s-a repetat cu completări şi schimbări, nesemnificative pentru înţelegerea esenţială a evenimentelor de la 15 mai.

Copiii care se jucaseră cu ţareviciul, interogaţi de comisie, s-au limitat la un scurt răspuns colectiv: „ţareviciul se juca cu un cuţitaş, împreună cu ei, în curtea din spatele Palatului; cînd l-a cuprins criza de epilepsie, s-a prăbuşit peste cuţit". Răspunzînd la o întrebare, ei au mărturisit că în acel moment, în afară de ei, mai erau cu ţareviciul doica Orina Tucikova şi postelniceasa Maria Kolobova. Ei nu au pomenit-o pe Vasilisa, spunînd că erau „doară ei, patru oameni, cu doica şi cu postelniceasa". Dar dacă băieţii au uitat să o amintească pe Vasilisa, tot atît de bine ar fi putut uita ei şi de prezenţa altor persoane.

Laconice sînt şi relatările doicii Orina şi ale postelnicesei Maria. Ele amintesc numai faptul că ţareviciul avea „un cuţit în mînă şi cu el s-a înjunghiat". Doica a mai adăugat că ţareviciul a murit în braţele ei şi s-a căinat că ea „nu l-a ferit". Mai tîrziu, după hotărîrea Sfîntului Sinod, doica şi bărbatul ei au fost chemaţi, din motive necunoscute, la Moscova, iar pe drum au fost păziţi ca să nu fugă.

Depoziţiile celor două doici nu sînt defel convingătoare. Vasilisa nu era interesată în stabilirea adevărului. Fiul ei fusese ucis, ca unul dintre presupuşii asasini. Dealtfel şi toţi ceilalţi aflaţi în curtea interioară la 15 mai erau ameninţaţi cu pedepse grave, dacă s-ar fi stabilit că asasinatul s-a comis sub ochii lor şi nu au întreprins nimic pentru a-l salva pe băiat. Relatările martorilor oculari pot fi deci puse sub semnul îndoielii.

„Fiece om trebuie să moară"

În ceea ce priveşte cercetările făcute de comisia amintită, surprinzător este şi faptul că din dosarul întocmit lipsesc aproape total mărturii ale unor persoane care să ateste şi să demonstreze versiunea răspîndită imediat după moartea lui Dimitrie, şi anume că el a fost ucis. Ciudat este şi că printre piesele cercetărilor respective nu se află şi relatarea ţarinei Maria, deşi fusese prezentă la interogarea doicii şi a postelnicesei. După părerea unor autori, o asemenea lacună se explică foarte simplu: ţarina a fost interogată la Moscova de către ţar şi boieri, patriarh şi Sinod; comisia de cercetare, condusă de boierul Şuiski, nu avea dreptul să o facă. Dealtfel, despre şedinţa din 2 iunie a Sfîntului Sinod, şedinţă în care s-au tras concluziile cu privire la cercetări, aflăm tot din materialele cercetărilor; or, în ele, nu se spune nimic despre audierea ţarinei. Pe lîngă aceasta, mitropolitul Ghelasie Krutiţki a anunţat în şedinţa respectivă că în „ziua cînd a plecat din Uglici spre Moscova" a fost chemat de ţarina Maria, care l-a rugat să dea „jalba ei ţarului". Această jalbă lipseşte din materialele cercetărilor.

Între piesele strînse de anchetatori, nu se află nici mărturiile multor altor persoane, care ar fi putut lămuri evenimentele de la 15 mai şi ar fi putut fundamenta versiunea asasinării lui Dimitrie. După ce a murit ţareviciul, primul care a tras clopotul de alarmă a fost paznicul de la Catedrala Spasski. El ar fi putut relata ce a văzut în curtea interioară, încă înainte de a fi ajuns acolo Maria. Dar depoziţia lui nu există.

În legătură cu moartea prinţului Dimitrie, cercetările nu menţionează nicăieri numele lui Boris Godunov, deşi, fără îndoială, printre adepţii versiunii asasinării ţareviciului, ar fi putut exista persoane care să facă o legătură directă între evenimentele tragice de la Uglici şi cumnatul ţarului. Boierul Şuiski nu s-a putut hotărî să-l menţioneze pe atotputernicul conducător nici chiar sub forma contestării contingenţei lui cu asasinatul. În totalitatea ei, componenţa celor chemaţi de comisie spre a da mărturie a fost incontestabil tendenţioasă: toţi făceau parte din administraţia locală, erau oameni de la Curte sau slugi. Cei care au îndrăznit să lanseze ideea unui asasinat au fost deportaţi în Siberia, din porunca lui Boris Godunov.

La vremea respectivă, a devenit oficială versiunea „autoînjunghierii" ţareviciului. În instrucţiunile date lui R.M. Durov, care l-a primit în primăvara anului 1592, pe un trimis lituanian, Pavel Volk, se menţionează: „Şi de va începe a întreba despre prinţul Dimitrie ugliceanul, din ce pricină s-a săvîrşit, să i se spună: «prinţul Dimitrie săvîrşitu-s-a din voia Domnului. Că bolnav a fost de boală neagră, aşa i-a fost scris, că de prunc a avut acea boală, şi doară fiece om trebuie să moară»".

În vara anului 1606, deci la 15 ani de la consumarea întîmplării, la Mănăstirea Troiţo-Sergheevo s-a alcătuit *Povestirea despre răzbunare*, o lucrare publicistică, în care se spune că Boris Godunov a trimis în oraşul Uglici pe Mihail Biteagovski pentru a-l omorî pe ţarevici. *Noul letopiseţ*, din 1630, cuprinde şi el o serie de informaţii suplimentare despre evenimentele din anul 1591. Se relatează astfel că Mihail Biteagovski a comis omorul înţelegîndu-se cu doica Volohova. La început, Osip Volohov, fiul ei, l-a tăiat pe ţarevici cu cuţitul la gît, dar nu i-a atins laringele. Văzînd aceasta, doica a început să ţipe, acoperindu-l pe ţarevici cu trupul său, dar Biteagovski şi vărul său au snopit-o în bătaie. Tot ei l-au omorît şi pe ţarevici. Imediat i s-a trimis ţarului un gonaş cu veste despre cele întîmplate. „Boris însă a poruncit să se scrie cum că Dimitrie, cuprins de boală, singur s-a înjunghiat, din nebăgarea de seamă a familiei Nagoi".

O comisie de anchetă cumpărată?

Să apelăm acum la contextul istoric al evenimentelor de la 15 mai şi să vedem ce poate aduce el în sprijinul elucidării cazului. În primul rînd, să ne referim la componenţa comisiei de cercetare. În anul 1584, boierul V.I. Şuiski, conducătorul ei, fusese şeful Despărţămîntului juridic al Moscovei, apoi guvernator general al Smolenskului. Mai tîrziu, familia Şuiski căzînd în dizgraţie, el a fost înlăturat din această funcţie şi deportat în Galiţia. După care informaţiile despre V.I. Şuiski dispar, pînă în momentul numirii lui în comisia de cercetare. Unii autori pretind că, întors din deportare cu puţin timp înainte de evenimentele din 1591, el era gata de orice măsluire pentru a-şi reface, măcar în parte, fosta situaţie.

Despre strînsele legături ale celui de-al doilea membru al comisiei, curteanul A.P. Kleşnin, cu Godunov, s-a scris mult. În listele de ranguri el apare pentru prima oară în noiembrie 1585, iar în anii următori se numără printre persoanele apropiate de ţar. În vara anului 1591, a participat, sub conducerea lui Boris Godunov, la apărarea Moscovei de tătari. Al treilea membru al comisiei de cercetare era zelosul diac Elizarii Vîluzghin, şi el — ca şi ceilalţi doi — persoană supusă. Încă în anul 1581, era diac al Dumei şi participa la tratativele cu solii străini; în 1583-1584 conducea Despărţămîntul domeniilor; adeseori ţinea locul lui Petelin, ca al patrulea diac, Ugliciul numărîndu-se printre oraşele conduse de patru dieci. După cum se vede, componenţa Comisiei de cercetare nu era deloc neutră, ci întru totul favorabilă lui Boris Godunov.

S-a afirmat, de multă vreme, că asasinarea lui Dimitrie îi convenea de minune lui Godunov. Într-adevăr, pînă în anul 1592, cînd i s-a născut o fetiţă, ţarul Feodor nu avea moştenitor la tron. În eventualitatea morţii lui, ţar ar fi devenit Dimitrie, iar conducătoare a ţării — mama lui. De aceea s-ar părea că Boris ar fi putut dori moartea lui Dimitrie, ceea ce ar fi deschis calea spre tron Irinei, soţia lui Feodor şi sora lui. Deci, în perspectivă lui Godunov însuşi.

La 24 mai 1591, cînd la Uglici mai lucra încă Comisia de cercetare, la Moscova au avut loc mari incendii. A ars tot Oraşul Alb — cartierele Zaneglinenie, Arbat, Nikitski şi Petrovka. Englezul Gorsey afirmă că ar fi ars 12 mii de case. S-au răspîndit zvonuri că Godunov ar fi dat foc Moscovei, că el şi-ar fi trimis oamenii, dîndu-le poruncă să dea foc multor case frumoase din oraş, pentru a distrage atenţia oamenilor de la evenimentul petrecut. Prin aceasta, el a reuşit „capăt să pună tulburărilor stîrnite de moartea ţareviciului". În anul 1592, în timpul tratativelor cu solii lituanieni, la Curte s-au dat îndrumări ca astfel de zvonuri, despre „incendiatori", să fie categoric negate. Pentru a potoli spiritele, Godunov a mers şi mai departe, punîndu-şi în joc generozitatea. A poruncit ca din vistieria ţarului să li se plătească bani celor ce au suferit de pe urma incendiilor pentru a-şi înălţa case noi.

După cum se vede, documentele ce s-au păstrat nu ne permit să stabilim cu exactitate ce anume s-a petrecut în curtea Palatului din Uglici, la 15 mai 1591. Analiza cercetărilor făcute în 1591, a publicisticii şi a mărturiilor lăsate de ruşi şi de străini, cît şi studierea circumstanţelor istorice în care s-a produs evenimentul, îl îndrituiesc pe cercetător să încline spre versiunea asasinatului. Căci Boris Godunov avea metode proprii de a-şi încheia socotelile cu duşmanii lui politici. Îşi trimitea adversarii interni mai întîi în deportare, după care iscoadele sale îi omorau. Cînd, în decembrie 1584, dizgraţia l-a ajuns pe influentul vistiernic N.I. Golovin, el a fost trimis la Arzamas unde, mai tîrziu, cu ajutorul unei unelte a lui Boris, „şi-a dat obştescul sfîrşit". În anul 1587, au fost exilaţi prinţii Şuiski: Andrei Şuiski a fost ucis de un oarecare Maimatov, la 8 mai 1589, iar I. I. Şuiski a murit sufocat „în foc şi fum", la 16 noiembrie acelaşi an, de către supraveghetorul său, prinţul I. S. Turenin. În anul 1600, au fost deportaţi Romanovii; la scurt timp, în împrejurări neclare, au murit Alexandru, Mihail şi Vasili Nikitici [Romanov]. Deportarea lui Dimitrie la Uglici şi moartea lui corespund deci întru totul liniei generale de eliminare a adversarilor, practicată de Boris Godunov.

Traducere de
Valentina POPOVICI

poșta mi

În prag de nou an 1980, adresăm tuturor cititorilor și colaboratorilor noștri un călduros La mulți ani! *și urarea de noi și importante succese în viață și activitate.*

Adresăm, totodată, urări de multă sănătate, fericire și noi succese colaboratorilor noștri cei mai apropiați, colectivul de oameni ai muncii din cadrul Combinatului poligrafic „Casa Scînteii", prin ale căror străduințe revista noastră vede lumina tiparului, precum și colegilor din biblioteci și muzee, pentru deosebita lor solicitudine și cooperare.

SECȚIA LIGII

În completarea Cronicii Marii Uniri *(nr. 11, 12/1978)*, IOAN FLORIN TUINEA, *din* comuna Crîmpoaia, jud. Olt, *evocă unele momente din activitatea secției Olt a Ligii Culturale.* Ea a fost prima secție provincială a Ligii, printre membrii ei numărîndu-se personalități culturale și politice locale, între care și ing. Constantin Davidescu, cel care a proiectat podul metalic de peste Olt *(nr. 12/1975)*.

Secția Olt a organizat numeroase întruniri de solidaritate cu lupta fraților din Transilvania. De un mare interes s-au bucurat conferințele lui Barbu Delavrancea. În timpul procesului memorandiștilor, slătinenii au trimis președintelui Partidului Național din Ardeal dr. Ioan Rațiu, o scrisoare de încurajare cu sute de semnături. De reținut dimensiunile scrisorii: 5 m lungime și 0,40 m lățime.

O VREME MAI DREAPTĂ

În toamna anului 1940 mă găseam concentrat cu Regimentul 72 infanterie din Ploiești în apropierea orașului Dorohoi, *ne scrie prof.* IOAN M. MINCULESCU, *din* București.

Întîmplător, am aflat de la un alt coleg că profesorul Nicolae Iorga a fost îndepărtat din rîndurile profesorilor Universității din București, fixîndu-i-se domiciliul obligator la Vălenii de Munte. Îmi pregăteam doctoratul cu marele savant. Printr-un camarad, i-am trimis o scrisoare prin care îmi exprimam nemulțumirea față de acea măsură samavolnică, la care mi-a răspuns următoarele, cu o lună înainte de tragicul său sfîrșit, 27 noiembrie 1940. Dincolo de amărăciunea acestor rînduri, prin care marele savant își exprima indignarea pentru nedreapta măsură, răzbate încrederea sa în dreapta judecată a vremurilor viitoare.

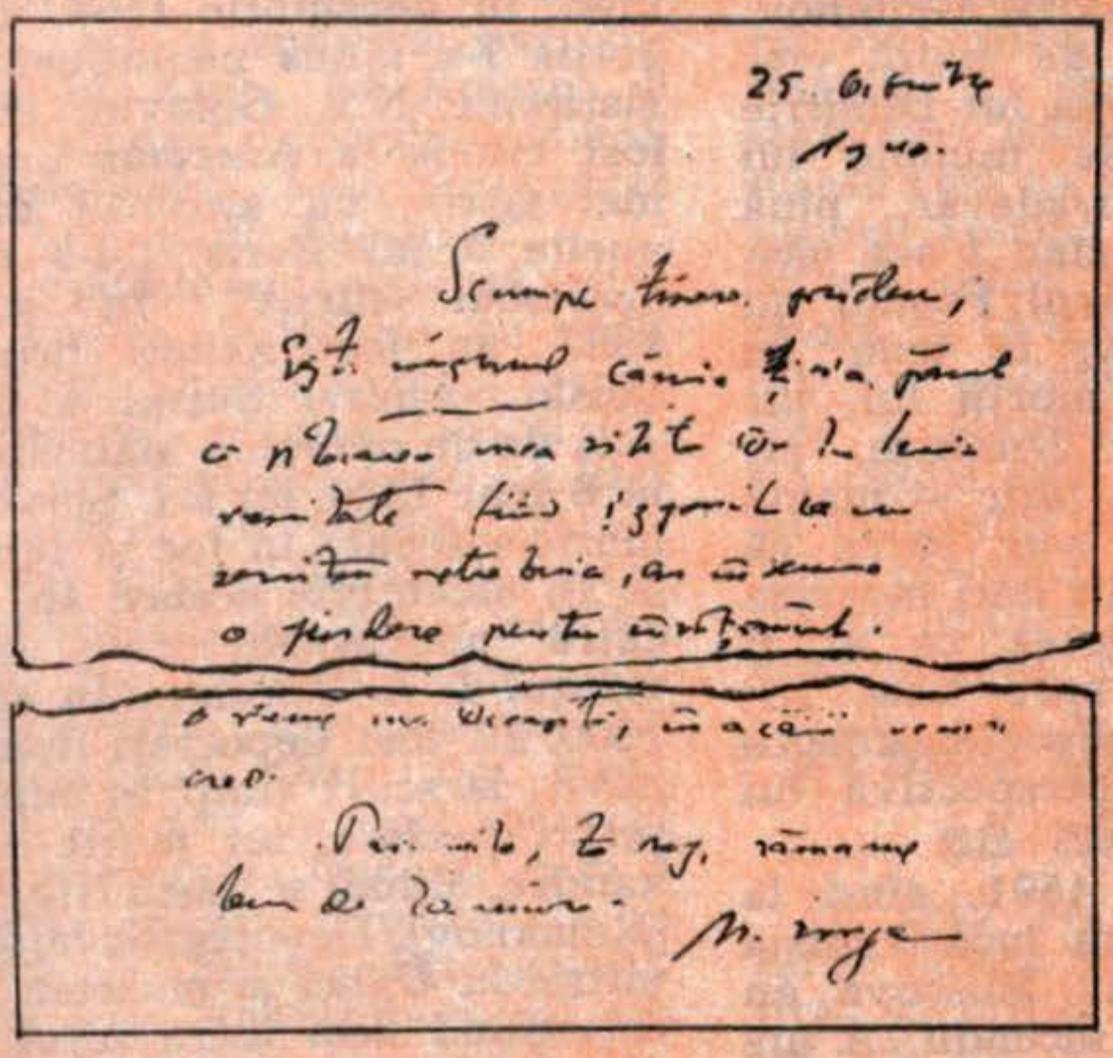

Scumpe tinere prieten. Ești singurul căruia i s-a părut că plecarea mea silită de la Universitate, fiind izgonit ca un servitor netrebnic, ar însemna o pierdere pentru învățămînt. Ești singurul care mi-ai scris... Ce se face la Universitate după mine privește pe cei ce sînt de acum acolo. Nu pot face o alegere între oameni care au lucrat fățiș sau ascuns contra mea și pe care-i va osîndi moral o vreme mai dreaptă în a cărei venire cred. Primește te rog, rămasul bun de la mine.

N. Iorga, 25 octombrie 1940.

AVIATORUL NONAGENAR

Elevul IONEL DROC, din clasa a X-a a Liceului „Gheorghe Lazăr", *din* Sibiu, *ne scrie pe marginea notei* Prima solie *(nr. 7/1979), care evoca primul zbor efectuat la 23-24 noiembrie 1918 de aviatorul Vasile Niculescu pe ruta Bacău-Iași-Blaj.* Despre acest zbor am amintit și eu în articolul *Marea unire*, publicat în revista liceului nostru (nr. 18-19/1978). Această revistă a fost trimisă tov. aviator Vasile Niculescu, care are 90 ani și locuiește în Rădăuți, și care, într-o scrisoare mărturisea: *Am avut eu marele noroc de a realiza acel act istoric, care de la început pînă la sfîrșit a întrecut toate așteptările.*

PE SCURT

T. RUDEANU, *din* București, *ne trimite o evocare a bătăliei antiotomane de pe Cîmpul Pîinii, desfășurată acum cinci veacuri (13 octombrie 1479) de care se leagă numele lui Pavel Chinezu (nr. 2/1975) unul din renumiții eroi ai luptei antiotomane din Transilvania și Banat în a doua jumătate a sec. XV.*

ION DIN ȘERBU, *din* comuna Macrina, jud. Buzău: *1) La întrebarea 6, seria 1, puteau fi indicați oricare alți autori străini care au scris despre români și au fost amintiți în nr. 11/1978; 2) Întrebarea 8, seria 1, nu se referea și la Alexandru cel Bun, deoarece „acesta" (nr. 11/1978, p. 15) nu a intervenit în „disputele pentru tron" otomane ci contemporanul său Mircea cel Bătrîn, cel care de fapt, constituia subiectul întregului articol și la care se referea și* determinantul demonstrativ *care v-a derutat.*

FIRUL ABONAMENTULUI

Pensionarul MARIN I. DUMITRESCU, *din* Pitești, *ne semnala neprimirea abonamentului la* Magazin istoric *pe luna aprilie 1979. Ca și în alte cazuri similare, am transmis sesizarea instituției în drept, respectiv Direcției Poștei și Difuzării Presei. Într-o nouă scrisoare, corespondentul nostru piteștean ne comunică:* La intervenția dv. s-a cercetat și mi s-a dat revista, fiind asigurat că s-au luat măsuri ca să nu mai am astfel de neplăceri.

Am reînnodat firul abonamentului și sper ca necazul să nu se mai repete.

Sperăm și noi!

ÎNVĂȚĂTORUL EROU

O succintă prezentare a eroului Neculai Stoleriu (1879-1916) căzut în primul război mondial, face ION MARȚOLEA, *din* satul Știrbăț, comuna Udești, jud. Suceava: A fost învățător în comuna Baia, de lîngă

Fălticeni, desfășurînd o susținută activitate de culturalizare, apreciată de Nicolae Iorga și Mihail Sadoveanu. A întemeiat și condus o gazetă pentru săteni, *Vestitorul satelor*. A căzut la 12 septembrie 1916, în luptele de pe platoul Rusca–Pietrosul-Călimani, înfruntînd inamicul.

VENEȚIA 1500

Imaginea de mai jos a Veneției de la sfîrșitul sec. XV ne-o trimite IULIA FRANCISC, *din* Timișoara, *cu mențiunea:* În acest oraș, în urmă cu mai bine de 500 ani, trimișii marelui voievod român Ștefan cel Mare *(nr. 7/1979)* afirmau în fața Senatului Republicii, hotărîrea viteazului domnitor de a asigura și păstra, printr-o eroică luptă și iscusită acțiune politică, neatîrnarea țării sale, Moldova.

DONAȚIE PETRARCA

Tot despre Veneția ne scrie și prof. PAMFIL GEORGIAN, *din* comuna Gura Teghii, jud. Buzău, *care face un scurt istoric al Bibliotecii San Marco, întemeiată în a doua jumătate a sec. XIV, cînd Petrarca (1304-1374) și-a donat colecția de manuscrise și cărți orașului de pe lagune:* Francesco Petrarca dorește să lase prin testament cărțile pe care le are și pe cele ce le-ar mai putea avea în viitor... cu condiția să nu fie vîndute, nici înstrăinate și nici risipite și ca să i se afecteze un local ferit de ape și incendiu, ca această bibliotecă să se păstreze... în amintirea donatorului... pentru mulțumirea oamenilor studioși, care vor putea s-o frecventeze cu plăcere și cu folos.

Această colecție a constituit nucleul bibliotecii San Marco. Între scrierile donate de Petrarca s-au aflat operele lui Homer și Sofocle, o traducere latină a Iliadei *și a* Odiseei, *un exemplar din Quintilian și cea mai mare parte a cărților lui Cicero, pentru a căror transcriere, Petrarca își dedicase mulți ani.*

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

ANA GRUMĂZESCU, Aleea Străduinței, nr. 2, bl. D4, sc. 4, ap. 123, București, *solicită: nr. 8/1979.*

NICOLAE TOMOIOAGĂ, Aleea Albac, bl. 19, ap. 76, Cluj-Napoca, *oferă: nr. 6-9/1967; 1, 5, 9-11/1968; 4-6/1969; 1/1971; 5/1977.*

GH. MARICA, comuna Goiești, jud. Dolj, *solicită: nr. 5/1975.*

TÎRĂ IRINA, Șos. Mihai Bravu, nr. 140-146, bl. V.3, ap. 11, București, *oferă: nr. 4-6, 10-12/1971; 4-12/1972; 4/1973; 8-9/1975; 9/1976; 10-12/1977; 1-3/1978.*

NICOLAE VĂCEANU, str. Cazărmii, nr. 72, București, *oferă colecția completă.*

ANTON V. DODE, str. Stejarului, nr. 7, com. Modelu, jud. Ialomița, *oferă: nr. 6-8/1967; 2/1972; 8-12/1973; 10/1973; 7-8/1975; 1-5, 7, 11/1977; 4-7/1978.*

SUTER ADRIANA, str. Salcîmilor, nr. 11, et. II, București, *solicită nr. 2/1979.*

TRAIAN MUNTEANU, str. Cernei, nr. 20, bl. R1, sc. C, ap. 20, Iași, *solicită: nr. 1-4/1967; 3, 4/1968; 5/1970; oferă: nr. 6/1968; 2, 9/1969; 1, 2, 8/1970; 3-6/1971; 12/1978.*

VASILE OȚELEA, str. Soveja, nr. 25, bl. V.2, sc. A, ap. 24, Constanța, *oferă colecția completă.*

ANCUȚA CONSTANTIN, str. Brazda lui Novac, bl. A-11, sc. 3, ap. 8, Craiova, *solicită: nr. 2/1979.*

NESTOR IOANĂȚI, str. Munteniei, nr. 10, Sibiu, *oferă colecția 1968, 1971-1978.*

DUMITRU I. CHIFIRIUC, str. M. Kogălniceanu, nr. 43, Oradea, *solicită: nr. 1-2/1967; oferă: nr. 2, 4, 9/1968; 9/1975; 9/1976.*

VASILE TABACU, str. Iacobeni, nr. 37, București, *solicită: nr. 4-7/1978.*

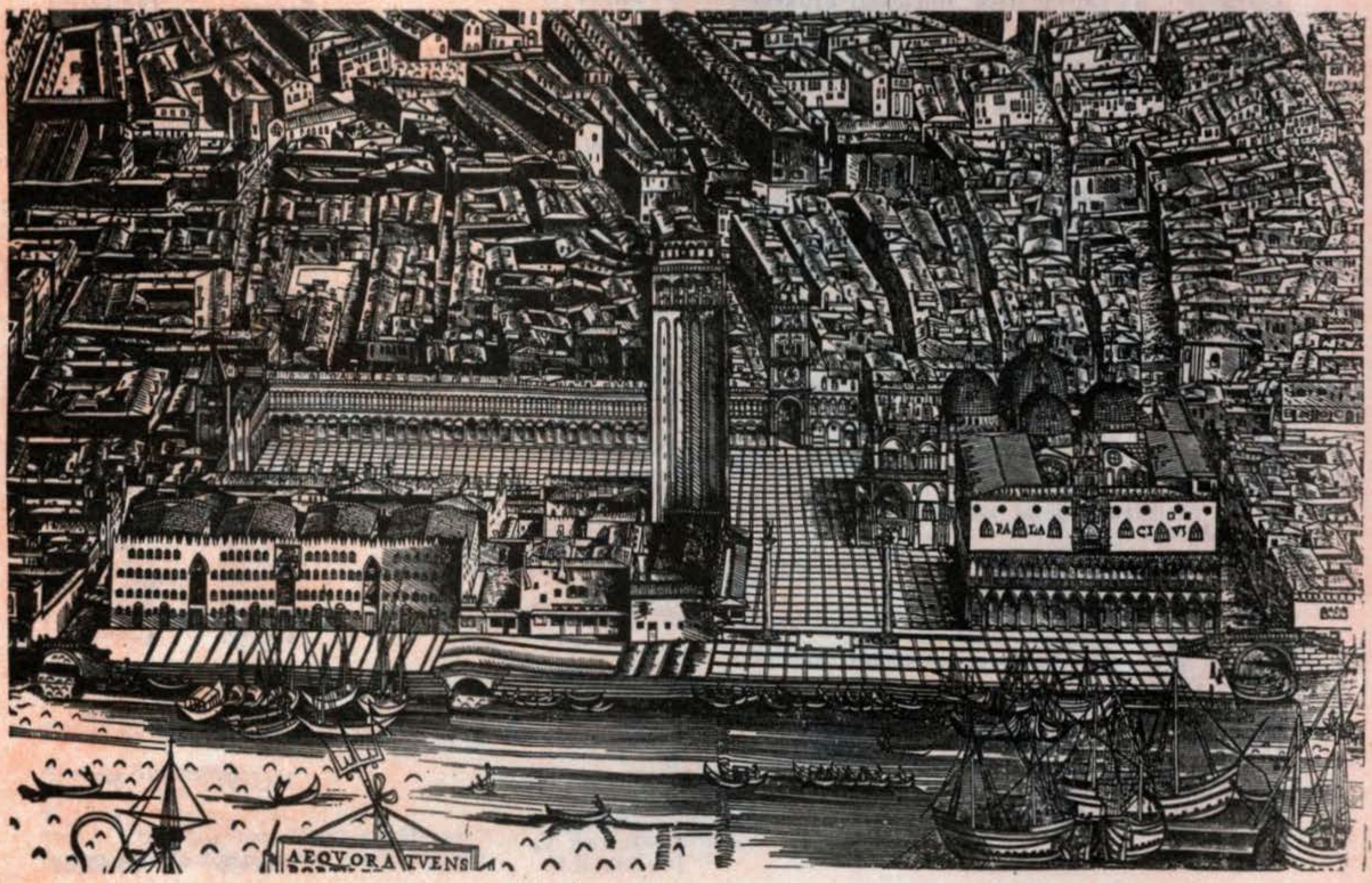

SUMARUL SUMARELOR

ISTORIA ROMÂNIEI

CONTEMPORANĂ

		Nr.	Pag.
Nicolae Ceaușescu: 1948-1979. Istorie nouă în satul românesc	—	3(144)	2-3
Nicolae Ceaușescu: Comuniștii români s-au aflat în primele rînduri	—	8(149)	2-7
Nicolae Ceaușescu: Înalta responsabilitate revoluționară a Partidului Comunist Român	—	9(150)	2-4
Nicolae Ceaușescu: Eroic drum de lupte, jertfe și victorii	—	11(152)	2-5
Ceaușescu: *Scritti scelti* 1978	— Longo L.	9(150)	4-5
Tovarășei Elena Ceaușescu stima și prețuirea întregii țări	— Popescu-Puțuri I.	1(142)	2-3
1918. Un cadet își amintește	— Andrica Th.	12(153)	21
Istorie în cărțile Bibliotecii Centrale a Ministerului Apărării Naționale	— Andone M.	2(143)	31-32,48
Doi generali își amintesc	— Antip C.	8(149)	31-32
New York, august 1938 — tineretul contra fascismului	— Babici I.	6(147)	46-47
Pentru țara în care fiecare se simte acasă	— Brestoiu H. — Bobocescu V.	8(149)	43
Centrul italo-român de studii istorice	— Cândea V.	10(151)	41
Memoriile unui diplomat (Berlin 1930, Roma 1937)	— Constantinidi N.	5(146) 6(147)	34-36 37-40
1 mai 1939: o glorioasă pagină de istorie	— Copoiu N. — Buduru V.	4(145)	2-9,25
Dr. Dimitrie Gerota	— Acad. Făgărășanu I. — Ursu I.	4(145)	33-35
Fapta României un act de justiție	— Gafencu Gr.	8(149)	47-49
Pe firul amintirilor	— Giurescu C.C.	1(142)	52-56
Întîlniri cu generalul Sănătescu	— Gîrbea T.	8(149)	36-39
1879-1979. 1 Mai în România	— Iacoș I.	5(146)	2-9
Guvernul fantomă din laboratorul lui Himmler	— Ignat P.	8(149)	54-55
Centenarul relațiilor diplomatice româno-bulgare	— Iliescu C.	11(152)	33-34
P.C.R. în fruntea luptei antifasciste a poporului român	— Ioniță Gh. I.	10(151)	14-17
Corespondență diplomatică București-Bruxelles. Garda de fier în solda Germaniei naziste	— Minei N.	9(150) 10(151) 11(152)	34-38 56-59 59-62
Muncitorii și țăranii în uniformă militară împotriva Diktatului de la Viena	— Mocanu V.	8(149)	14-17
O zi bine definită în istoria războiului (documente germane despre 23 August 1944)	— Mușat M. — Arimia V.	8(149)	50-52
Pentru eliberarea fraților	— Nicolae C.	10(151)	18-21
Pagini din istoria Uniunii Tineretului Comunist, înființată în 1922 și reorganizată în 1939, sub directa conducere a eminentului revoluționar Nicolae Ceaușescu	— Petculescu C. — Matichescu O.	10(151)	4-13
Cu cei de acasă	— Pintean T.	6(147)	48
1938-1940. Academia Română condamnă nazismul	— Popescu-Gogan P.	8(149)	20-22
Omagiu în istorie	— Popișteanu C.	1(142)	1
Istoria împlinirilor noastre	— Popișteanu C.	10(151)	2-3
19-23 noiembrie 1979. Zile istorice pentru istoria viitoare a țării	— Popișteanu C.	12(153)	2-4
La Ankara, istorie Sud-Est europeană	— Popișteanu C.	12(153)	29-30
La Roumanie-Romania	— Popovici V.	11(152)	18
Proiectele diplomației hitleriste vizează România	— Potra G. G.	4(145)	36-41
1936. N. Titulescu în sprijinul republicanilor spanioli	— Potra G.G.	10(151)	42-46
O glorioasă aniversare revoluționară	— Rădulescu Gh.	11(152)	6-11
Spovedanii (1940-1941)	— Liviu Rebreanu	5(146) 6(147)	41-47 41-45
File de jurnal (1938-1940)	— Rosetti R. R.	7(148) 8(149)	56-61 23-30
La a 60-a aniversare a statului național unitar român	— Ruberti A.	1(142)	48
Scornicești — o străveche vatră de cultură	— Spălățelu I.	10(151)	22-26
1929. Minerii pe baricadele luptei revoluționare	— Stănescu M. C.	7(148)	17-20
Partidul Comunist Român — marele arhitect al României socialiste	— Surpat Gh.	12(153)	5-9
Patria comună, România	— Șimandan V. — György F. — Ilovan V. — Zikeli G.	8(149)	40-43,53

		Nr.	Pag.
Şeful Marelui Stat Major rezistă presiunilor Wehrmachtului	— Ştefiea I.	8(149)	32-36
Ultimele rînduri ale sublocotenentului Oprea	— Tănăsescu L. — Tănăsescu V.	8(149)	56-58
Pagini antifasciste din manuale şcolare româneşti	— Tănăsescu V.	8(149)	18-19
Umăr la umăr — comunişti români, maghiari şi sîrbi	— Trainic A.	8(149)	44-46
1939-1944: refugiaţi militari polonezi în România	— Tuţu D.	12(153)	26-28
Marşul revoluţionar al maselor populare din România	— Ţuţui Gh.	9(150)	6-8,54
Sufletul meu de nedezmînţită româncă	— Văcărescu E.	11(152)	42-44
Nicolae Iorga — martor şi cronicar al timpului său	— Valota Cavalotti B.	4(145)	29-32
Întreaga ţară la arme	— Zaharia Gh.	7(148)	2-5
Voinţa unanimă a poporului	— Zaharia Gh.	8(149)	8-13,17
Muncitorii din România solidari cu Republica Ungară a Sfaturilor	—	3(144)	11-14
Forumul mondial de ştiinţe istorice de la Bucureşti	—	5(146)	22-23
Colocviul internaţional „Propaganda în timpul celui de-al doilea război mondial“	—	7(148)	31
Ecourile insurecţiei din august 1944 în lume	—	8(149)	59-63
Un nou for ştiinţific de cercetare: Institutul de tracologie	—	10(151)	27
Institutul de tracologie la început de drum	—	11(152)	17-18
Mărturii ale trecutului glorios de luptă a Partidului Comunist Român; case care au găzduit activităţi revoluţionare	—	11(152)	12-13

MODERNĂ

Emblema lumii noi	— Bizerea Fl.	1(142)	49
Formarea unui domnitor (Al. I. Cuza)	— Bobango G. I.	1(142)	12-15
Iacob Mureşanu în faţa autorităţilor habsburgice	— Bodea C.	11(152)	21-24
Savantul şi diplomatul britanic Sir Austen Layard despre dreptul românilor la independenţă	— Buduru V.	1(142)	19-20
Momente din mişcarea socialistă. 1900-1914 (Însemnări inedite)	— Bujor Gh. M.	11(152)	14-16,24
Costache Conachi	— Cernatoni Al.	2(143)	18-22
Socialiştii români — o prezenţă europeană activă	— Copoiu N.	9(150)	9-15
Alexandru Ioan Cuza şi afirmarea demnităţii naţionale	— Cristea Gh.	1(142)	16-18
Ion Ghica şi secolul său	— Dumitrescu Buşulenga Z.	7(148)	34-38
Trei gazete pentru toţi românii	— Duţu Al.	9(150)	16-20
Bălcescu — sol al colaborării între popoare	— Fryer B. C.	6(147)	7-10
Carol Farcaş şi Internaţionala I	— Georgescu I.	6(147)	26-28
Bălcescu — profesor în oştire şi propagandist al revoluţiei	— Georgescu-Buzău Gh.	6(147)	4-6
Emma şi J. B. Mawr — o familie britanică prietenă a României	— Hope T.J.	11(152)	35-37
Ultima modă... acum un secol	— Ioan L.	9(150)	32
Buzăul în vechi hărţi	— Ionescu Gh. D.	10(151)	60-61
Un prieten al poporului român: Jan Urban Jarnik	— Ionescu-Nişcov T.	6(147)	31-32
O piatră de hotar	— Jessup jr. J. E.	5(146)	19-21
O realitate a Imperiului otoman: autonomia românească	— Karpat K. H.	3(144)	30-32
Transilvăneni în Războiul de Independenţă	— Lascu V.	5(146)	17-18
Alecu Russo	— Lăcustă I.	3(144)	38-41
Ioan Nădejde	— Niculae V.	12(153)	10-16
Un monument al libertăţii	— Nistor I.	9(150)	33
Vasile Alecsandri în sprijinul ostaşilor Independenţei	— Păltănea P.	5(146)	21
„Afacerea Strousberg“	— Slăvescu V. — Murgescu C.	2(143) 3(144) 4(145) 5(146)	58-62 49-51,61 58-61 54-56
Vasile Goldiş	— Şora Gh. — Unc Gh.	12(153)	17-20
În zilele Unirii de la 1859	— Ştefan I. M.	1(142) 2(143) 3(144)	8-11,20 2-6 8-10
Unirea — naţiunea a făcut-o!	— Ştefan M. — Lăcustă I.	1(142)	4-7
Bălcescu rămîne un contemporan	— Ştefan M. — Lăcustă I.	6(147)	2-3
Ştefan Gheorghiu	— Tudoran G.	2(143)	10-11
Prima jertfă	— Tuţu D.	5(146)	19
Ecaterina Varga	— Ucrain C.	2(143)	46-48
Unde a fost îngropat Nicolae Bălcescu?	— Ursu I.	3(144)	24-28
Completări la o biografie: Carol Davila	—	1(142)	50-51

		Nr.	Pag.
MEDIE			
O alianță româno-sîrbă în secolul XIV	— Anuichi S.	11(152)	56-58
Cartea românească în spațiul românesc	— Adam M.	12(153)	22-25
„Prinsoarea munților", străvechi obicei juridic al românilor	— Bărdașu P.	5(146)	31-32
Iulie-august 1660: cele 46 zile memorabile ale cetății Oradea	— Borcea L.	2(143)	7-9
1595. Călugăreni, Tîrgoviște, Giurgiu: un oștean otoman consemnează	— Feneșan C.	4(145)	21-25
Generalul elvețian Charles-Emmanuel de Warnery despre români	— Florea P.	6(147)	33
Vechi izvoare ale istoriei patriei	— Glück E.	4(145)	18-20
Un nou exemplar din *Tetraevangheliarul* lui Coresi	— Hășfălean I.	12(153)	25
Curtea domnească de la Suceava; vulturul bizantin și o locuință suceveană din sec. XV	— Matei D. M.	1(142)	21-27
Un document inedit scris de Constantin Brîncoveanu — *Catastihul jurnal* din 1709-1714	— Mircea I. R.	7(148)	29-31
Ștefan și izbînda sa: Moldova independentă	— Papacostea Ș.	7(148)	6-14
Ștefan cel Mare și Transilvania	— Pascu Șt.	7(148)	15-16
Carte pre limba românească	— Păcurariu M.	6(147)	11-13
Tricolorul în 1808?	— Proca M.	10(151)	61
Aceiași domnitori în Moldova și Țara Românească	— Rezachevici C.	4(145)	10-13
O copie inedită a *Letopisețului Cantacuzinesc?*	— Stănciulescu Al.	1(142)	56
Momente de istorie românească în literatura europeană a sec. XV-XVI	— Șerban C.	5(146)	13-16
Mihai Viteazul unificator de țară	— Ștefănescu Șt.	3(144)	4-7
Tînărul voievod și nedreapta poreclă (Papură vodă)	— Tudoran P.	9(150)	55-56
Voievozi români sub semnul marelui ideal	— Vlad M. D.	6(147)	14-17
Dintotdeauna pe aceste meleaguri	— Vuia R.	7(148)	25-28
VECHE			
Labirintul subteran de la Limanu	— Boroneanț V.	5(146)	10-12,61
Tamasidava	— Căpitanu V.	12(153)	31-32
Gura Dobrogei între legendă și istorie	— Cergău T.	5(146)	12
Rădăcini străvechi	— Chițescu L.	7(148)	21-24,32
Sarmizegetusa Regia, puternic centru al metalurgiei dace	— Ferenczi Șt.	6(147)	24-25
Evoluția stilistică a monedei dacice	— Iliescu G.	4(145)	26-27
Iluminiști germani despre daci	— Munteanu N. G.	6(147)	21-23
Bogdan Petriceicu-Hasdeu și istoria Daciei	— Nestor I.	3(144)	20-23
Sărbătoarea Anului nou în tradiția populară	— Pop M.	1(142)	28-32
Vitalitatea poporului român	— Săhleanu V. — Banu Gh.	10(151)	28-32
Arrian despre geto-daci	— Suceveanu Al.	4(145)	14-17
Dave și stăpînii lor. Petrodava; Popești	— Vulpe A.	9(150) 11(152)	24-27 19-20
Portrete inedite ale regilor și căpeteniilor geto-dace: Charnabon, Rex histrianorum, Dromichete, Moskon, Zalmodegikos, Rhemaxos, Oroles, Rubobostes, Burebista, Deceneu, Coson, Thiamarcus, Dicomes, Cotiso, Rholes, Dapyx, Zyraxes, Comosicus, Scorilo, Duras-Diurpaneus, Decebal, în viziunea unor artiști amatori din vremea noastră	—	1(142) 2(143) 11(152)	33-34 33-34 32
ISTORIE UNIVERSALĂ			
CONTEMPORANĂ			
Nicaragua 1909-1934: Generalul muncitor refuză să se predea	— Buse C.	9(150)	28-31
Nume de cod: „Point-blank"	— Cave Brown A.	1(142) 2(143)	43-48 52-57
Al IV-lea Congres internațional de studii Sud-Est europene	— Fotino N.	7(148)	33
„Incidentul Strasbourg"	— Funk A. L.	11(152)	27-28
1945. Eisenhower contramandează retragerea	— De Gaulle Ch.	10(151)	53-55
Amintirile unui pilot de vînătoare	— Kojedub I. N.	5(146)	48-50
Pictorul A. Kollmann	— Kollmann Fr.	1(142)	42
1939. Polonia cere ajutor	— Lukasiewicz J.	9(150)	40-43
Smolnîi în măreața noapte	— Lunacearski A.	11(152)	38-41
Pagini din Rezistența iugoslavă	— Paver M.	11(152)	29-32
Alarmă în Atlantic	— Peillard L.	5(146)	51-53,61
Pagini din lupta Rezistenței franceze	— Pineau C.	3(144)	15-19
35 ani de la eliberarea Albaniei	— Plasari N. — Ballvora S.	11(152)	45-47
Ku-Klux-Klanul în acțiune	— Rice A. S.	6(147)	60-61

		Nr.	Pag.
100 secunde pentru Franz Kutschera	— Saiecki J. A.	7(148)	48-51
Războiul tablourilor	— Seydewitz M. și R.	1(142)	57-61
		2(143)	35-40
		3(144)	34-37
Jurnalul unui corespondent american în cel de-al treilea Reich	— Shirer W.	5(146)	37-40
		6(147)	34-36
		7(148)	52-55
		11(152)	25-26
Răspuns la scrisorile unui tovarăș de închisoare	— Thälmann E.		
	— Hochmuth N.	10(151)	49-52
Povestea stelelor Kremlinului	— Topolin M. A.	4(145)	42-43
Avertismentele vin de la Berlin	— Vanwelkenhuyzen J.	9(150)	44-48
Bulgaria — anul XXXV	— Vasilev K.	9(150)	21-23
Alain Decaux ocupă fotoliul nr. 9	— D. M.	6(147)	54-55

MODERNĂ

Spaima roșie	— Allen Fr. L.	6(147)	56-59
Kunta Kinte nu a fost singur	— Bacchi G.	9(150)	57-61
Paris 1789. Imposibilul compromis	— Bertaud J. P.	7(148)	45-47
Baricada Eureka	— Budura A.	3(144)	45-48
Bernardino Rivadavia (Argentina)	— Dolghin F.	4(145)	51-54
Glosarul Revoluției franceze	— Dolghin F.	7(148)	39-44
Povestea Insulei Elba	— Kollmann Fr.	10(151)	47-48,52
Texel 1673	— Koslinski N.	4(145)	44-47
Înșelătoarea liniște dinaintea furtunii (Antanta Cordială și rolul ei internațional)	— Maurois A.	11(152)	51-55
		12(153)	49-53
Revoluția industrială în Anglia	— Philip A.		
	— Philip L.	9(150)	49-51,54
Mareșalul Davout învingătorul de la Auerstaedt	— Reichel D.	3(144)	52-58
1789: Înainte și după....	— Schaff A.	12(153)	34-40
Talleyrand în slujba Casei Habsburgilor?	—	9(150)	52-54
Bătălia de la Sanyuanli (China 1841)	—	10(151)	38-41
Victoria de la Isandhlwana (Africa de Sud, 1879)	—	11(152)	48-50

MEDIE

Familia Medici guvernează Florența	— Almaș D.	2(143)	23-30
Dispariția normanzilor din Groenlanda	— Anohin G.	2(143)	41-45
Viața cotidiană la Constantinopol	— Hurmuziadis G. D.	5(146)	25-30
Pe urmele vikingilor	— Ileasă V.	12(153)	41-44
Kairouan un străvechi centru de cultură arabă	— Kollmann Fr.	3(144)	42-44
Necunoscuta țară a monarhului Ioan	— Ley W.		
	— De Camp S.	4(145)	48-50
Riga Arthur a murit?	— Loomis R. S.	4(145)	55-57,61
Cine a „botezat" America	— Padron Fr. M.	3(144)	59-61
Gloria și pieirea unui conchistador	— Padron Fr. M.	5(146)	57-61
Viața cotidiană în Imperiul Carolingian	— Riché P.	1(142)	35-40
Cetatea Ys	— Schreiber G. și H.	3(144)	33,44
Viața și moartea în imperiul aztec	— Simoni-Abbat M.	6(147)	49-53
Japonia între șogun și împărat	— Suzuki M.	2(143)	49-51
Moartea țareviciului Dimitrie	— Zimin A. A.	12(153)	54-57

VECHE

Taina unui mormînt celebru (Vergina, Grecia)	— Andronicos M.	2(143)	12-17,22
China. O străveche civilizație	— Anghel P.	10(151)	34-37
O regiune bogată în istorie (Vergina, Grecia)	— Banu I.	2(143)	16-17
Ultimele ore ale orașului Pompei	— Etienne R.	12(153)	45-48
Colecția numismatică Roger Peyrefitte	— Iliescu G.	10(151)	61
Tancurile vii ale antichității	— Șofman A. S.	6(147)	29-30,55

INTERVIURILE NOASTRE

Colonel Daniel Reichel, directorul Bibliotecii militare federale din Berna: „Legături cordiale între istoricii elvețieni și români"	— Șimandan V.	3(144)	53
Prof. Mark Thomson: Istoricii americani se pregătesc pentru Congresul de la București	— Ursu I.		
Acad. Ștefan Pascu: București 1980 — al XV-lea Congres internațional de științe istorice	— Dumitrache N.	4(145)	28
	— Ursu I.	6(147)	18-20,55

CONTENTS (Romanian History) **C. POPIŞTEANU** November 19-23, 1979 — Days of Decision for Our Country's Future History • **GH. SURPAT** The Romanian Communist Party — the Great Architect of Socialist Romania • **V. NICULAE** Work of an Outstanding Encyclopaedist — the Socialist Activist Ioan Nădejde • **GH. ŞORA, GH. UNC** Vasile Goldiş, a Fighter for the Union of Transylvania with Romania • **TH. ANDRICA** Memoirs: The Preparation of the Alba Iulia Assembly (December 1, 1918) • **M. ADAM** Old Romanian Printing on the National Unity • **I. HĂŞFĂLEAN** 1560-1561: A New Copy of the Coresi's Bible • **D. TUŢU** 1939-1944: Romania Hosts the Polish Military Refugees • Notes of a Participant to the IV-th International Congress for South-East European Studies • **V. CĂPITANU** Dacian Citadels: Tamasidava

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. POPIŞTEANU** 19-23 novembre 1979 — journées décisives pour l'histoire future du pays • **GH. SURPAT** Le Parti Communiste Roumain — le grand architecte de la Roumanie socialiste • **V. NICULAE** L'Oeuvre d'un illustre encyclopédiste — le militant socialiste Ioan Nădejde • **GH. ŞORA, GH. UNC** Vasile Goldiş, un combattant pour la réunion de la Transylvanie à la Roumanie • **TH. ANDRICA** Souvenirs sur les préparations pour l'Assemblée d'Alba Iulia (1 décembre 1918) • **M. ADAM** Vieux textes roumains d'imprimerie en faveur de l'unité nationale • **I. HĂŞFĂLEAN** 1560-1561: un nouvel exemplaire du Tétraévangile de Coresi • **D. TUŢU** 1939-1944: La Roumanie abrite les militaires polonais réfugiés • Notes d'un participant au IV-e Congrès international d'études sud-est européennes • **V. CĂPITANU** Cités daciques: Tamasidava

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. ПОПИШТЯНУ** 19-23 ноября 1979 — решающие дни для будущей истории страны • **Г. СУРПАТ** Румынская Коммунистическая Партия — великий архитектор социалистической Румынии • **В. НИКУЛАЕ** Творчество знаменитого энциклопедиста, социалистического деятеля Иоана Нэджде • **Г. ШОРА, Г. УНК** Василе Голдиш, борец за воссоединение Трансильвании с Румынией • **Т. АНДРИКА** Воспоминания о подготовке Ассамблеи в Алба Юлии (1 декабря 1918) • **М. АДАМ** Древние румынские печатные произведения в поддержку национального единства • **И.ХЭШФЭЛЯН** 1560-1561: новый экземпляр Тетраэвангелии Кореси • **Д. ТУЦУ** 1939-1944: Румыния принимает польских военных беженцов • Записки участника на IV-ый Международный съезд по юго-восточным европейским проблемам • **В. КЭПИТАНУ** Фракийские крепости: Тамасидава

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. POPIŞTEANU** 19-23 November 1979-entscheidende Tage für die Zukünftige Geschichte des Vaterlandes • **GH. SURPAT** Die Rumänische Kommunistische Partei — der grosse Architekt des sozialistischen Rumäniens • **V. NICULAE** Das Werk eines illustern Enzyklopädikers — der sozialist Ioan Nădejde • **GH. ŞORA, GH. UNC** Vasile Goldiş, ein Kämpfer für die Vereinigung Trassylvaniens mit Rumänien • **TH. ANDRICA** Erinnerungen an die Vorbereitung der Versammlung von Alba Iulia (1. Dezember 1918) • **M. ADAM** Alte rumänische Druckerzeugnisse zur Unterstützung der nationalen Einheit • **I. HĂŞFĂLEAN** 1560-1561: ein neues Exemplar aus dem Tetraevangeliar des Coresi • **D. TUŢU** 1939-1944: Rumänien empfängt die polnischen militärischen Flüchtlinge • Notizen eines Teilnehmers am IV. Internationalen Kongress für Süd-Osteuropäische Studien • **V. CĂPITANU** Dakische Burgen: Tamasidava

SUMARIO (Historia rumana) **C. POPIŞTEANU** 19-23 de noviembre de 1979 — dias decisivos por la historia del futuro de la patria • **GH. SURPAT** El Partido Comunista Rumano — el gran arquitecto de Romania socialista • **V. NICULAE** La obra de un gran enciclopedista — el militante socialista Ioan Nădejde • **GH. ŞORA, GH. UNC** Vasile Goldiş, un luchador por la unión de Transilvania con la Rumania • **TH. ANDRICA** Recuerdos sobre la preparación de la Asamblea de Alba Iulia (1 de diciembre de 1918) • **M. ADAM** Viejos impresos rumanos en el ayudo de la unidad nacional • **I. HĂŞFĂLEAN** 1560-1561: un nuevo exemplario de Tetraevangeliario de Coresi • **D. TUŢU** 1939-1944: Rumania reciba a los refugiados militares polacos • Apuntes de un participante en el IV Congreso internacional de estudios survoeste europeos • **V. CĂPITANU** Fortalezas dacias: Tamasidava

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana-Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

62 627

magazin istoric